

JANCSÁK CSABA

Fejezetek
a magyarországi
hallgatói mozgalmak
történetéből

A könyv szerzője Jancsák Csaba szociológus, a Szegedi Tudományegyetem oktatója. A kötetben a magyarországi egyetemi ifúság mozgalmainak történetéből mutat be négy fejezetet, az 1930-as évektől kezdődően napjainkig. Olyan szerveződések és szervezetek világába teszünk időutazást, amelyek hatóköre, hatásai, illetve cselekvésmintái túlmutatnak az egyetemi Campus-ok falain, mert országos, esetenként nemzetközi léptékben is jelentősnek tekinthetők.

A könyvben azonban nemcsak a mozgalmak történeti idővonalát követhetjük végig. A kötet bevezető fejezete a hallgatói mozgalmak tudományos megközelítésének kérdéseit vizsgálja, majd az eseménytörténeten túl bemutatja a szervezetek belső mintázatait és értékorientációit, kultúrateremtő, értékmegőrző és érdekképviselői szerepvállalásukat, valamint elemzi a társadalmi innovációs folyamatokhoz való hozzájárulásukat. A kötetet nemcsak az ifúságszociológia, az oktatás- és nevelésszociológia szakemberei, de az egyetemek belső világa, „személyisége”, eszméi és eszményei iránt érdeklődő olvasók is haszonnal fogathatják.

Fejezetek
a magyarországi
hallgatói mozgalmak
történetéből

JANCSÁK CSABA

Fejezetek
a magyarországi
hallgatói mozgalmak
történetéből

BELVEDERE
SZEGED
2019

*A kötet megjelenését támogatta
a Nemzeti Kulturális Alap*

Lektorálta:
Miklós Péter
Pukánszky Béla

Borítóterv:
Majzik Andrea

ISBN 978-615-6060-00-6 [print]
ISBN 978-615-6060-01-3 [online PDF]

© Jancsák Csaba szerző, 2019
© Belvedere Meridionale kiadó, 2019

Kiadta: Belvedere Meridionale
www.belvedere.hu
Nyomta: S-Paw Nyomda, Üllés

Tartalom

A HALLGATÓI MOZGALMAK SZÜLETÉSE, ÉRTÉKVILÁGA, HATÁSAI.....	7
Bevezetés	7
Az aktív participáció – a döntésekbe való bevonódás és szintjei	10
Autonómia és önkormányzatiság	13
Ifjúsági mozgalmak és a társadalmi innováció	17
AZ ELSŐ EGYETEMI DIÁKEGYSÉG-SZERVEZET (1940–1944).....	27
Bevezetés	27
A szervezet születése	31
Az egyetemi ifjúság szervezete	38
<i>A diákklub, mint közösségi tér.....</i>	<i>38</i>
<i>A szervezet működésének forrásai, munkacsoportjainak működése és hatásai</i>	<i>39</i>
<i>Horváth István és Tóth Kata tragédiája.....</i>	<i>45</i>
<i>A SZEI sajtója</i>	<i>51</i>
A történelem sodrásában	53
Összegzés.....	57
A POLGÁRI ISKOLAI TANÁRKÉPZÉS HALLGATÓINAK SZERVEZETEI (1928–1946).....	63
Bevezetés	63
A főiskolai ifjúság egyesületei.....	66
Összegzés.....	78
EGY HALLGATÓI DEMOKRÁCIA-KÍSÉRLET, MINT AZ 1956-OS FORRADALOM KATALIZÁTORA.....	79
Bevezetés	79
Az ötvenes évek magyar felsőoktatásának társadalmi környezete	80
A szervezés első lépései.....	87
<i>Az Egyetemi Diáktanács, a 18-as bizottság.....</i>	<i>91</i>
A MEFESZ céljai.....	96
A MEFESZ követelései	103
<i>A tanulmányi követelések</i>	<i>103</i>

<i>A politikai követelések.....</i>	<i>104</i>
<i>A MEFESZ megalakulásának és követeléseinek híre</i>	<i>107</i>
<i>A MEFESZ hatóköre és hatásai</i>	<i>117</i>
<i>A rendszerváltó követelések</i>	<i>122</i>
Összegzés.....	125
A HALLGATÓI ÖNKORMÁNYZATI MOZGALOM	
(1988–)	129
Bevezetés	129
A hallgatói önkormányzatok születése.....	136
<i>A hallgatói képviseleti rendszer kezdetei.....</i>	<i>136</i>
<i>Demonstráció és sztrájk</i>	<i>143</i>
<i>A KISZ megszűnése és az OFÉSZ megalakulása</i>	<i>149</i>
Formálódás, demonstrációk, viharok	
– A hallgatói önkormányzatok a kilencvenes években	151
Új szerepek és útkeresés	
– hallgatói önkormányzatok az új évezred első évtizedében.....	164
<i>Új egyetemi ifjúság – új kihívások.....</i>	<i>173</i>
Összegzés.....	180
IRODALOM, FORRÁSOK.....	183
NÉVMUTATÓ	203

A hallgatói mozgalmak születése, értékvilága, hatásai

Bevezetés

A nevelésszociológia, az ifjúságszociológia és az oktatástörténet kutatási eredményeiből tudjuk, a korai egyetemi ifjúsági mozgalmak születését az jellemezte, hogy konkrét sérelmekre közvetlen válaszként indultak ki.¹ A modern hallgatói mozgalmak azonban szélesebb körű társadalmi megmozdulások részeként definiálhatók. Ilyen volt az 19. századi oroszországi diákmozgalom vagy az 1956-os magyar egyetemi ifjúság mozgalma.² Ilyenek voltak a görög műszaki egyetemisták tiltakozásai a hetvenes években, amelyek kiterébélyesedvén a katonai diktatúra összeomlásához vezettek. E körbe tartozik a szerbiai OTPOR, mely a Milosevics-rezsim bukásához vezetett a kilencvenes évek végén.

A fiatalok referenciakerete a világ, ezért a ifjúsági szerveződések nemcsak átszűrők és értelmeznek a társadalmi valóságot, a társadalmi térből érkező impulzusokat, hanem maguk is formálják azt.

¹ A 17. századi La Fleche angol jezsuita kollégiumában történt tiltakozás esetében (egyeket kizártak, mert tiltakoztak a túl merev, szigorú napirend ellen). Gordon, L. (2000): Student movements. In: Borgatta, E. F. – Montgomery, R. J. V. [szerk.]: *Encyclopedia of Sociology* Vol. 5. New York: McMillan, 3068-3070

² Jancsák Csaba (2016): Az 1956-os forradalom indítószikrája a szegedi MEFESZ. Szeged: Belvedere Meridionale

A diákmozgalmak magukban hordozzák jelentős társadalmi változások elindításának lehetőségét, amennyiben őket egyéb gazdasági, demográfiai és társadalmi erők is támogatják.³

Az ifjúság felsőoktatáshoz való hozzáféréseinek szélesebb lehetőségét, az intézmények hallgatók tömegei számára való megnyílását kísérő jelenség a modern diákmozgalmak megszületése és erősödése. Mindez természetesen következik a felsőoktatás – korszánkban a 20. században már – évszázados hagyományok övezte mikroklimájából, az Univerzitás szellemiségéből, az intézményi „személyiség”-ből, „campus lét”-et megelőző és az alatti szocializációs folyamatok eredményéből, a felsőoktatásba járók nemzedéki értékvilágából, valamint a közös tapasztalatok és a valóságról a személyekben kialakult mentális kép az egyetemi „értelmező közösségek”⁴ által artikulált közösségi érdekekké válásából.

Az egyetemek hagyományos érték-teremtő funkciója⁵ mellett a könyv által tárgyalt „hosszú 20 században” új kihívások, funkciók és szerepek születtek. Max Weber a múlt század elején az egyetem legfontosabb feladatát így határozta meg: „Az intellektuális becsületesség az egyetlen sajátos erény, amelyet neveléssel ki kell alakítani”⁶ [az egyetemnek]. Ugyanakkor, tárgyalt korszakunkban új szerepelvárások jelentek meg a szaktudományos oktatás és az értelmiségnevelés mellett, a felsőoktatási életszakasz közösség- és kultúrateremtő szerepei, később az egyetemi életforma szolgáltatá-

³ Gordon, L. 2000

⁴ Kozma Tamás (2004): *Kié az egyetem*. Budapest: Új Mandátum; Pusztai Gabriella (2011): *A láthatatlan kéztől a baráti kezekig*. Budapest: Új Mandátum; Pusztai Gabriella (2015): Tanulmányi eredményességet támogató tényezők az egyetem falain belül és kívül. In: Pusztai Gabriella és Kovács Klára [szerk] (2015): *Ki eredményes a felsőoktatásban?* Nagyvárad–Budapest, PARTIUM–PPS–ÚMK. 79–96.

⁵ Newman, John H. (2001): Az egyetem eszméje a tudás célja önmaga. In: Tóth Tamás [szerk.]: *Az európai egyetem funkcióváltozásai*. Budapest: Professzorok Háza, 215-225; Bär, S. (2005): *A céh*. Budapest: Akadémiai Kiadó; Némédi Dénes (2005): *Klasszikus szociológia 1890-1945*. Budapest: Napvilág Kiadó 138-143;

⁶ Weber, Max. (1998) [1918]: A szociológiai és közgazdasági tudományok „értékmentességének” értelme. In: Weber, M.: *Tanulmányok*. Budapest: Osiris, 70-126., 72

si rendszerének (diákszállók, kollégiumok, menzák, diáklubok) kialakítása és működtetése.

E kötetben arra hívjuk fel a figyelmet, hogy a Római Katolikus Egyház, illetve a brit és az izlandi parlament mellett az emberi civilizáció legtartósabb, legállandóbb intézményeinek sorában az Egyetem intézménye következik, mert „az 1520 óta folyamatosan létező 85 intézmény között 70 egyetem van”⁷ – akkor arra is gondolunk, hogy az egyetemek „állandóságát” a hagyomány (megőrzése) és a modernitás (kihívásaira adott válaszok) együttélése okozta, és e hagyomány/modernitás viszonyrendszer az oktatók és hallgatók alkotta egyetemi közösség értéktranszfer folyamatai által formálódik aképpen, hogy a napi praxis szűrőjén át őrződik meg, illetve értékváltásokon esik át úgy, hogy közösségi vélekedések és az értékorientációk cselekvésmintákat is jelentenek.

A huszadik század első felében szerte Európában, sőt még az olyan fejlett ipari államokban is, mint az USA, az érintett korosztály alig 10%-a járt egyetemre. Ezzel szemben a század végén az érintett korosztály csaknem fele vett részt a felsőoktatásban. Az oktatás tömegessé válásával az egyetemi hallgatók, mint új ifjúsági réteg stratégiai pozícióba került, megjelent az ifjúságcentrizmus⁸, amely komoly erőt jelentett a társadalmi változást elindító tiltakozó mozgalmak tekintetében. Ezzel együtt a történelem íve azt is kirajzolja, hogy az ifjúság a huszadik század második felében miként kerül a társadalmi érdeklődés periferiájáról a centrumba, majd az új évezredben vissza a periferiára.

⁷ Kerr, Clark (1982): *The Uses of the University*. Cambridge: Harvard University Press, 152; Berdal, R. (1993): *Public Universities and State Governments: Is the Tension Benign?* In: Berg, C. (ed.): *Academic Freedom and University Autonomy*. Bukharest: UNESCO, 162-172; idézi Hrubos Ildikó (1995): A felsőoktatási rendszer válasza a változó társadalom kihívásaira. <http://www.mtapti.hu/mszt/19954/hrubos.htm> Letöltés: 2018.05.13., 9

⁸ A demográfiai változások következtében a huszadik század második felétől kezdődően az ifjúsági korosztályok a társadalmak legfontosabb csoportjává váltak. Az ifjúság életvilágát meghatározó tényezők között a kitolódó iskolai életszakasszal együtt, az iskolai és a kortárs csoportok véleményformáló hatása is megnövekedett, ezzel együtt megerősödött az ifjúság mintaadó szerepe és közösségi/közéleti aktivitása. Gábor Kálmán (2012): *Válogatott ifjúságpszichológiai tanulmányok*. Szeged: Belvedere Meridionale

A hatvanas évek közepétől, tehát a modern ifjúságszociológia elindulásától kezdődően a diákmozgalmakat és tagjait célzó empirikus kutatásokból kirajzolódott egy generációs konfliktus, mely során az idősebb generációk példaadó és döntéseket befolyásoló szerepe háttérbe szorult, illetve felerősödött a kortárs csoportok és a tömegmédia véleményformáló hatása.⁹ A fiatalok ezen nemzedéki szerveződés közben megteremtették a saját példa és eszményképeiket. Az ezredfordulón ezen generációs konfliktus már kevésbé volt jelen, a fiatalok már nem megkérdőjelezték a szülők értékeit, hanem inkább a kortársi értelmező közösségeken átszűrve támogatták, aktualizálták azokat.¹⁰ Az új évezred második évtizedének elején új típusú ifjúsági aktivitások jelentek meg, melyek jellemzően az info-kommunikációs technológiák (mobiltelefon, internet, okostelefon, web2, közösségi oldalak) professzionális használatából, a virtuális ifjúsági közösségek kapcsolati hálójából születtek.

Az aktív participáció – a döntésekbe való bevonódás és szintjei

Ma már tudjuk, hogy egy eleven társadalom létezésének alapfeltétele a polgárok aktív szerepvállalása társadalmi, politikai, kulturális és gazdasági téren egyaránt. Az ifjúság esetében különösen fontos az önkéntes tevékenységekhez köthető szükséges kompetenciák megtanulása. A cél e körben nem csupán a tudás fejlesztése, hanem az aktív polgári szerepre motiválás, annak elsajátítása és gyakorlati

9 Mannheim, Karl (1952): *Essays on the Sociology of Knowledge*. New York: Oxford University Press. Feuer, L. S. (1969): *The Conflict of Generations: The Character and Significance of Student Movements*. New York: Basic Books

10 DeMartini, Joseph R. (1985): Change Agents and Generational Relationships: A Reevaluation of Mannheim's Problem of Generations. *Social Forces* 1985/64, 1–16

megtapasztalása¹¹. „A fiatalok aktívan részt akarnak venni az őket körülvevő társadalom életében. Ha őket ebből kizárják, ez egyben azt is jelenti, hogy a demokrácia nem működik megfelelően.”¹²

Az ifjúsági részvételre általánosan négyfokú tipológiát használnak a szakemberek¹³, ezek egyfajta indikátorként jelzéseket is adnak arra vonatkozóan, hogy a felnőtt világ miképpen fordul az ifjúság világa felé, azaz problémaként vagy erőforrásként kezeli az ifjúságot¹⁴. Arnstein tipológiájának része két nem bevonási/bevonódási lépcsőfok, az, amikor a fiatalokat dekorációnak használják, illetve az, amelyik során kiválogatják a döntéshozók számára szép és okos véleményeket és azok megfogalmazóit.

Az első bevonási lépcsőfok az, amikor megkérdezik a fiatalok véleményét és (de) a felnőttek meghozzák a döntéseket. E tevékenység Magyarországon a leggyakoribb „bevonási” modell. A települési és megyei ifjúsági stratégiák megalkotása előtt az adott gyűjtőkörben információs bázist jelentő ifjúságkutatások történnek. A nemzeti ifjúsági stratégiák megírását célja szerint a nagymintás ifjúságkutatás segíti.¹⁵ Noha messzemenően támogatjuk ezt a megismerési módszert, meg kell jegyezzük azt is, hogy ebben az esetben a fiatalok életvilága statisztikai adatok képében rajzolódik ki, ugyanakkor a megkérdezett korosztályba tartozó egyes személyek döntésekbéli aktivitását a modell nem segíti.

A második lépcsőfok az, amikor a döntéseket a felnőttek kezdeményezik, de a fiatalokkal együtt hozzák meg azokat. E tevékenység elvégzésére jöttek/jönnek létre a települési és regionális ifjúsági tanácsok, ifjúsági önkormányzatok, érdekegyeztető fórumok, vagy országos léptékben (a legutóbbi 28 évben) a Magyar

¹¹ Siurala, Lasse (2002): *A European framework for youth policy*. Directorate of Youth and Sport, Council of Europe Publishing; Kátai Gábor (2006): *Gondolatok az ifjúsáspolitikáról és eszközeiről*. Belvedere Meridionale, Szeged

¹² Az Európai Tanács 237. határozata, 1992. (Európai Charta a fiatalok részvételéről a helyi közösségek és régiók életében)

¹³ Arnstein, Sherry R. (1969): A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Planning Association*, 35 (4): 216–224, doi:10.1080/01944366908977225

¹⁴ Ld. Nagy Ádám [szerk.] (2007): *Ifjúságsegítés. Probléma vagy lehetőség az ifjúság?* Belvedere Meridionale – Palócvilág Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó

¹⁵ Ifjúság 2000, 2004, 2008 Magyar Ifjúság 2012, 2016

Gyermek és Ifjúsági Tanács, Országos Gyermek és Ifjúsági Parlament, Gyermek és Ifjúsági Érdekegyeztető Tanács, Nemzeti Ifjúsági Tanács, Gyermek és Ifjúsági Konferencia. E fórumok a legtöbb esetben dekorációként szolgálnak a politikai színpad aktorainak, éppen ezért konstatálható a működésük, sőt érdek- és értékartikulációik hatástalanoknak.

A harmadik bevonódási szinten a fiatalok kezdeményezik és hozzák meg a döntéseket és ők irányítják a megvalósítást is. Erre példaként a 2000–2012 közötti években hazai ifjúsági pályázati forráselosztó rendszer¹⁶ támogatta ifjúsági kezdeményezéseket hozhatjuk, de ilyenek az ifjúsági aktivitások (pl. a villámcsoportok), mozgolódások, mozgalmak (pl. Hallgatói Hálózat). Ezen kulturális-közéleti cselekvésekről a felnőtt világ csak elvétve értesül, szinte kizárólag a provokatív, illetve nemkonvencionális politikai cselekvésminták kerülnek (időszakosan) szélesebb tömeg számára az érdeklődés homlokterébe, közéleti megjelenésük, döntésekre való hatásuk némely esettől eltekintve csekély. Ugyanakkor a politikai szcenárió számára ezen szerveződések esetében a konfliktuskeltő képesség formáló, befolyásoló tényező.¹⁷

A negyedik participáció típus az, amikor a fiatalok kezdeményezik a döntéseket, és (de) a döntéshozatalba bevonják a felnőtteket, akik be is kapcsolódnak. Hangsúlyozandó e kategória jelentőségét, erre egy történelmi példát említünk. Ez az aktív participáció típus valósult meg 1956-ban a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségének, a világháború utáni első alulról építkező független hallgatói mozgalom megalakításakor. Október 16-án és október 20-án a szegedi egyetem nagyelőadójában történt nagygyűlésükkor a hallgatók tanulmányi, majd politikai követelé-

¹⁶ Kátai Gábor – Kádár Péter [szerk.] (2006): *Ifjúsági szolgáltatások 2000–2006*. Szeged: Belvedere Meridionale; Jancsák, Csaba – Kátai, Gábor (2013): *Youth Services, Participation of Youth: Youth Policy in Hungary (2006–2012)*. *Belvedere Meridionale* 25 : 4 pp. 88–100. , 13 p. (2013)

¹⁷ Ld. még Szabó Andrea [szerk.] (2014): *Racionálisan lázadó hallgatók II.: Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged–Budapest: Belvedere Meridionale – MTA TK PTI. 111–127; Szabó Andrea (2015): *Az egyetemisták és főiskolások Magyarországon*. Szeged: Belvedere Meridionale.

seket¹⁸ fogalmaztak meg (köztük a szabad, demokratikus választások, az orosz csapatok kivonásának követeléseivel), s az üléseken részt vettek az egyetem egyes oktatói, köztük a jogi kar dékánhelyettese, akit a diákok levezető elnöknek kértek fel, avagy az egyetem rektora, aki az alakuló szövetséget támogató hozzászólást tett. (Jancsák 2016)

Úgy tűnik, fiatalok és az ifjúsággal foglalkozó szakemberek ma már szerte a világon egyaránt megegyeznek abban, hogy az ifjúságnak a döntésekbe való magas szintű bevonása, illetve az alulról építkező ifjúsági képviseleteket jellemző nyitottság, szolidaritás és az autonómia együttes működése óriási erőforrásként szolgálhat egy eleven társadalom létrejöttéhez. Tudjuk, hogy vannak a történelemnek olyan (ritka) pillanatai, amikor a felnőttek partnert látnak az ifjúságban.¹⁹

Autonómia és önkormányzatiság

Az európai demokráciák több évszázados fejlődésének egyik kézzelfogható társadalomszervezési végterméke a szubszidiaritás elvének széleskörű alkalmazása. Az a gondolat, amely szerint a helyi problémákat legjobban az érintettek tudják hatékony önszerveződés révén megoldani, a nyugati demokráciákban általánosan elfogadott gyakorlattá vált. A szubszidiaritás ugyanakkor nem csak és nem elsősorban területi tagolódást, hanem a feladatok ésszerű megosztását is jelenti. Különösen érvényes ez a felsőoktatásra, ahol a hallgatókat érintő kérdések rendezésébe

¹⁸ Kiss Tamás a MEFESZ egyik alapítója, arról számolt be, szimbolikus jelentőségűnek érezték akkor azt, hogy a változási javaslatok, szükségletek megfogalmazását, pontokba szedését így kezdték: „Követeljük!” Ld. Jancsák Csaba (2016): *Az 1956-os forradalom indítószikrája a szegedi MEFESZ*. Szeged: Belvedere Meridionale

¹⁹ Ld. Kéri László (1984): Az ifjúság és a politikai változások. *Ifjúsági Szemle* 1984/4.; Szabó Máté (1986): Alternatív társadalmi mozgalmak és reform Magyarországon *Ifjúsági Szemle* 86/6; Szabó Máté (1988): *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás*. Budapest: Villányi úti könyvek

különböző intézményi formákban egyre bővülő hatáskörrel kerültek bevonásra a diákok.²⁰

A demokratikus intézményrendszerek működésének, működőképességük megőrzésének alapvető eszközei az önkormányzatok. A társadalmi öngazgatás e sajátos szervezeti keretei egyaránt alkalmasak a szakmai és a politikai érdekek és értékek artikulációjára. A kérdések és a problémák felvetésének és rendezésének delegálása úgy az érintettek, mint a központi hatalom szempontjából evidens érdek. A nagy rendszerekben mutatott életképesség és sikeres működés indokolta az önkormányzatiság kialakítását a felsőoktatási intézmények sajátos rendszerében is. Az érdek képviselése, a problémák felvetése, megoldási javaslatok kidolgozása, elfogadása és végrehajtása is olyan feladatok, amelyekkel a leginkább eredményesen a közeget sajátként kezelő diákképviselők tudnak megbirkózni.²¹

A felsőoktatás hallgatói önkormányzatisága napjaink egyik legfontosabb „demokrácia iskolája”. Ez az a színpad, ahol a tagok, tehát a választók és a képviselők, a diákvezérek az előzetes ismeretei, vélekedései, nézetei jártasságokká és készségekké válhatnak. Mindennek alapvető feltétele az egyéni és közösségi aktivitás, az aktív részvétel, amelynek fejlesztése a fiatalok társadalmi integrációjának központi eszköze. A participáció e tanulmány kereteiben a közösség mindennapi életében és döntéseiben való részvételt jelenti, mintsem a pusztá szervezeti tagságot: gondolkodásmód és tevékenység, melyek alapját a társadalmi értékek világa jelenti és a közéleti cselekvésben, cselekvésmintákban érhetőek tetten.

A kötet olvasása során az egykori egyetemi polgárok világába teszünk időutazást. Ezt az életvilágot úgy is nevezzük, hogy ez a

²⁰ Itt mondok köszönetet Benked László, Csirke Balázs, Hamvas László, Kádár Csoboth Péter, Kucsera Tamás Gergely, Ocsovai Tamás, Papp Ferenc, Román István és Vázsonyi Ottó egykori HÖK-vezetőknek a hallgatói önkormányzatiság és a szubszidiaritás témájában folytatott igen tanulságos beszélgetésekért, melyeket a kilencvenes évektől kezdődően több alkalommal folytattunk. Gondolataik segítettek megérteni a rendszerváltás utáni magyar hallgatói mozgalom e fontos alapeszményét.

²¹ Jancsák Csaba (2014a): Álomtalan ébrenlét: A hallgatói önkormányzatiság útja a perifériáról a centrumba és vissza a perifériára In: Szabó 2014. 111–127.

campus-lét időszaka, az egyetemi életszakasz, amely alatt az ifjú egyetemi polgárok ott „élnek” a campuson. A hallgatói öntevékenység kérdéskörét elemezzük a szervezet(ek) történetén keresztül, továbbá a szcenárió aktorainak szerepét, hatását.

A kötetben a felsőoktatás autonómiájának kérdéskörét és a hallgatók demokratikus cselekménymintáinak kérdéskörét járjuk körbe társadalomtörténeti és ifjúságszociológiai aspektusokból. Hangsúlyozzuk, hogy az egyetemeknek egy sajátos mikroklímája van – ezt már nagyon régóta tudja az ifjúságkutatás, melynek figyelmét erre, a diákok aktív közéleti szerepvállalására Magyarországon éppen az 1956-os forradalmat közvetlenül megelőző ifjúsági szerveződés történeti eseménye irányította rá. De – mint látni fogjuk – a legutóbbi száz évben ilyen ifjúsági aktivitás többször is megjelent, majd elveszett és később újra megszületett.

Az egyetemi mozgalmak részben tiltakozó mozgalmak, ezért többnyire időben korlátozottak. Adott a diákstátusz meglehetősen rövid időszaka, ám a mozgalmak még ehhez mérten is rövid lefutásúak. Az ifjúsági mozgalmak történetének és belső mintázatainak mélyebb megértését célzó kutatások során szembesülünk azzal a helyzettel, hogy a diákmozgolódások, -mozgalmak, -szerveződések, hallgatói demokráciakísérletek igencsak kérészéletűek. Ezt konstatálhatjuk a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma (1930–1937) esetében is. Ennek okát részben az alapítók felsőoktatási életútjával (a diplomaszerezéssel és felnőtté válással) magyarázhatjuk. A diákevek viszonylag rövid időszakot, a könyvünk által tárgyalt korszakokban jellemzően 3–5 évet jelentenek egy ember életében. Ugyanakkor ez az életciklus jellemzően egy adott kampuszhoz kötődött. A hallgatók nemcsak a korabeli közlekedési lehetőségek, hanem az anyagi források hiánya okán is hónapokig nem mentek haza, hanem az egyetemi városokban éltek a diák- és közösségi életüket. A lokális szervezetek közötti átjárás vagy kapcsolat igen csekély, főként tárgyalt időszakunkban, a tágabban értelmezett negyvenes, ötvenes években, amikor egy személyvonattal a Budapest–Szeged, vagy –Debrecen vonatút több mint négy óras volt (elég ritka menetrend szerint), telefont csak a kiváltságosok birtokoltak, az egyetemi települések közötti baráti kapcsolattartás legin-

kább használt módszere pedig a levelezés volt.²² Mint később láthatjuk ez a – mai szemmel nézve – igen szűk kommunikációs csatorna mégis működött: részben a szóbeli közlések, részben a levelezés által a fontos hírek utat törtek maguknak.²³

A hallgatói mozgalmakról azonban azt gondoljuk, hogy még ehhez mérten is rövid lefutásúak lehetnek. Néhány gondolat ennek lehetséges okairól:

Az úgynevezett liberális asszimiláció. Az uralkodó osztály, a legitim hatalom birtokosai a mozgalom egyes innovatív értékeit beemelik a mainstream áramba, ezáltal a mozgalom egyes követeléseit megvalósulnak, ugyanakkor más követeléseit és maga a mozgalom kiüresedik, a mozgalmi egység megbomlik, megjelenik a megalkuvó vs. radikális hasadék.

A partikularitás. Ad hoc, lokális problémákra keresnek válaszokat, ezen kérdések nem szólítanak meg nagyobb – a mozgalmi

²² Ugyanakkor a levelek ellenőrzése lehetőséget teremtett az állambiztonsági szerveknek az oktatók-hallgatók közösségeinek és gondolatainak ellenőrzésére, tehát titkos adatgyűjtésre. A mindent ellenőrizni kívánó diktatúra sokszor használta a levélellenőrzést, mint megfigyelési módszert. Esetünkben a rendőrség vagy az államvédelem látókörébe került diák azzal szembesült, hogy leveleit egy levelezőpartnere nem kapja meg (és fordítva), vagy csak elég nagy késéssel érkeznek a levelek; a fiatalok ilyenkor nem fogtak gyanút, de ez a „késés” (a vizsgálati átfutási idő) azt jelentette, hogy anyaggyűjtés kezdődött. Péter László a szegedi egyetem egykori hallgatója, későbbi professzora elmondása szerint 1946 novemberében Jónás Páltól kapott egy „furcsa hangú levelet, hogy leveleimet nem kapta meg”, nem sokkal ezután történt a Péter László magyar–latin–filozófia szakos hallgató vezette Szegedi Egyetemi és Főiskolai Ifjúság nevű (1945–47) diákszervezet belügyminiszteri betiltása, majd közel egy évvel később a vezetők rendőrségi kihallgatása. Jancsák 2016. 21–28. és 60–61. Ugyanez történt később – a hatvanas évek közepén – Horváth Tamás szegedi joghallgatóval és hallgatótársaival, akiket alkotmányjogi témájú levelezésük miatt 1965-ben letartóztatták, majd izgatás vádjával elítélték. Jancsák Csaba (2015): „Proféták”: Hallgatói demokráciakisérlet a hatvanas években. Szegeden. *Belvedere Meridionale* 27. évf. 4. sz. 129–139.

²³ A személyes kapcsolat és a szóbeli közlés a leghitelesebb információforrás volt a diktatúra hétköznapijaiban, amikor az embereknek oda kellett figyelniük, hogy kinek, hol, mit mondanak. A szegedi MEFESZ szervezőinek az október 20-i nagygyűlésen tett felszólalásában Fodor Gábor professzor is javasolta, hogy a megalakulás tényét (a Szervezeti és Működési Szabályzatot) és a követeléseket 1956. október 20–21-én (legépelve) személyesen, kiküldötték útján juttassák el a magyarországi intézményekbe. Jancsák 2016. 35–37, 69–78.

szerveződés szempontjából a kritikus létszámnál nagyobb – tömeget, mely lényeges a hallgatói bázis, a konfliktuskeltő képesség, a lobbierő kialakulása szempontjából, ám ugyanakkor a szerveződés értelmező közösségként, referenciacsoportként (mintaadóként) való megjelenése szempontjából éppen elegendő ez a diákéletforma-centrista közösségi, öntevékeny lét is. Ezt láthatjuk a Kolhoz Kör (ELTE, 1956) esetében.

A történelmi helyzet radikális változása elpusztítja a mozgalom táptalaját, megmérgezi a légkört és az éthosz szétmállik. Ezt láthatjuk a Szegedi Egyetemi Ifjúság (SzEI, 1941–45) esetében, mely mikroklímáját szétrobbantotta a zsidótörvények megszületése és Magyarország belépése a 2. világháborúba.

A felnőtt társadalom, az államhatalom vagy a történelmi helyzet erőszakos válaszai. Betiltás, adminisztratív eszközökkel való felmorzsolás, továbbá a titkosszolgálatok vagy az erőszakszervezetek bevetése elsorvasztják a mozgolódást. Ezt láthatjuk a Szegedi Egyetemi és Főiskolai Ifjúság (SzEFI, 1945–47) esetében.

A katalizátorszerep és -funkció. A fiatalok által megfogalmazott kérdések és problémák, illetve a megszületett válaszok egyaránt támogatásra találnak a fiatal és a felnőtt társadalomban, és ezzel a mozgalom feloldódik egy generációkon átívelő nagyobb mozgalomban. Ez történik az 1956-os magyar egyetemi ifjúság (MEFESZ) követeléseivel, amelyek október 16-án Szegedről indulva 23-án a forradalom követeléseivé válnak, azután pedig nagy részben a Nagy Imre-kormány „programjává”.

Ifjúsági mozgalmak és a társadalmi innováció

Tarrow értelmezésében a társadalmi mozgalmak egyfajta „szervezett tevékenységként” jelennek meg, amelyek születésükben és formálódásukban a társadalmi jelenre és változására támaszkodnak. Az ifjúsági mozgalmak esetében a mozgalom „átmeneti tagságot jelent, melyet nemzedékként hoznak létre és a státus quo-t

többé-kevésbé meghaladó célokat követ.”²⁴ A hallgatói mozgalmak tehát egyaránt strukturális, és szubkulturális jelenségek, amelyek nemcsak azt tartalmazzák, „amit az emberek tesznek, amikor másokkal konfliktusba lépnek, hanem azt is tudják, miként cselekedjenek és mások milyen cselekvést várnak el tőlük”.²⁵ Ezen szempontokból tehát megközelíthetőek a „szervezeti személyiség” vizsgálata felől.²⁶ A kötet szemléletmódjának alapvetően ez adja nevelésszociológiai hátterét.

Ugyanakkor a társadalmi mozgalmak vizsgálatakor fontos elméleti alapot jelent Merton²⁷ tipológiája, mely szerint a normák és cselekvések közötti konfliktusokat az egyének és közösségeik különbözőképpen oldják meg, vagy figyelembe veszik a társadalmi szabályokat (konformizmus), vagy megkerülik illetve elutasítják azokat (nonkonformizmus). Merton alapján kutatásunk során a társadalmilag elfogadott értékeket az azok megvalósulására rendelkezésre álló eszközök korlátozottságának viszonyrendszerében értelmezzük. Az egyetemi hallgatói mozgalmak nemcsak a társadalmi klíma, és az intézményi mikroklíma kereteiben formálódnak, hanem reflektív módon formálják is azt, amikor ezen kereteket tágitják. Az alkalmazkodás típusai szempontjából a kulturális célok és az intézményes eszközök viszonyrendszerében a konformizmus, újítás, ritualizmus, visszahúzóds és lázadás Merton-i kategóriái közül az újítás és a lázadás cselekvésmintái azok, amelyek a mozgalom által kifejezett hatásokat és hatókört a közösségi-közéleti cselekvés jelenidejében felerősítik. Az újítás formálja az értékorientációkat, míg a lázadás átmeneti reakciónak tekinthető, „mely során az egyén megpróbál új célokat és eljárásokat intézményesíteni, hogy azután a társadalom többi tagja is elfogadja”²⁸

Az ifjúságkutatásokból tudjuk vannak pillanatok, amikor a fiatalok maguk fogalmazzák meg a mintáikat, ilyenkor a fiatalok

²⁴ Tarrow, Sidney (1998): *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press. 30.

²⁵ Uo.

²⁶ Ld. még Kozma Tamás 2004.

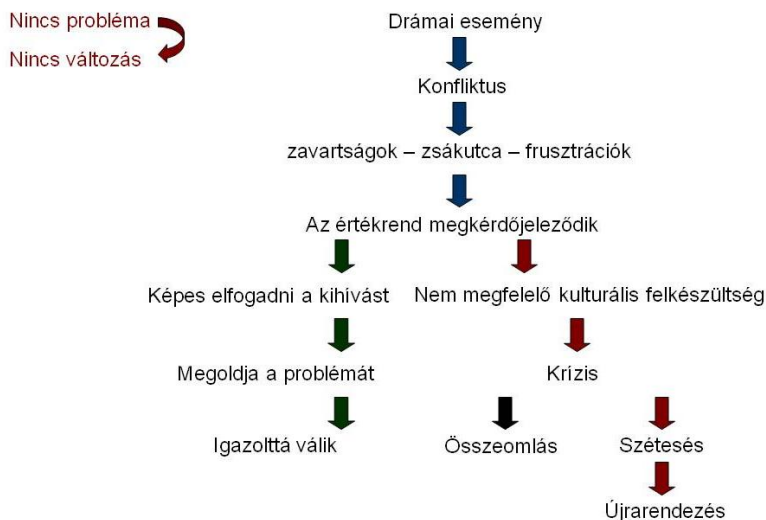
²⁷ Merton, Robert K. (2000): *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó

²⁸ Merton 2000. 86.

értékorientációi (nemzedéki értékválság/értékváltás jelensége) és (közösségi, közéleti, politikai, kulturális) cselekvési mintái eltérnek a hagyományos normáktól.²⁹ A könyvünkben tárgyalt hallgatói mozgalmak fontos nemzedéki mintaadó jelenségekként értelmezhetők.

Merton-i értelemben a hallgatói mozgalmak a társadalmi innováció katalizátoraivá, indítószikrájává válhatnak. Erre reflektál Rezsőházi Rudolf értékváltás-elmélete³⁰, melyet a következő ábra szemléltet.

Az értékválság/értékváltás modellje

²⁹ Zinnecker, Jürgen (2006): Fiatalok a társadalmi osztályok terében. Új gondolatok egy régi témához. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba [szerk.]: *Ifjúság-szociológia*. Szeged: Belvedere Meridionale. 69–95.; Jancsák Csaba (2009): Miért jó a rossz a jóban?: A kétfarkú kutya jelenség megértése felé. In: Bíró, István [szerk.]: *Csatlakozás az Európai Ifjúsági Térséghez 3.0.* Szeged: Európai Ifjúsági Kutató-, Szervezetfejlesztő és Kommunikációs Központ. 29–63.

³⁰ Rezsőházy, Rudolph (2006): *Sociologie des valeurs*. Paris: Armand Colin

Mint látjuk, amikor egy új érték elfogadottá válik vagy egy helyén lévő érték válságba kerül, amikor egy érték megerősödik vagy meggyengül, az a rendszer egészét érinti, s mivel a rendszer egyfajta hierarchiát is jelent, ezért az értékpreferenciák úgynevezett „értéklétrát”³¹ alkotnak.

Az értékrendszer szerveződési módja egyik kultúráról a másikra változik. Egy személynek vagy csoportnak az értékei nem egymás mellett elkülönülten jelennek meg, hanem összefüggésben, egymástól kölcsönös függésben, rendszert alkotva.

Korábban már megfogalmaztuk azon állításunkat, hogy az universitasok belső világában az oktatás-képzés mellett igen fontos nevelési feladatok is zajlanak. Ezek körébe elsősorban a szakemberré nevelést, a személyiségfejlesztést és az értelmiségképzést szokták sorolni. Tárgyunk szempontjából mindezek mellett azonban az értékátadási folyamatok igen fontos tényezők. Az egyetemek hagyományos funkciói közé tartozik az értékkeremtés és generációk közötti átadás.³² Értelmezésünkben e két funkció (az oktatás-képzés és a nevelés-értékátadás) a felsőoktatás esetében koegzisztenciaként jelenik meg, a felsőoktatás értékdimenziói az úgynevezett humanista transz-történelmi értékekkel telítettek. Mindez a műveltség/tudás, a gondolat- és szólásszabadság, az empátia, a szolidaritás, a hazaszeretet, a felelősségvállalás értékeinek preferálását jelenti. Ez az érték-együttes a felsőoktatási életszakasz alatt a re-szocializációs folyamat³³ során alakul, megerősödik, a normák belsővé válnak, az értelmiségi identitások formálódnak.

A hazai egyetemista kutatások³⁴ adataiból (melyek Mannheim elmélete³⁵ talaján állnak) azt mondhatjuk, hogy az egyetemi hallgatók alkotják a magyar fiatalok azon csoportját, akik körében a nemzedéki hatás a leginkább tetten érhető, mind az ideológiák, mind pedig az értékek és normák tekintetében.

³¹ Rezsohazy 2006.

³² Ld. Newman 2001.; Kozma 2004.; Bär 2005.; Némédi 2005. 138–143.

³³ Andorka 2006. 566–597.

³⁴ Gábor Kálmán 2012.

³⁵ Mannheim, Karl (1969): A nemzedéki probléma. In: Huszár Tibor – Sükösd Mihály [szerk.]: *Ifjúság szociológia*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 31–68.

Somlai a szocializációról írt művében³⁶ Parsons³⁷ és Habermas³⁸ alapján kifejti, hogy a személyi identitás formálását a szocializáció „úgy éri el, hogy egyrészt értelmezési teljesítményeket nyújt a kultúra elsajátítása révén, másrészt – az értékek belsővé tétele útján – motivál arra, hogy normakonform módon cselekedjünk”.³⁹

Az egyetemek belső világában az universitas szelleme magában hordozza az innováció, újítás és kreativitás posztmaterális értékeit, amely azt is jelenti, hogy az egyetemi mikroklíma a nyitott gondolkodás értékét képviselve támogatja a kérdésekre és kihívásokra való akár non-konform válaszok és akár nem-konvencionális cselekvésminták megszületését. Az egyetemek krédójában az áll, hogy a gondolatok megszületése és megfogalmazása (beleértve a sajátos és különös gondolatok és nézetek születését és megfogalmazását) támogatja az egyetemek legfőbb funkciójának betöltését, méghozzá a hozzájárulást a fejlődni képes és eleven társadalom, kultúra, civilizáció létezéséhez.

Mill alapján beszélhetünk olyan haladásról, melyben a viták (is) többletet termelnek, még akkor is, ha az nem jár együtt „a bölcsesség növekedésével.”⁴⁰ Tilly a társadalmi mozgalmak a társadalom és az egyének „természetére” gyakorolt hatását hangsúlyozza.⁴¹ „A részvételi lehetőségek bővítésével, akárcsak az új nyilvános szférák létrehozásával, a viták repertoárjával legitimálják a különböző érdekek megoldását. A nagy (és erős) társadalmi intézményekkel szembeni ellenállás képességét is erősítik.

³⁶ Somlai Péter (1997): *Szocializáció. A kulturális átörökítés és társadalmi beilleszkedés folyamata*. Budapest: Corvina

³⁷ Parsons, T. (2000a): A modern társadalmak rendszere. In: Felkai Gábor – Némédi Dénes – Somlai Péter [szerk.]: *Olvasókönyv a szociológia történetéhez. II. Szociológiai irányzatok a XX. században*. Budapest: Új Mandátum. 40-62.; Parsons, T. (2000b): Társadalmi struktúra és anómia. In: Felkai Gábor – Némédi Dénes – Somlai Péter [szerk.]: *Olvasókönyv a szociológia történetéhez II. Szociológiai irányzatok a XX. században*. Budapest: Új Mandátum. 62-91.

³⁸ Habermas, Jürgen (é.n.): *A kommunikatív cselekvés elmélete*. Budapest: ELTE.

³⁹ Somlai 1997. 19.

⁴⁰ Mill, John S. ([1831] 1942): *The Spirit of the Age*. Chicago: University of Chicago Press.

⁴¹ Tilly, Charles (1995): *Popular Contention in Great Britain, 1758–1834*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

A modern társadalomban az ellenállás ritkán ölti fel az olyan drámai konfrontációk köntösét, mint a forradalmak, lázadások és felkelések. A társadalmi mozgalmak ellensúlyozó erők és egyben olyan entitások, amelyek konstruktívan reformálják a politikai kultúrát és a politikaalakítási folyamatot.”⁴²

Az utókor számára az ifjúsági mozgalmak vizsgálata azért is fontos hozzáadott értéket képvisel egy adott korszak történéseinek mélyebb megértéséhez, mert ezen mozgalmak egyfajta tükként funkcionálnak az össztársadalmi és politikai fejlődés esetében.⁴³ A társadalmi mozgalmak az értelmező közösségek kikristályosodott módon megfogalmazott problémákra nyújtott reflexióiként születnek és „megjelenési formáik is az egész, annak determinációs struktúráit és mechanizmusait tükrözik”⁴⁴ ezért a hallgatói mozgalmakat Szabó alapján a társadalmi innováció indítószikráiként értelmezhetjük. „A társadalmi mozgalmak, mintegy »katalizátor funkciót« ellátva, felvetnek olyan problémákat és megoldási módokat a politikai struktúrát illetően, amelyeket a politikai intézményrendszer átvállalhat és reformok révén intézményesíthet”⁴⁵. Ez viszont a kiváltó mozgalmak életvilágát is átalakítja, mert vagy (az új rendszerben való) feloldódáshoz vagy szervezetté (pl. közfeladatot ellátó 'hivatallá') váláshoz vezethet. Könyvünkben tárgyalt hallgatói mozgalmak utolsó fejezete ezen a hivatali szervezetté válási idővonalon haladt napjainkig, míg a tárgyalt korábbi mozgalmak feloldódtak a történelmi térben, de mintaadó szerepük hatást fejtett ki a későbbi szerveződések születésére, értékvilágára.

⁴² Stehr, Nico (2002): *A modern társadalmak törékenysége: tudás és kockázat az információs korban*. [ford. Farkas János] 8. http://www.rezler-foundation.hu/bme/files/egy.doc#_toc520060836 utolsó letöltés: 2008.10.17. 20:58. 128.

⁴³ Szabó Máté (1993a): *Alternatív mozgalmak Magyarországon*. Budapest: Gondolat.; Szabó Máté (1993b): A társadalmi mozgalmak szektora és a tiltakozás kultúra Magyarországon. *Politikatudományi Szemle* 1993/3. 45–70; Szabó Máté (1998): *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás*. Budapest: Villányi úti könyvek.

⁴⁴ Szabó Máté (1986): *Alternatív társadalmi mozgalmak és reform Magyarországon*. *Ifjúsági Szemle* 86/6 Interneten itt: www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/esemeny.nsf/_Szabo%20Mate.doc Utolsó letöltés 2013.12.09

⁴⁵ Szabó uo.

A közösségi mozgalmi szerveződések történeti szakaszuktól függően céljaikat, motivációjukat és fejlődésüket tekintve sajátos körét alkotják az informális közösségek tágabb halmazának, melyeket a legnagyobb fokú flexibilitás jellemez: maguk a célok, sőt az érték-meghatározások is folyamatosan változ(hat)nak.⁴⁶

Mint láttuk a mozgalmak születésének egyik indítószikráját a társadalmi problémák jelentik, de megerősítő erővel bírhat a problémák forrásaként, okozójaként, a hibás működés üzemeltetőjeként a mozgalom által meghatározott másik csoport, amelytől való (közösségszervező erővel bíró) elhatárolódás a csoport-identifikáció egyik főkomponense, amely az érték- és érdekképviselő megszületésének okadó magyarázatát is jelenti.

Az e kötetben szereplő SZEI esetében ez az elhatárolódás⁴⁷ a Turul Szövetségtől, a MEFESZ esetében a Dolgozó Ifjúság Szövetségétől⁴⁸, a hallgatói önkormányzat esetében a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetségtől⁴⁹ történt.

⁴⁶ Szabó 1998

⁴⁷ „Bizonyos érdekképviselőket létesítettek ugyan Budapesten, ezek azonban nem tudják intézni, nem tudják megoldani a vidéki problémákat.” Szent-Györgyi Albert interjú Délmagyarország 1940. december 14. 3. „S mert mi nem ragasztottuk ki ezt minden utcasarkon és nem üvöltöttük torkunkszakadtából és féltéglával, melletverő hősiességgel, megrágalmaztak minket, hogy nem vagyunk keresztények és magyarok.” [...] „Nem érdekelhet minket, hogy a magyarság mai szellemi vezetői hol, milyen mozgalomban harcolnak, hogy harcolnak egymás ellen is. Mi szintézist akarunk, át akarjuk hidalni az ellentéteket, ha megvan a közös szellemi alap.” [...] „Végre egyszer nem az vezet, akinek legnagyobb a hangja, hanem az, akit erre az ifjúság hivatottnak érez.” [...] „A mi diákegységünk ilyen módon a sajátos egyetemi életnek felvirradását jelenti. Nem akar senkit sem a nemzet közösségéből kiszakítani, de figyelmeztet minden egyetemi polgárt arra, hogy egyetemi éve alatt egyetemi polgár, akinek az egyetemével szemben is kötelességei vannak.” Szegedi Híd (a SZEI lapja) bemutatkozó lapszáma 1941. május. 5-7.

⁴⁸ Az 1956. október 20-án a MEFESZ szervezeti szabályzatának elfogadásakor elhangzottak közül, a szabályzat egyes pontjainak indoklásából idézzünk: „A DISZ – tapasztalatunk szerint, melyet maga a DISZ Központi Vezetősége is beismer – elvesztette az ifjúság bizalmát [...] Ezért a XX. kongresszus szellemében egy új, a DISZ-től teljesen független ifjúsági szervezetet hoztunk létre, amely kizárólag a mai egyetemisták és főiskolások érdekeit képviseli.” Közli: Jancsák 2016. 240. „A MEFESZ az egyetemi és főiskolai hallgatók széles tömegeinek szervezete, mely magában foglalja a felsőoktatásban részesülő fiatalok összességét. Szükségünk van egy új szervezetre, amelyik

Bevezető elméleti megjegyzéseink végén szükségesnek látom néhány mondatban a téma historiográfiáját is bemutatni. Az e kötetben érintett időszak társadalmi mozgalmi történetének feldolgozásai sok száz oldalon íródtak a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas években.⁵⁰ Ezen munkák jellemzően kommunista/szocialista ideo-

kizárólag a mi sajátos érdekeinket védi. Erre más szervezet nem képes. A DISZ-ben nemcsak az egyetemi ifjúság problémái forognak szőnyegen. Amennyiben tehát például egy ifjúmunkás ügy nagyobb jelentőségű, a mi problémáinkat időben megelőzi. Mi ezt nem minden esetben várhatjuk meg, ha úgy érezzük, hogy sürgős az ügyünk. A DISZ-ben különben is megrendült a bizalom, az új szövetség jelentősége tehát világos.” Közli: Jancsák Csaba [szerk.] (2011): A szegedi szikra. Szeged: Belvedere Meridionale. 91. *„Rajtunk kívül álló szervezet olyan vezetőséggel, amely nemcsak a mi képviselőinkből áll, nem tudja oly nyomatékkal védelmezni a mi érdekeinket, mint mi. Nem vagyunk kisgyerekek, akik nem tudják megállapítani, hogy mi a helyes, mi a helytelen. Tapasztalatunk az, hogy csak azt tudjuk elérni, amiért megharcoltunk, amit magunk kivívtunk.”* Közli: Jancsák 2011. 93.

⁴⁹ „Volt egy úgynevezett operatív bizottság, amely valamelyik Diákszállagban jött létre és tulajdonképpen egy alternatív diákképviselési rendszernek számított a KISZ mellett. A mélyebb ok, ami miatt egyáltalán létre jöhetett a [az 1988-as diák-] sztrájk az volt, hogy voltak legitimnek tekinthető vezetők, voltak koncepciók arra, hogy mit kellene kezdeni a magyar felsőoktatással, illetve a saját környezetünkkel.” Pikó András interjú 2002. Fejezetek a hallgatói önkormányzati mozgalom történetéből I. rész. Belvedere Meridionale Alapítvány. Az interjút Erhardt Ágoston készítette. Szerkesztette: Jancsák Csaba <https://www.youtube.com/watch?v=P04MIZ8lesM&list=PL4A1176C9FFACB8B1&index=1>

„A Diákszállagok elég élesen, keményen bírálták ezt a törvénytervezetet, ami odáig vezetett, hogy noha 1985-ben végül is átment a Parlamenten az Oktatási törvény, és sikerült a diákok, egyetemi, főiskolai hallgatók számára komoly jogosítványokat szerezni. Például abban, hogy szűnjön meg a korábbi Kommunista Ifjúsági Szövetség, a KISZ-hez kapcsolódó hallgatói érdekképviselésnek a monopóliuma, és jöjjön létre a hallgatóknak egy választott, alulról szerveződő, független érdekképviselési szerveződése. Ezt hívták Hallgatói Önkormányzatnak. [...] A Diákszállagokat a KISZ hívta össze, az akkori KISZ KB szervezte. Meg azt mondtuk, hogy nekünk ne szervezze a KISZ, meg a KISZ KB, meg senki se az életünket, hanem mi magunk ezt fel fogjuk építeni.” Fábry György interjú 2002. Fejezetek a hallgatói önkormányzati mozgalom történetéből II. rész. Belvedere Meridionale Alapítvány. Az interjút Erhardt Ágoston készítette. Szerkesztette: Jancsák Csaba. <https://www.youtube.com/watch?v=qqH3XrJWLog&list=PL4A1176C9FFACB8B1&index=2>

⁵⁰ A korszak első felének összefoglaló műve: Hegyi András (1982): *Haladó ifjúsági mozgalmak*. Szeged: KISZ Csongrád megyei Bizottsága

lógiai alapokon állva, propaganda célokkal születtek, sok esetben manipulatív módon kezelve a történeti valóságot. A kötetben fel dolgozott első mozgalom, az 1940-es évek eleji egyetemi hallgatói szervezetet a rendszerváltoztatásig az elhallgatás fala övezte, az 1956-os forradalmi ifjúság tetteiről tilos volt nyilvános térben beszélni, írni, egészen pontosan: csak úgy lehetett, hogy a szerző hangsúlyozta az „ellenforradalmi bűncselekményeket előkészítő”, illetve „elkövető” fiatalok rossz útra tévedését és a résztvevők példás büntetését⁵¹.

1967-ben született művében Molnár János írta le először azt a tévedést, hogy a szervezet az 1945 utáni koalíciós idők ifjúsági szervezetének (Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége) „újáteremtése” volt.⁵² Ez a helytelen a megállapítás tükröződik a korszak szakirodalmában és a rendszerváltás után született egyes irodalmakban is⁵³. A Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége (MEFESZ) 1945. augusztus 12-én a balatonlellel ifjúsági konferencián alakult ernyőszervezet volt, amely nem személyes tagságon alapult.⁵⁴ Ez az ernyőszervezet a MADISZ⁵⁵ kezdeményezésére jött létre.⁵⁶

⁵¹ Vö. Molnár János (1967): *Az ellenforradalom Magyarországon*. Budapest: Akadémiai Kiadó és Berecz János (1981): *Ellenforradalom tollal és fegyverrel*. Budapest: Kossuth Kiadó

⁵² Molnár János (1967): *Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban*. A polgári magyarázatok bírálata. Budapest, Akadémiai Kiadó. 37.

⁵³ Vö. Bertényi Iván – Gyapay Gábor (1992): *Magyarország rövid története*. Budapest: Maecenas. 600., Szentirmai László – Ráczné Mojzes Katalin [szerk.] (1999): *A Szegedi Tudományegyetem múltja és jelene*. Szeged: JATE. 27., Romsics Ignác (1999): *Magyarország története a XX. században*. Budapest: Osiris. 385., Molnár Adrienne – Körösi Zsuzsa – Keller Márkus (2006): *A forradalom emlékezete*. Budapest: 1956-os Intézet. 372., Somlai Katalin (2016): Megmozdul a nép. *A magyar október. A BBC History különszáma*. 10–15. 10.

⁵⁴ Ld. bővebben Micheller Magdolna (1992): *Egyetemisták és a hatalom*. A magyar egyetemi hallgatók és a hatalom viszonya 1945–1957. Szeged, JATE.

⁵⁵ A MADISZ 1944. december 7-én jött létre Debrecenben, Az országos vezetősége 1945. április 23-án Budapesten alakult meg. Vö. Péter László (1969): *Szeged fõlszabadulásától az ország fõlszabadulásáig*. Időrendi áttekintés. Szeged, Somogyi Könyvtár.

⁵⁶ Csikós József (1979): *Mit kell tudni a magyar ifjúsági mozgalmakról*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó. 60.

Az 1988/89-ben megszületett hallgatói önkormányzati mozgalom története esetében pedig csak néhány, bár igen kiváló elemző tanulmányt olvashatunk, ezek jellemzően politológiai aspektusból vizsgálják a témát, fő fókuszukban a politikai cselekvésminták és a szakmapolitikai hatásaik állnak.⁵⁷ Szükségesnek ítéltük tehát, hogy a mélyebb tudományos megértés céljával bemutassuk, nevelésszociológiai aspektusokból megvizsgáljuk azokat.

⁵⁷ Ld. Szabó Andrea – Kucsera Tamás Gergely (2006): *A magyarországi főiskolai-egyetemi hallgatói mozgalom története, 1998-2006*. Budapest: HÖÖK a Hallgatókért Alapítvány; Kucsera, Tamás Gergely – Szabó, Andrea (2009b): Bevezetés helyett – A modern magyarországi hallgatói mozgalomról. In: Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely [szerk.]: *Felsőoktatási Hallgatói Kisokos*. Budapest: HÖÖK a Hallgatókért Alapítvány. 8–11.; Kucsera Tamás Gergely – Szabó Andrea (2009a): A hallgatói mozgalom fejlődéstörténete. In: Szabó, Andrea – Kucsera Tamás Gergely [szerk.]: *A magyarországi hallgatói mozgalom húsz esztendejéről*. Budapest: HÖÖK a Hallgatókért Alapítvány. 10–25.; Szabó, Andrea [szerk.] (2014): *Racionálisan lázadó hallgatók II.: Apátia - radikalizmus - posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Budapest–Szeged: MTA TK PTI – Belvedere Meridionale

Az első egyetemi diákegység-szervezet (1940–1944)

Bevezetés

Az az időszak, amit a következőkben tárgyalunk, Szent-Györgyi Albert szegedi pályafutásának egy rövid szakaszát foglalja magába. A szervezet születése a rektori ciklus időszakában történt (1940/41-ben), ezután a viharok és átalakulás időszaka következett, de a szervezet egészen a világháború végéig működött. A diákegység-mozgalom szervezete egy adott intézményen belül született meg, ilyen módon lokális szintűnek, akár partikulárisnak is feltételezhetnénk, ám tevékenységében számos módon érintkezett a történelem viharaiival, reflektált a történelmi „életvilágra”, és hatókörében, illetve hatásában messze túlmutatott az intézményi mikrovilágok megrajzolta campus-szubkultúrán.

Ez az időszak rendkívül érdekes úgy az egyetem és ifjúsága, mint Szeged városa történetében, amikor is egészen magas eszmei szépségű történetek és a mély drámai történetek egy időben zajlottak le. A történelem azon ritka pillanatainak egyike, amikor a fiatalok a történelem forgószínpadának szereplőivé váltak, és ezzel a történelem viharai alá is kerültek. Erről is szól ez a fejezet, amely nemcsak Szent-Györgyi Albert a humanista, az egyetemvezető, a Nobel-díjas tudós, a mentor-tanár, hanem az egykori egyetemi hallgatók, egyetemi polgárok emléke előtt is tisztelni kíván.

Szeged belvárosa az egyetem épületével (Fotó Kószó István, 1936)

A fejezetben e szervezet kapcsán a felsőoktatás autonómiájának kérdését, a hallgatók demokratikus cselekménymintáinak kérdését járjuk körbe. Hangsúlyozzuk, hogy az egyetemeknek egy sajátos mikroklímája van⁵⁸, benne a hallgatói öntevékenység formáival és aktivitásaival. Mint látni fogjuk – ez az ifjúsági aktivitás (a szervezet létrehozása és működtetése) Szent-Györgyi Albert rektori vezetése alatt, mentori szerepvállalása mellett jelent meg először egyetemi léptékben, ugyanakkor az aktivitásokat koordináló, szervező, irányító szervezet „üzemeltetése” alulról építkező módon, demokratikus cselekvésminták alapján valósult meg.

E részben az egykori egyetemi polgárok világába teszünk időutazást. Ezt az életvilágot úgy is nevezzük, hogy ez a campus-lét időszak, az egyetemi életszakasz, amely alatt az ifjú egyetemi polgárok ott élnek a campusban. A hallgatói öntevékenység kérdéskörét ele-

⁵⁸ Kozma 2004.; Bär 2004.

mezzük a szegedi diákegység szervezetének esetében és ebben Szent-Györgyi Albert szerepét, hatását. *Juventus ventus!* – az antikvitás korától tudjuk, hogy a fiatalság szél. Milyen lehet ez a szél? Pusztító, orkán-jellegű, viharos, jeges, rideg, fagyot hozó. De ugyanakkor lehet játszói-könnyedségű és szabad, boldog, friss fuvallat is. A korabeli dokumentumok, sajtóanyagok, oral-history interjúk, illetve maga Szent-Györgyi Albert nyilatkozatai, visszaemlékezései – amiből majd idézni fogunk néhányszor – azt bizonyítják, hogy Szent-Györgyi Albert erőforrásként tekintett az ifjúságra. Ezen habitus mélyebb megismerése végett fontos adalék Szent-Györgyi televíziós nyilatkozata, melyben az angol riporter kérdésére így vall tudományos pályájának kezdeteiről: *„Fiatal koromban nagyon lassú észjárású voltam, és a családom amiatt aggódott, hogy idióta vagyok. Elég későn kezdtem érni. A nagybátyám, aki a családom meghatározó alakja volt, és emellett jól ismert tudós volt, ellenkezett a legjobban, amikor elmondtam, hogy tudós pályára akarok lépni. Később aztán megenyhült és beleegyezett abba, hogy kozmetikát tanuljak. Amikor aztán előrébb léptem, hozzájárult, hogy fogorvos legyek. Még később pedig már ő is nagyon sokra tartott, és azt mondta, lehetnék proktológus. Neki ugyanis aranyere volt, ezért érdeklődött a test ezen része iránt. Így amikor egyetemre mentem, és megkezdtem a kutatást, a végbélnyílás felépítése lett a szakterületem. Hogy úgy mondjam, rossz végén fogtam meg a tudományt.”*⁵⁹ E vallomás – úgy gondolom – nemcsak Szent-Györgyi Albert tudós nagyságára és szabad szellemére utal, hanem szarkasztikus humorára is, amelyek összessége sok esetben, a rendkívül elszomorító események közepette is tovább tudta lendíteni őt magát a pályafutása során, illetve az akkor Szegeden születő egyetemi hallgatói mozgalmat támogató tevékenysége során is.

Mint a kötet bevezető tanulmányában olvashattuk, az ifjúságkutatás a fiatalok döntésekbe való bevonásának, az úgynevezett aktív participációnak a témakörét a demokrácia, a demokratikus működés fokmérőjeként kezeli. Ebben az értelemben egy négy lépcsőfokból álló tipológiát alkalmazunk arra, hogy a fiataloknak a döntésekbe való bevonása, mármint a lehetőségük arra, hogy a saját magukra vonatkozó döntéseket meghozzák, milyen komolyan ke-

⁵⁹ <http://www.youtube.com/watch?v=DKfssOAGFcY> Utolsó letöltés: 2019.05.10.

rül figyelembe vételre a felnőtt világ szempontjából.⁶⁰ A legteljesebb bevonódási lépcsőfok, tehát a legteljesebb participáció, amikor a fiatalok, a kezdeményezéseikbe és a döntéseik a végrehajtásába bevonják a felnőtteket, és a felnőttek aktívan, támogatólag be is kapcsolódnak. Mint látni fogjuk, hogy az egyetem polgárai ebben az időszakban, Szent-Györgyi Albert rektori iránymutatása eredményeként a legfelső lépcsőfokon, a legszélesebb bevonódási szinten indították el az egyetemi ifjúsági mozgalmat.⁶¹ Ebben Szent-Györgyi „védőernyő-szerepe” óriási volt! Erre utal az is, hogy a hallgatóság lapjában, a Szegedi Híd 1941. májusi számában Halasy-Nagy József egyetemi tanár a néhány hónapja létrejött Szegedi Egyetemi Ifjúság (SzeI) megszületéséről írva a jövőre nézve reményét fejezte ki, hogy „a kertész, aki elültette ezt a nemes magot, továbbra is törődni fog vele, és gondozásával mellette fog maradni akkor is, ha ez már nem lesz hivatalos tiszte és kötelessége.”⁶² Halasy-Nagy professzor úgy vélte, hogy „egyetemünk sorának alakulása nagy mértében függ ennek a példaadó kezdeményezésnek sikerétől.”⁶³

A Szegedi Új Nemzedék híre a rektorválasztásról 1940. október 30.

⁶⁰ Arnstein 1969: 216–224; illetve Hart, Roger (1992): *Children's Participation: From Tokenism to Citizenship*. UNICEF

⁶¹ „A szervezkedés a diákság köréből indult ki és az egyetem tanáraival karöltve kell megvalósítani. A cél, hogy az ifjúság problémáit megértő, gerinces művelt magyar embertípus alakuljon ki.” – nyilatkozta Szent-Györgyi az MTI-nek Pécsen 1941. március 18-án tartott előadásakor. SzN 1941. március 19. 3.

⁶² SzH 1941. május. 5.

⁶³ Uo.

A szervezet születése

Szent-Györgyi Albertet 1940. október 24-én választották az egyetem rektorává. És mint a hivatalát elfoglaló rektor az első idejét arra szánta, hogy áttekintette, az egyetem világában milyen ifjúsági szervezetek találhatók. Arra a meglepő felismerésre jutott, hogy a szegedi egyetemen, a Horthy Miklós Tudományegyetemen olyan ifjúsági szervezetek vannak, amelyeket nem diákok, hanem öszülő halántékú „vezérek” irányítanak és a tagságuk nagy része sem egyetemi hallgató. Sőt, felülről, kívülről, Budapestről szervezett, politikai irányítás alatt állnak. Ezután Szent-Györgyi Albert felkérte Polner Ödönt, az egyetem jogászprofesszorát, a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem volt rektorát (1918/19), vizsgálja meg azt a kérdést, hogy az újonnan elinduló egyetem, már az alapítás státuszából adódóan, milyen változásokra ad lehetőséget az egyetemi ifjúsági szervezetek kérdéskörében. Polner Ödön arra jutott, hogy maga az a tény, hogy a Horthy Miklós Tudományegyetem működése elindult Szegeden, illetve az, hogy a korábbi egyetem visszatért Kolozsvárra, ez a szegedi egyetemen a korábbi egyetemi szervezetek tulajdonképpeni megszűnését jelenti és ez új egyetemi ifjúsági szervezet megalapításának lehetőségét is hordozza.⁶⁴

Polner Ödön határozata és vizsgálata közben született meg az a törvény, december 11-én (18-án pedig a felsőház által is elfogadva), amely a felsőoktatás autonómiáját korlátozó módon, négy pontban miniszteri hatáskörbe vont bizonyos oktatáspolitikai kérdéseket. Miniszteri jogkörökké váltak az egyetemekre és főiskolákra felvehető hallgatók számának meghatározása, a felvétel alapvető politikai, erkölcsi feltételeinek meghatározása, a diákjóléti gondozás központi megszervezésének felügyelete, az egyetemi és főiskolai egyesületek főfelügyelete, továbbá miniszteri jog része lett meghatározni, hogy a hallgató milyen feltételek mellett lehet tagja olyan egyesületnek, amely nem áll egyetemi vagy főiskolai hatóság alatt. Minket itt az utolsó két tényező érint. Polner professzor vizsgálati eredménye mellett ez a törvénymódosítás adta az indítószik-

⁶⁴ CsML VIII. 5. (Horthy Miklós Tudományegyetem Rektori Hivatal iratai) 5. doboz 389/1940-41

rát ahhoz, hogy a hallgatók, a rektor támogatásával a szegedi egyetemi diákegység létrehozásának haladéktalanul nekifogjanak. December 13-a az a történeti dátum, amikor tíz órakor kiadott rektori utasítással 11 órára a Szukováthy téri, a mai Ady téri Auditorium Maximumba összehívta az egyetem hallgatóságát és elmondta programbeszédét a szegedi diákegység szükségességéről.

Az egyetem épülete a Szukováthy téren (ma: Ady tér)

Szent-Györgyi Albert hallgatók között

Szent-Györgyi Albertet idézzük: „Ezen az egyetemen új hangulat van kialakulóban, az egyetemi katedra lépcsője ezentúl nem választja majd el a professzort és tanítványt egymástól. Meg szeretném próbálni a mi egyetemünk ifjúságát egy egységbe tömöríteni. Az első célom és feladatom, hogy az egyetem legyen az ifjúságé és az ifjúság az egyetemé. Mint hazafinak célom: az ifjúságnak megadni a lehetőségeket a teljes lelki kifejlődésre, mert az egyetemi polgár első hazafias kötelessége a teljes áttekintésű műveltség megszervezése. A kor hibája, hogy nem embereket, hanem tömegeket képez, éppen ezért kell emberebb emberré tenni önmagunkat. Ehhez legrövidebb úton a felelősségtudat kialakításával juthatunk közelebb, tehát az egyetem vezetésében is szerepet szeretnék adni az ifjúságnak. Mert az eddigi diákélet szegényes volt, hiszen pesti érdekképviseltek próbálták megszervezni az ifjúságot, ez persze lehetetlen vállalkozás volt. Az új diákegység senki ellen sem akar fordulni, világnézetet sem akar ráoktrojálni az ifjúságra.”⁶⁵

A Délmagyarország tudósításából – ehhez egy másik adalékként – szintén Szent-Györgyit idézzük. „Öntudatos diákságot szeretnék, amely helyet kaphat az egyetem vezetésében, amely felelősségteljes emberré tudja nevelni magát, amely egyéniséggé válik. Ez a diákság hazafias kötelessége: így kell értelmeznie a diákságnak a hazafiság fogalmát. Egyéniséggé kell nevelni magát, hogy művelt, gerinces, egész ember legyen, mert a korok hibája, hogy nem embert, hanem tömeget nevel, amelyet egy-egy jelszóval bármilyen irányban el lehet téríteni és fel lehet használni. Ezért van szükség a diákegység megteremtésére – mondotta a továbbiakban a rektor –, hogy széthúzó és sok irányban szerteágazó egyesületek helyett olyan közösség jöjjön létre, amelyben módja van az ifjúságnak megteremtenie azokat a lehetőségeket, amelyek az egyetemen kívüli továbbképzésben, klubéletben és minden egyéb vonatkozásban azt a célt szolgálják, hogy egyéniség, ember váljék a diákból. Ez eddig nem volt. Bizonyos érdekképviselőket létesítettek ugyan Budapesten, ezek azonban nem tudják intézni, nem tudják megoldani a vidéki problémákat.”⁶⁶

⁶⁵ SzN 1940. december 14. 5.

⁶⁶ DM 1940. december 14. 3.

Az esemény után a szélső jobboldal részéről azonnal támadás indult Szent-Györgyi ellen, amely egyfajta támadás-sorozattá dagadva tulajdonképpen végigkísérte az egész tanévet. A már említett Polner-féle vizsgálat eredményeire utalt fentebb Szent-Györgyi, mikor a Budapestről irányított ifjúsági szervezetről beszélt. Ez az utalás tulajdonképpen a Turul Szövetségre vonatkozott.

Az Egyetemi Tanács e kérdést határozat útján szabályozta, mely értelmében 1940. december 18-án Szent-Györgyi rektori hirdetményt⁶⁷ adott ki, amely meghatározta, hogy olyan egyesületnek, amely „vezetősége nem áll egyetemi fennhatóság alatt (*Turul és tagozatai – Csaba, Rákóczi, Árpád, Emericana, Bethlen Gábor Kör, Luther Kör stb.*) egyetemi hallgató csakis a Tanács engedélyével lehet tagja.” Ez alól kivételt képeztek – és tagságukat megtarthatták – azon hallgatók, akik a Horthy Miklós Tudományegyetem megalakulása előtt létesítettek tagsági viszonyt. A határozat szerint az ilyen „külső” szerveződésbe belépni szándékozók ehhez kötelesek voltak a Tanács engedélyét kérni, melynek hiányában „ily egyesületbe való belépés fegyelmi eljárást von maga után”.

Mindennek következtében a Turul Szövetség sajtótermékében a Szegedi Új Nemzedékben megindult a támadás Szent-Györgyi Albert és a szegedi diákegység ellen. E támadás alapját egy másik esemény erősítette fel, melyben Szent-Györgyi kinyilvánította elkötelezettségét a kirekesztés-mentes diákegység szervezet mellett. A Turul Szövetség vezetői, Fitos Vilmos országos vezér, Babiczky Ede kerületi vezér, valamint dr. Veres Elemér, Jung Péter primus magisterek és dr. Halász Szabó László a szentesi szervezet vezetője megjelentek Szent-Györgyi Albertnél, és a több mint egyórás tárgyalás során követelték, hogy a rektor adjon helyet a szövetségnek az egyetemen – hivatkozva arra, hogy „az ország más egyetemlein helyet, elismerést, sőt támogatást kap ez az egyesület, egyedül a szegedi egyetemen nem kap még helyiséget sem.”⁶⁸ Szent-Györgyi ezt azzal utasította el, hogy ő egy olyan diákegységet kíván támogatni, amely nem frakcionál, amelyben a diákok az egyetemi hallgatói jogviszonyuktól fogva

⁶⁷ CsML VIII. 5. (Horthy Miklós Tudományegyetem Rektori Hivatal iratai) 5. doboz 208/1940-41.

⁶⁸ SzÜN 1940. december 21. 8.

tagok, tehát az egyetemi polgárjoguktól fogva tagok, vallási, felekezeti, kari, és egyéb más szempontok nem osztják meg őket, hanem a szegedi egyetem hallgatóiként lehetnek ennek, az éppen szerveződő szervezetnek a tagjai.⁶⁹

A szegedi egyetemi diákszervezet megszületésének folyamatában a következő esemény február 17-én történt, amikor elindultak a diákönkormányzati választások a szegedi egyetemen.⁷⁰ A következő három nap alatt a választmány tagjaivá 22 (1–5. évfolyamos) orvostanhallgatót, 11 (1–4. évfolyamos) bölcsészhallgatót, 8 gyógyszerészhallgatót és a Matematikai és természettudományi karról 12 (1–4. évfolyamos) hallgatót választottak. Ezen történés kapcsán két dolgot érdemes hangsúlyozni: az egyik, hogy a diákok karonként évfolyam szinten szerveződő képviseletet választottak (azaz évfolyamképviseleket), másrészt ez a választás felsőbb hivatalos (pl. oktatók általi) jelölés nélkül, tehát a hallgatók közbizalmából történt.⁷¹ Ez különösnek hathat mai jogérzékünknek, amikor azt látjuk, hogy a közéleti színtereken, a politikai színpadon és akár a hallgatói képviseletekben a választásoknál komoly kampányok zajlanak a képviseletek, az érdekképviseletek megszerzéséért.⁷²

A következő napokban, miközben a hallgatók szervezik a mozgalmat⁷³, a rektor több előadást is tart e témában, melyek közül a legfontosabb 1941. február 27-én Szegeden az Egyetembarátok Kö-

⁶⁹ MN 1940. december 21. és Szegedi Napló 1940. december 21. 3.

⁷⁰ SzN 1941. február 21. 4.

⁷¹ „Végre egyszer nem az vezet, akinek legnagyobb a hangja, hanem az, akit erre az ifjúság hivatottnak érez.” – írta ifjabb Kristó-Nagy István hallgató a Szege-di Híd 1941 májusi számában (4.p.)

⁷² Jancsák Csaba (2008): Hallgatói demokrácia és a hallgatói önkormányzatiság Magyarországon (1988–2008). In: *Állampolgári kompetenciák kutatása és fejlesztése. Útkeresés és továbbadás az aktív állampolgárságra képzés folyamatában*. Szeged: Belvedere Meridionale. 39–56.

⁷³ „A SZEI-t nem is én alapítottam, az a diákság lelkéből fakadt, én éppen csak kezdetben nyújtottam segédkezet, hogy a diákság magára találjon, diákságának, közösségének és felelősségének tudatára ébredhessen, de elvem az volt, hogy diáknak önmagát kell vezetnie, és most már csak azon munkálkodom, hogy minden, a diákságot érdeklő ügy lehetőleg a diákság kezébe tétessék le.” Szent-Györgyi Albert: A SZEI-ről, SzH 1941. május 2. (A döltbetűs kiemelések az eredeti szövegben is azok – JCs.)

rének szabadegyetemén tartott nagy ívű előadása⁷⁴, amelyben ki-
mondta, hogy rektori credo-jában a központi helyen áll az önálló
egyetemi ifjúság megszervezésének kérdése, mégpedig az egyetem
nevelő funkciója, értelmiség-képző funkciója miatt. *„Az universitas
feladata manapság nemcsak a szaktudás átadása, de a szó tiszta és
teljes értelmében való nevelés is. Az új korban az egyetemek ugyanis
az államnak, a közéletnek lettek fontos szervei, éppen azért, hogy
az egyetem a közélet előkészítő iskolájává alakult. A közéleti ember-
től pedig nemcsak szaktudást várunk, de jellembeli értékeket is. Mi-
lyen eszközök állnak rendelkezésre a jellemnevelésre? Elsősorban az
előadások, azonban csak abban az esetben, ha ezek az előadások
nem fölösleges adathalmazok. Az előadásokon túl az ifjúságnak a
gazdagabb élethez való jussát elsősorban maga az ifjúság biztosít-
hatja önmaga számára. Az egyetemi ifjúság azonban ne csak egymás
közt fogjon össze, de találkozzék élettelijes egységben az egyetemmel
is. Ehhez a keretek a szegedi egyetemen már adva vannak, a kerete-
ket most már ki kell tölteni. Minden remény megvan arra, hogy rövi-
desen a szegedi diáknak igazi, meleg otthona lesz a szegedi egyetem.
Szegedről tehát egy telibb lelkű diákság fog valószínűleg kikerül-
ni.”*⁷⁵ Ez a modern, szabadgondolkodó műveltségeszményen alapuló
szemléletmód Szent-Györgyi „pedagógiai programjának” legfonto-
sabb része volt⁷⁶: a „know-how”-jellegű tudás megszerzését tartotta
fontosnak, amelyet szembeállított az életidegen, inert tudással, a
magolással, az agy „szecskákkal” való „megtömésével”⁷⁷.

E pedagógiai alapelvek a hallgatói demokrácia támogatása szem-
pontjából a mentori szerep krédóját is jelentették Szent-Györgyi
esetében. Felismerte, hogy rektori ciklusában elindított változások

⁷⁴ Szent-Györgyi a diákegység gondolatáról, annak céljairól több előadást tartott Szegeden. Márciusi Pécsi útját is felhasználta a diákegység szellemisége mel-
letti kiállásra (SzN 1941. március 19. 3.)

⁷⁵ SzN 1941. február 28. 4.

⁷⁶ „Saját rektori tevékenységemet két meggyőződés irányította. Az egyik, hogy
az egyetem célja nem csupán a szaktudás művelése, tanítása és előbbre vitele,
hanem elsősorban az ifjúság nevelése; a másik pedig az, hogy az egyetem a
diáké, a diák meg az egyetemé.” Szent-Györgyi Albert tanévzáró ünnepséget
megnyitó beszéde, 1941. június 5-én. In: Újszászi Ilona [szerk.] (2010): *A
szegedi felsőoktatás integrációjának története (1981–2010)*. Szeged: Szegedi
Tudományegyetem. 35.

⁷⁷ Szent-Györgyi Albert (1975): *Az élet jellege*. Budapest: Magvető. 91.

eredményességéhez nem elegendő az egyetemnek csupán a tudományos képzést érintő reformja. Arra a határozott álláspontra jutott (melyet azóta az ifjúságkutatások sokszorosan megerősítettek), hogy az egyetemen töltött évek alapvető fontosságúak a felnőtt személyiség formálásában. „Amikor felsőszintű nevelésről beszélünk” – vallja Szent-Györgyi – „mindig fel kell tennünk magunknak a kérdést, hogy mi is az emberi személyiség. A harmonikus emberi személyiség kétségtelenül olyan valaki, aki megtalálja a helyét a maga természetes környezetében, aki elhivatottságának vagy tehetségének megfelelően gyakorolja szakmáját és akinek a lelke eléggé formálható maradt ahhoz, hogy apránként összegyűjtse az emberiség által eddig felhalmozott valamennyi alkotást. Ez azt jelenti, hogy egy irodalmi és zenei képzés ugyanolyan szükséges, mint a társadalmi erények gyakorlása. [...] Rektori éveimet igyekeztem ezen elvek gyakorlatban történő megvalósításának szentelni, hozzátevé még egy követelményt, ami pedagógiai felfogásom alapját jelenti: a fiatalnak boldognak kell lennie, mivel az, aki nem boldog azon életszakaszában amikor kifejlett személyiséggé válik, képtelen lesz az öröme, képtelen az igazi komolyságra, megkeseredetté és boldogtalanná válik.”⁷⁸

Mindezek alapján kimondhatjuk tehát, hogy Szent-Györgyi Albert az egyetemek egyik legfontosabb feladatának – úgy a formális oktatásban (előadások és gyakorlatok), és leginkább pedig az informális tanulás (pl. szabadidő-eltöltés) helyzeteiben – az értéktáradási funkciót tartotta, mint az értéktelített felsőoktatás elkötelezett híve.

A Délmagyarország cikke 1940. december 14.

⁷⁸ Szent-Györgyi Albert: L'Expérience de Szeged. *Entraide Universitaire Internationales*, Geneve 1946/4. 46.

Az egyetemi ifjúság szervezete

A diákklub, mint közösségi tér

1941. március 15-én került átadásra a szegedi egyetemi ifjúság szervezetének otthona. Szent-Györgyi Albert március 24-én kelt feliratában értesítette a Minisztert a szervezet megalakulásáról és a hatályos törvény értelmében kérte a szervezet bejegyzését. Az ifjúsági munkacsoportok részben a Kolozsvárra visszaköltöző jogi kar épületének földszintjén, részben pedig a központi épület alagsorában kaptak helyet. Az egyetemi klub funkciójaként a rektor azt határozta meg, hogy ott „a diákság pihenhet, olvashat, szórakozhat, és diáktársaival találkozhat”.⁷⁹ Szent-Györgyi később, 1973-as magyarországi látogatásakor⁸⁰ erre az eseményre és az akkori mikroklimára így emlékezett: „Az életet nem csak élni, de élvezni is kell. Az ember csak akkor tud jól dolgozni, ha jól is tud mulatni. Ha jól fel tud frissülni. Ha sokat dolgozik, nem tud felfrissülni, és dolgozni sem tud. Azért előbb igyekeztem a diákoknak csinálni egy kicsit színesebb életet, és csináltunk egy klubot, ahol – mint a régi

⁷⁹ SzH 1941. május. 2.

⁸⁰ Szent-Györgyi Albert díszdoktoravatásra érkezett Magyarországra, Szegedre. Ekkor készített vele kétrészes portréfilmet Kardos István, amelynek szövege szerkesztett formában Szent-Györgyi Albert Az élet jellege című könyvének 57-116 oldalain 1973-ban jelent meg nyomtatásban. Szent-Györgyi Albertet a Szegedi Orvostudományi Egyetem 1973. október 12-én avatta díszdoktorává. Érdekes adalék, hogy 1938-ban (az orvostudományi egyetem jogelődje) a Kolozsvárról menekült és Szegeden befogadtatott Ferenc József Tudományegyetem már díszdoktorrá avatta Szent-Györgyit (az intézménynek 1931-óta volt oktatója 1945-ig). Ferenc József Tudományegyetem 1940-ben visszaköltözött Kolozsvárra, ténylegesen az egyetem egy része (elsősorban a Jogi Kar), Szegeden pedig létrejött a Horthy Miklós Tudományegyetem, melynek első rektora lett Szent-Györgyi Albert. 1945-től az egyetem neve Szegedi Tudományegyetem lett, amelytől 1951-ben különvált orvosi karból létrejött a Szegedi Orvostudományi Egyetem (SZOTE). A szegedi orvostudományi egyetem 1987-ben felvette Szent-Györgyi nevét (a rövidítés maradt SZOTE). 2000-ben a szegedi felsőoktatási intézmények Szegedi Tudományegyetem néven egyesültek.

klubokban – ilyen magas székeken lehetett ülni. Az még senkit sem tett tönkre erkölcsileg, hogy széken ül. De ez szint adott a dolognak. Óriási támadásoknak voltunk azonnal kitéve.”⁸¹

Mindez tehát újabb politikai támadások indítószikrájaként szolgált. Szent-Györgyi további óriási támadásokat kapott a szélső jobboldali sajtóban, azért, mert a liberális szellemet – ezt ne keverjük a mai értelemben vett politikai fogalommal! – tehát az angol-szász-jellegű szabadelvűség légkörét, az angolszász egyetemek szabadgondolkodó értelmiségi klubjainak világát kívánta behozni az intézménybe. A központi épületben kialakított Klub három termének egyikében pingpong-asztalok voltak, a másik az olvasóterem, a harmadik pedig az étkező. Maga erről – hogy miképpen vélekedik a klubról – a Szegedi Híd című folyóiratban írta meg gondolatait.⁸² A cikk olvasásakor, megértjük Szent-Györgyi törekvését: *„Kártya, alkohol, vagy illetlen beszédnek nincs helye a falakon belül” (...)* *„egy derék altiszt már fillérekért tápláló eleséget és üdítő italokat szolgál fel” a diákoknak, miközben ott (mint Oxfordban, vagy Cambridge-ben, úgy) töltik el a szabadidejüket és nevelődnek az értelmiségi létre a szegedi egyetem hallgatói.*”

Később a diákluban lehetett vásárolni a SZEI jelvényét is, melyet Jankó Béla egyetemi hallgató tervezett. Ára két fillér volt. A jelvény egy gyertyát ábrázolt egy pajzson, és a pajzs felső részén volt a felirat: Szegedi Egyetemi Ifjúság.⁸³

A szervezet működésének forrásai, munkacsoportjainak működése és hatásai

Milyen bevételi forrásokkal rendelkezett a megalakult szegedi egyetemi hallgatói szervezet? Részben az egyetemi hallgatók tagságuk, egyetemi jogviszonyuk alapján fejenként egy pengőt fizettek.⁸⁴ Ez az akkori tandíj körülbelül egy százalékának felelt meg.

⁸¹ Szent-Györgyi 1975, 96–97.

⁸² SzH 1941. május. 2.

⁸³ SzH 1942. január. 9.

⁸⁴ CsML VIII. 5. (Horthy Miklós Tudományegyetem Rektori Hivatal iratai) 5. doboz 208/1940-41.

Ugyanakkor pedig Pálffy József Szeged polgármestere a klub létrehozására, csinosítására ötezer pengőt, illetve Beck Bernát, szegedi nagytőkés, felsőházi tag 1000 pengő támogatást nyújtott a klub létrejöttére. Ez a két adomány, a két liberális közéleti szereplő részéről, és továbbá az, hogy Beck Bernát zsidó származású volt, újabb lendületet adott a szélsőségesek támadásainak. A Nemzetőr című lapban újabb támadást kapott Szent-Györgyi Albert, illetve az egyetemi ifjúság formálódó szervezete. A Turul lapjában a Szegedi Új Nemzedékben ezt olvashatjuk: *„A Turul Szövetség nem akadályoz meg senkit a szervezkedésben, ha ezért az eszményért küzdenek, ha világnézetileg megmaradnak a keresztény eszmék mellett, nem csak hangoztatásában, de áldozatos megvalósításában is. De menthetetlenül szembeszáll minden olyan szervezkedéssel, amely zsidó, liberális pénzt fogad el.”*⁸⁵

Hogyan épült fel a Szegedi Egyetemi Ifjúság szervezete? Itt három dimenzióban fogom ezt bemutatni. Először is: „hívások” szerint (ma úgy mondanánk: képzési területek szerint) az egyetemi kari felépítményt képezték le. Tehát a kari hallgatói jogviszonyból adódó alegységek alkották az első szintet – ahogy korábban láttuk, a hallgatói választások, képviselői választások is ilyen egységekben történtek meg: orvosjelöltek, gyógyszerészjelöltek, vegyészjelöltek, tanárjelöltek (bölcész és matematikus csoport). A másik vetület a belső hierarchikus viszony: a szakcsoportok vezetőiből és a munkaközösségek vezetőiből állt a *Tanács*, az évfolyam képviselők alkották a *Választó*, illetve *Képviselő Gyűlést*, működött a pénzügyi ellenőrzés céljából a *Számvizsgáló Bizottság*, az információk áramoltatását végző *Tájékoztató Szolgálat*, a külső kapcsolattartásért felelős *Összekötő Szolgálat*, és a *Segítő Szolgálat*, amely a diák-szociális ügyeket intézte. Azt látjuk, hogy ez nagymértékben hasonlít a mai hallgatói önkormányzatok felépítésére. A Képviselői Gyűlés úgy, mint a HÖK választmánya/közygyűlése, a Tanács, úgy, mint a HÖK elnökség/vezetőség, illetve az ellenőrző, tájékoztató és egyéb szociális bizottságok a mai szervezeti egységek elődeiként 1941-ben születtek meg Magyarországon először. A harmadik vetület: a tevékenységek, specializációk szerinti hallgatói megosz-

⁸⁵ SZÚN 1941. március 27. 4.

lások. A Szei tagjai a következő öntevékeny csoportokban tevékenykedtek: *Magyarságismereti Munkaközösség*, *Énekkar*, *Magyar Szó Munkaközösség*, *Művészetkedvelők Munkaközössége*, *Fotókedvelők Munkaközössége*, *Sport Munkaközösség* (SZEAC⁸⁶), *Vallási Munkaközösség* (Mária Kongregáció, Bethlen Gábor Kör, Luther Szövetség), *Színjátszó Társaság*. Ez a nyolc tevékenységkör tulajdonképpen az egyetemi hallgatói életvilág minden szegmensét átfogja.

A továbbiakban két munkaközösséget fogok részleteiben ismertetni. Az első a *Magyarságismereti Munkaközösség*nek hívott csoport volt, amelynek Kiss Sándor, egy Apponyi kollégista⁸⁷ diák volt a vezetője. Körülbelül kéttucatnyi hallgató volt tagja ennek a csoportnak. A rendezvényeken, melyek nyitottak voltak a város felé, azonban ennél számosabb hallgatóság volt jelen. Három tematika köré szerveződött ennek a csoportnak a munkája. Az egyik – ahogy maguk kifejtették – az „egyetemi hallgatóságban felébresztetni a vágyat önmagunk és magyarság teljes körű megismerésére. Öntudatosítani minden területen azt, ami bennünk igazán magyar”.⁸⁸ A másik a hungarológia tudományos kutatás, és falukutatás, illetve falusegítés/-nevelés, ma úgy mondanánk: művelődésszervezés, vidékfejlesztés. E csoport tevékenysége kapcsán nagyon érdekes az, hogy megszervezték és 1942. január 7-e és 22-e között

⁸⁶ A Szegedi Egyetemi Atlétikai Klub, a SZEAC kapcsán annyit röviden megjegyzünk, hogy a korabeli egyetemi sport esetében az egyetemi városokban mindenütt ilyen hangzású névvel találkozhatunk ebben a korszakban (Budapest – BEAC, Pécs – PEAC, Debrecen – DEAC), amely nevek mindenütt az egyetemi működési keretet jelölik, és amely egyesületek nemcsak az egyetemi (tömeg)sport, hanem a hazai verseny- és élsport fellelvárai is voltak és komoly szereppel bírtak a hazai sportélet színvonalának emelésében.

⁸⁷ Kiss Sándor (1918–1982) a sárospataki Református Tanítóképző Intézet elvégzése után, 1937 és 1941 között a szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola magyar-történelem szakos hallgatója volt. Az Apponyi kollégiumban tanítóképző intézeti tanári képesítést szerzett 1943-ban. http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=4705&catid=74:k&Itemid=67&lang=de Utolsó letöltés: 2013.01.07. Ld. még: Jancsák Csaba (2010b): Hallgatói élet és ifjúsági szervezetek az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán. In: Kiss Róbert – Vajda Tamás [szerk.]: *Az állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola története (1928–1947)*. Szeged: Belvedere Meridionale. 117–133

⁸⁸ SzH 1942. március. 9.

meg is rendezték az első olyan népfőiskolai programot Magyarországon, amelyet egyetemi hallgatók szerveztek. Ezen esemény során – mint egyfajta diákköri mozgalom, ma úgy mondanánk nem-formális képzés jelleggel – az egyetemi hallgatók tartottak előadást a paraszt fiataloknak. Ha az egyetem történetét kutatjuk, akkor hamar rátalálunk arra, hogy ennek a Magyarságismereti Munkaközösségnek volt egy közvetlen előzménye a harmincas évek közepén, második felében. A közvetlen előzmény a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma volt, amelyet mint ifjúsági kezdeményezést jó néhány történész, illetve szociológus kolléga⁸⁹ az egyik legjelentősebbnek tart a magyarországi ifjúsági mozgalmak történetében. Hogyha az évszámokat nézzük, az 1937-es és az 1940-es év közötti néhány szemeszter szempontjából, azt látjuk, hogy voltak még az egyetemi padosorokban olyan hallgatók, akik ezt, mint egyfajta hagyományt egy érték-transzfer folyamat során át tudták örökíteni a fiatalabb kollégákra. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma (1930-37) részben a falukutató mozgalomból, részben pedig a református diákok Bethlen Gábor Köréből nőtt ki magát.⁹⁰ Kik voltak ennek a jeles személyiségei, tagjai? Én most itt (tárgyuk szempontjából) kiemeltem Erdei Ferencet⁹¹, Ortutay Gyulát⁹², Reitzer Bélát⁹³ és Tomori Violát⁹⁴. Ők képviselték a falukuta-

⁸⁹ Csaplár Ferenc (1967): *A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma*. Budapest: Akadémiai Kiadó; Vajda Tamás (2009): *Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma*. In: Olasz Sándor – Zelena András [szerk.] (2009): „Mert annyit érek én, amennyit és a szó” *Szegedi Radnóti-konferenciák*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. 213–228.; Miklós Péter (2011a): *A szegedi bölcsészkar Radnóti Miklós diákéveiben. Tanulmányok Radnótiról, kortársairól és a szegedi egyetemről*. Szeged: Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány

⁹⁰ Ld. még Miklós Péter [szerk.] (2014): *Sík Sándor eszmekörei*. Szeged: Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány; Miklós Péter (2019): *Radnóti szegedi professzorai*. In: M., Pelesz Nelli [szerk.]: *Tudomány, oktatás, kultúra a két világháború közötti Magyarországon*. Szeged: Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány. 186–202.

⁹¹ Erdei Ferenc (1910–1971) szociológus, a népi írók csoportjának tagja, akadémikus. 1945 után többször miniszter.

⁹² Ortutay Gyula (1910–1978) néprajzkutató, politikus, akadémikus. 1947–1950 között vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1958-tól haláláig az Elnöki Tanács tagja.

⁹³ Reitzer Béla (1911–1942) szociológus, újságíró.

tó érdeklődést a korabeli egyetemi hallgatók között, a néprajzos, kultúrantropológus, faluszociológus vonalat. A csoporttal szoros kapcsolatban álló Bálint Sándor⁹⁵ ekkor már nem volt hallgató, ő ekkor fizetetlen tanársegéd volt az egyetemen⁹⁶, de a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumának gondozásában publikált a Szegedi Kis Kalendáriumban és előadásokat is tartott a nagyalföldi táj néprajzáról és a szegedi népi hagyományokról. A Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiuma jelentette meg Baróti Dezső egyes munkáit⁹⁷ és Radnóti Miklós három kötetét⁹⁸. A korszak egyik legjelentősebb eseménye volt a Tomori Viola által szervezett dudari falukutató tábor 1937-ben.⁹⁹ E tábor tulajdonképpen a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumának a hattyúdalát is jelentette. Utána már – részben azért, mert elköltöztek Szegedről, részben azért is, mert a vezetőjük, Buday György¹⁰⁰ Londonba távozott (és ott futott be jelentős grafikus életpályát) – ez a mozgalom feloldódott az élet és a történelem hullámszámban. Aláhúzzuk tehát azt, hogy a Magyar-ságismereti Munkaközösség utalva a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiumának a falukutató tevékenységére indította el a saját pályafutását.

⁹⁴ Tomori Viola (1911–1998) falukutató, szociológus, pszichológus.

⁹⁵ Bálint Sándor (1904–1980) néprajzkutató, művészettörténész, szegedi egyetemi oktató.

⁹⁶ „Később azután külön kibontakozott a Szegedi Fialatok Művészeti Kollégiuma, amiből azonban valahogy én, Berczeli Anzelm Károly és Erdei Ferenc kimaradtunk. Már magam sem tudom, hogyan.” Bálint Sándor *Tiszatáj*, 1974/9 idézi Lengyel András: A Szegedi Fialatok mozgalma és Bálint Sándor. *Tiszatáj* 2004/augusztus, 57–68.

⁹⁷ Baróti Dezső: *Juhász Gyula* (tanulmányok, 1933). Baróti 1948-tól a szegedi egyetem oktatója, 1955–57 között az egyetem rektora volt, 1956-ban az egyetemi ifjúság mellé állt, támogatta a forradalmat, az 1957. évi megtorlás során letartóztatták, majd 1 év 6 hónap börtönrre ítélték. Az egyetemre nem térhetett vissza. Ld. e kötet harmadik fejezetét.

⁹⁸ Radnóti Miklós: *Lábadozó szél* (versek, 1933); *Kafka Margit művészi fejlődése* (doktori értekezés, 1934); *Újhold* (versek, 1935). Ld. még. Miklós Péter (2009): Radnóti Miklós szegedi éveiről. Miklós Péter: „*surravva kell most élned itt. Tanulmányok Radnóti Miklósról és költészetéről*. Szeged: Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány. 33–41.

⁹⁹ Lengyel András (1986): *Dudar*. Budapest: Országos Közművelődési Központ

¹⁰⁰ Budai György (1907–1990) grafikus, fametsző, könyvművész.

A másik jelentős öntevékeny csoport a *Színjászó Társaság* volt. Tárgyunk szempontjából ez a következő színfoltja és szintúgy országos híré tevékenysége a szegedi egyetemi ifjúsági egységszervezetnek, ám ennek a csoportnak is megtalálható az előzménye – és ugyanúgy a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumában, ahol is Hont Ferenc¹⁰¹ volt ennek az ügynek az egyik vezéralakja. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma is a Dóm téri Szabadtéri Játékok elindításának kezdeményezői között volt. 1933. augusztus 26-án adták elő Hont Ferenc rendezésében Madách Az ember tragédiáját.

*Az ember tragédiájának főpróbája után a Dóm téren.
A kép jobb szélén Hont Ferenc. 1933. augusztus 26.*

E tevékenységben az egyetem oktatói közül Sík Sándor¹⁰² emelkedő ki, aki nemcsak a szakmai nevelésben vett részt, de az egyetemista fiatalok lelki vezetésében, támogatásában is szerepet vállalt. A SZEI Színjászó Társaság bemutatkozása 1941. március 8-án történt, promóciós jelleggel, az egy hónappal későbbre tervezett Hamlet-bemutató előtt nemzetközi irodalmi estet állítottak össze és verseket szavaltak.¹⁰³ Ezen az eseményen a versek elhangzása előtt

¹⁰¹ Hont Ferenc (1907–1979) rendező, művészetszervező, a színház és filmművészeti főiskola tanára, vezetője.

¹⁰² Sík Sándor (1889–1963) piarista tartományfőnök, költő, irodalomtudós, akadémikus, egyetemi tanár.

¹⁰³ SzÚN 1941. március 8. 7.

Sík Sándor tartott bevezetőt és Baróti Dezső a romantika költészetéről adott elő. A Szegedi Új Nemzedék újságírója erről a bemutatkozó előadásról tudósítva oda jutott,¹⁰⁴ hogy a lap nem ért egyet azzal, hogy olyan nagy ívű elképzeléseket dédelgetnek a keblükben, mely szerint a Hamletet szeretnék előadni a város egyik kőszínházában, és ettől óva intette őket. Ugyanakkor a lap a versestről pozitív kritikát közölt, megjegyezték, hogy Horváth István „komoly színészi értéket mutató tehetséggel”¹⁰⁵ tűnt ki, emellett pedig még kiemelték Szász Károly és Gyulai Lenke „intelligens és jó előadókészségét, valamint közvetlenségét”¹⁰⁶. Azonban a Hamlet szereplőinek, a Színjátszó Társaság hallgatótagjainak élete a történelmi színpadon Rómeó és Júlia -szerű befejezésbe torkollott.

Horváth István és Tóth Kata tragédiája

A Hamlet bemutatója április elsején volt a szegedi Kisszínházban. Hamletet Szász Károly, bölcsészkarai hallgató játszotta, Gertrúdot pedig Tóth Kata. A darabot Horváth István rendezte. A korabeli napilapok tudósításaiból azt olvashatjuk ki, hogy az előadás hatalmas sikert hozott.

Egy későbbi visszaemlékezésben Szent-Györgyi megemlíti a színjátszó társaság kultúrateremtő tevékenységére „éhes” érdeklődő, befogadó közeg megszületésének alapjait, melyet a diákszervezet érdeklődés-teremtő munkája, és unikális rektori szerepvállalása is meghatározott: „ezen fiatalság körében viszonylag könnyen fel lehetett kelteni az érdeklődést a kultúra és a művészet kérdései iránt. Így sikerült létrehoznom egy kis színi társulatot annak érdekében hogy kikísérletezhessék az emberiség rendkívüli jelentőségű lélektani kereteinek változásait. Velük együtt játszottam Shakespeare-t, Sophoclest, Hoffmansthalt. Örömmel láttam, hogy ezeket a fiatalokat magával ragadja a drámai hevület és a színészek kifejezésének ereje.”¹⁰⁷

¹⁰⁴ SzÚN 1941. március 9. 13.

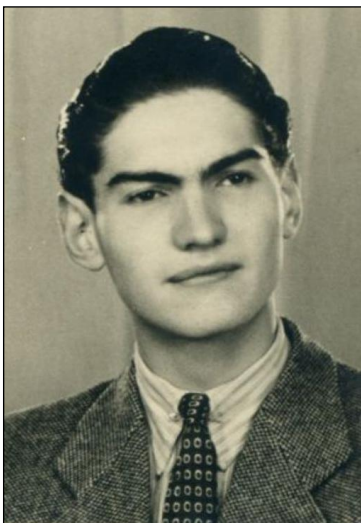
¹⁰⁵ Uo.

¹⁰⁶ Uo.

¹⁰⁷ Szent-Györgyi 1946. 47.

Tóth Kata (Fotó: Rónai József)

Horváth István (Fotó: Rónai József)

A Magyar Nemzet, a Magyar Hírlap, a Délmagyarország, a Szegedi Napló hozsannákat zengett az előadásról, és dicsérte a fiatalok lelkesedését. Szent-Györgyi a Délmagyarországban nyilatkozott: „*A mi Hamlettünk előadásánál nemcsak műkedvelésről van szó. Itt arról van szó, hogy egy csomó fiatalember összeáll, megtanul önzetlenül, önként vállalt fegyellemmel működni, felébred lelkében a dráma iránti szeretet, a színjátszás iránti tisztelet, megismeri a tiszta színpadi nyelvet, feltárul előtte az irodalom mélysége és így a Hamlet előadásában résztvevő diákok lelkükben olyan értékeket fognak az egyetemről magukkal vinni, amilyeneket semmiféle katedrai előadás nem tudna nekik nyújtani. Azok a tanárjelöltek, akik a Hamlet előadásában szerepelnek, azok rossz tanárok már nem is lehetnek...*”¹⁰⁸

A jobboldali Új Nemzedék ekkor egy furcsa galoppírozásba kezdett – már többször is említettük, miképpen támadták a liberális szemléletet és Szent-Györgyi Albertet, akik nem elég „magyarok”, legalábbis abban az értelemben, ahogy ezt a szélső jobboldal elvárna. Április 2-án megjelent színikritikájukban az jelent meg, hogy azt ugyan már megírták, miszerint ez a darab egy nagy kihívás, és emiatt nem szerencsés választás, de mégis el kell ismerni, ez egy szép, jó, és érdekes előadás volt, emiatt „*jól esett látni ezt a pontos szereptudással rendelkező »Hamlet« előadást*”¹⁰⁹.

Munkánk e fejezetében szükséges kicsit kilépni a szűk témánkból és a mélyebb megértés végett hosszabban idézni, a már többször hivatkozott Sík Sándor professzort, aki a Hamlet előadás brossúrájába – a diákok egy füzetet szerkesztettek¹¹⁰ a bemutatóra a szereposztással, a darabról, a rendezői koncepcióról –, szóval e kiadványba Sík Sándor írt irodalomtudósi, professzori, mentori szemmel egy ajánlást. „...*Azok a derék fiúk és leányok, akik hosszú hetek óta pihenéstől ellopott késő esti óráikat arra áldozzák, hogy a Hamlet-fordító Arany János klasszikus mondataival azonosuljanak, gondolatjárásának és ritmikájának zenéjét egész lelkükkel, sőt testükkel átéljék, nemcsak emberi, hanem nemzeti szempontból is a szó legszentebb értelmében legfelsőbb fokú oktatásban, sőt nevelésben ré-*

¹⁰⁸ DM, 1941. április 2.

¹⁰⁹ SzÚN 1941. április 2. 7.

¹¹⁰ Paku Imre [szerk.] (1941): *Az Egyetemi Színjátszó Társaság ismeretterjesztő füzetei 1.* Szeged

szesülnek, és maguk is apostolaivá és nevelőivé lesznek legnagyobb nemzeti szentségünknek, megtartónknak és dicsőségünknek: a magyar nyelvnek. De apostolai lesznek annak a sokat emlegetett egységnek is, amelynek híjját olyan fájdalmasan érzi minden ember, aki látó szemmel figyeli társadalmunkat; amelyet olyan megrázó hangokon idéznek, sürgetnek legelső vezető elméink, és amelynek megteremtése évek óta izgatja – legalább a maga körében – a szegedi egyetemi és főiskolai ifjúság legjobbjait. [...] Aki nem tudja, mi az a közösségi munka, vegyen részt egyszer fiatal színjátszóink egy esti próbáján, és meg fogja sejteni, hogy itt olyan erők dolgoznak a lelkek mélyén, amelyekről a nemzet élete vagy halála függ. És aki szereti az ifjúságot – márpedig az ifjúságot szeretni annyi, mint a nemzet jövőjén dolgozni – értékelheti-e elég nagyra azt aényt, hogy ez a közös munka, ez a lemondást és fáradságot jelentő odaadás, ez a szent lelkesedés a színháznak, azaz a művészetnek, azaz a szellemnek szól. Napjainkban, amikor az emberek túlnyomó többségét mindeztől lefoglalja az anyagi lét és jólét, a karrier, a durva élvezetek és a külsőségek hajhászása, amikor a tömegek előtt is a testi erő és a siker ragyog legfőbb ideálként, itt a magyar fiatalságnak egy nem is egészen kis elit csapata a leggyakorlatibb idealizmusnak, a művészet, a költészet kultuszának esküszik fel, annak adja a legjobbat, ami telik tőle [...]. Egyelőre a kezdet kezdetén vagyunk, még nincsen és talán alig is lesz, saját színházunk, színiiskolánk, drámaíróink, mint a nagy nemzetek diákművészeinek. Még ott sem tartunk, hogy mint – ahogyan voltaképpen az elv megkívánná – mindenestül magunk állítsuk elő a díszleteket, ruhákat, kellékeket is. De valami nagyot ígérő kincset már most az elején is magával hoz ez a kis csoport: lelkesedést, művészetszeretetet, komoly tanulmányt, munkát és fiatal becsületességet. Ennyi is elég hozzá, hogy kérni merjem számukra talán az ország figyelmét is, de mindenesetre azt, ami egyelőre mindennél fontosabb nekünk: a szegedi társadalom szeretetét.”¹¹¹

A történelem szellemvasútjának következő képén a budapesti Duna korzó képe tűnik fel előttünk, a Carlton Szállóval, ahol egy drámai eseménybe torkolt ez a bizonyos Hamlet előadás. Ezen a nyáron, 1941. augusztus 8-án fogadta el a parlament és lépett ha-

¹¹¹ Sík Sándor: Hamlet. A szegedi bemutató századik évfordulójára. In: Paku Imre 1941. 12–15.

tályba az a törvény¹¹², amely a házassági jogról szóló, közel ötven éves rendelkezést módosította, és „fajvédelmi” rendelkezésekkel szűkítette a házassodás lehetőségét, körét. E törvény megtiltotta a vegyes házasságokat, sőt a zsidók és nem zsidók közötti nemi kapcsolatot is, amit fajgyalázásnak tekintett. A törvény mindenkit zsidónak minősített, akinek egyik szülője, vagy két nagyszülője az izraelita hitfelekezet tagjaként született.

A budapesti Carlton szálló

A Gertrudot alakító Tóth Kata 21 éves, 3. évfolyamos vegyészhallgató, illetve a darab rendezője, ifj. Horváth István 22 éves 2. évfolyamos bölcsészhallgató egy drámai végkifejlet felé sodródott. 1941. október 17-én a pénteki vegyészlaborbeli gyakorlata után Kata felült a vonatra a szerelmével, Istvánnal, és felutaztak Budapestre, bejelentkeztek a szállodába, úgy, mint férj és feleség, Horlai István és felesége, és ott 18-án, a következő hajnalon ciánnal véget vetettek az életüknek. Öt és fél hónappal a Hamlet előadás után. Ezt a drámai

¹¹² 1941. évi XV. tc. (1941.08.08.) A házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. tc. kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről.

eseményt részben a történelmi környezet, részben pedig a társadalmi környezet okozta, ugyanis Katalinnak az apukája, aki egy szegedi órás és ékszerész volt, a fasiszta nézetekkel szimpatizált és tiltotta a lányát attól, hogy a szerelmével együtt legyen, illetve, hogy a házastársa legyen¹¹³. Ez okozta ennek a két fiatalnak a halálát. A várost mélyen meghatotta az eset: „nyilván olyan akadályok jelentkeztek a tervezett házasságkötés előtt – írta a Délmagyarország –, amelyeket lehetetlen volt legyőzniük és amelyek megakadályozták a házasságkötést. A közelmúltban érvénybe lépett törvényt nem léphették át. Amikor ezt a leküzdhetetlen akadályt látták maguk, szerelmük előtt, akkor határozták el, hogy ha az életben nem egyesülhetnek, legalább a halálban lesznek egymáséi. A cián kéznél volt a vegyészkisasszonynál, tudták, hogy a mérge percek alatt, visszahozhatatlanul végez. És estére ott találták holttestüket a szállodai szobában.”¹¹⁴ Szeged városát azóta is mélyen meghatja ez a dráma.¹¹⁵

Ezen a napon történt egy másik esemény is, amely úgy gondolom, hogy még inkább aláhúzza az előbb leírt drámai esemény tragikusságát, és Szent-Györgyi Albert – visszaemlékezéseiben leírt – efelelt érzett szomorúságát. Ez az október 18-a Szent-Györgyi második házasságkötésének napja is volt. Szent-Györgyi Albert két egyetemi professzor, mint tanúk jelenlétében, a szegedi magánlakásán ekkor kötött házasságot Borbíró Mártával, második feleségével. Tehát éppen aznap, amikor ez a két, Szent-Györgyi által kedvelt, tisztelt és szeretett fiatalember az öngyilkosságba futott. „Sokszor kívántam, hogy hozzám jöttek volna a problémájukkal. Akkor én találtam volna más megoldást.” – írta Szent-Györgyi visszaemlékezésében.¹¹⁶

¹¹³ Szent-Györgyi 1975. 97.

¹¹⁴ DM 1941. október 21. 5.

¹¹⁵ Temesi Ferenc író a városról írt Por című munkájának Romantika című részében írta meg ezt a történetet. „»Ilyen közel az elmúláshoz, csak a szeretetem és a hitem él. A hitem, hogy nincsen halál, csak élet és újra élet«, írta búcsúlevelében ifjabb Horváth István” Temesi Ferenc: Por. Budapest: Magvető, 1986, 1987; 2. kötet 33.

¹¹⁶ Szent-Györgyi 1975. 98.

A SZEI sajtója

A következőkben a Szegedi Egyetemi Ifjúság diáksajtóját mutatom be. A SZEI szervezetének két sajtóterméke volt, mindkettőt hallgatók alapították és gondozták. Az egyik Flogiston címmel jelent meg, ez a természettudományi kar hallgatóinak lapja volt, a diáklapok nagy többségére jellemző módon a gyors fellángolás után hamar ki is hunyt.

A másik lap, a Szegedi Híd viszont – elsősorban tartalmi minőségénél, gondolatiságánál fogva – jelentősnek értékelhető. A Szegedi Híd kéthavonta megjelenő sajtótermékként indult. Szabolcsi Gábor és Kristó-Nagy István voltak a lap szerkesztői. Szent-Györgyi rektorsága alatt mindössze egy szám jelent meg, az alapító-indító lapszám, melyben megfogalmazták a lap küldetését, programnyilatkozatot hirdettek. *„A Szegedi Híd a neve a szegedi ifjúság lapjának. A híd szimbólum. A híd felekezetekeket, közösségeket, embereket, társadalmi osztályokat, népeket köt össze. [...] Nem kiabáló, hanem tettekben megmutatkozó hazaszeretet, az igazi országépítés szimbóluma. [...] Híd akar a Szegedi Egyetemi Ifjúság lenni. [...] Szegeden az egyetem már hiddá nemesült az egyetemi ifjúság különböző csoportjai, karai és évfolyamai közt és hiddá az ifjúság és a professzorok közt. [...] Hiddá akar válni a tanárképző főiskola és minden magyarországi egyetemek között. [...] Hiddá avatódott társadalmi osztályok között, mert annak a hivatásrendi államnak a gondolatát vállalta, amely társadalmi osztályok tülekedése nélkül való állam lesz.”*¹¹⁷ A Szegedi Hidat a gondolataikban, küldetésük szerint tehát egy szimbólumként kezelték – saját magukat, a szegedi egyetemi ifjúság szervezetét hídként képzeltek el, és a lapot hídnak szánták az oktatók és a diákok között, a városlakók és az egyetem között. Ifjabb Kristó-Nagy István Új szellem Szegeden¹¹⁸, Halasy-Nagy József Az

¹¹⁷ SzH 1941. május. 1.

¹¹⁸ „Nem érdekelhet minket, hogy a magyarság mai szellemi vezetői hol, milyen mozgalomban harcolnak, hogy harcolnak egymás ellen is. Mi szintézist akarunk, át akarjuk hidalni az ellentéteket, ha megvan a közös szellemi alap.[...] A többséget ma sem érdekli semmi más, mint saját maga kényelme, szórakozása, saját jövője [...] Azonban – és ez a lényeg! – azok, akik tudnak és akarnak is gondolkodni, az elolvasott könyvek, viták és csalódások eredményeképpen ide kellett, hogy megérkezzenek. Reméljük, a szegedi egyetem ifjúsá-

egység¹¹⁹, Nyikos István Hic et nunc¹²⁰ címmel írt programadó szövegeket, elemzéseket ebbe a lapszámba. Az első számban olvashatjuk Szent-Györgyi Albert írását is, melyben a SZEI tevékenységét értékelte: „Hogy a diákság eleget tudjon tenni nagy nemzeti hivatásának, ahhoz kell, hogy büszke tudatára ébredjen diákságának, hogy a diák a diáksággal egy egységgé forrjon össze, melyben maga alakítja, maga vezeti saját életét, melyben, mint egy kis lezárt társadalomban élhet, melyben megismerkedhet az emberi együttélés törvényeivel, melyben maga bővítheti lelkét és tudását. Azután, ha a diákság egy ilyen egységgé forrott össze, mely elég erős, hogy a maga helyét és jogait kiküzdje, akkor ennek az egységnek össze kell forrni egy nagyobb, tágasabb egységgé a maga professzoraival és egyetemével. Ez az egység Szegeden megalakult és az egyetem itt ma Szegeden valóban alma matere, barátnya, otthona az ifjúságnak.”¹²¹

gából lassan még többen fognak ide eljutni. Már ma is, ha nem számbelileg, de minőségben ők jelentik a többséget. Vallják, hogy mindenhez közük van, semmi sem mindegy, legyen bár egyetem ügye, ország ügye, vagy „magánügy”. S bár nem az érvényesülés emberei, ők vezetik a Szegedi Egyetemi Ifjúságot. Nem diktatúra ez, csak a jobb győzelme. Végre egyszer nem az vezet, akinek legnagyobb a hangja, hanem az, akit erre az ifjúság hivatottnak érez.” (SzH 1941. május. 4.)

¹¹⁹ „A mi diákegységünk ilyen módon a sajátos egyetemi életnek felvirradását jelent. Nem akar senkit sem a nemzet közösségéből kiszakítani, de figyelmeztet minden egyetemi polgárt arra, hogy egyetemi évei alatt egyetemi polgár, akinek az egyetemével szemben is kötelességei vannak. Az egyetem ugyanis a nemzeti jövőndő melegágya, s a nemzet sorsára se közömbös, hogy itt milyen palánták sarjadnak. [...] Kíváncsúságunk tehát, hogy ez a szegedi diákegység el ne hervadjon, hanem dús gyümölcsöket termő fába szökkenjen.” (SzH 1941. május. 5.)

¹²⁰ „Azzal kezdtük, hogy megteremtettük ifjúságunk egységét. Nem játsunk többé bábeli toronyépítést, ahol mindenki mást mond és mást akar. Aztán jött a választás, amely tökéletesen tiszta volt és az igazán odavalókat állította az élre. Megindult – az eddigi igazán individuális élettel szemben – a közösségi élet: a diákélet. (SzH 1941. május. 5.)

¹²¹ SzH 1941. május. 2.

A történelem sodrásában

Az ifjúságkutatás úgy tekint az egyetemi hallgatók világára, hogy az egyetemistákat egy speciális ifjúsági rétegnek fogja fel, amelynek a jellemző sajátosságait az egyetemi campus-lét és az egyetemi polgárjogból adódó mikroklíma határozza meg leginkább. Szent-Györgyi rektorsága végétől kezdődően az egyetemi ifjúság a centrumból a perifériára került. A történelem viharában¹²² a Szegedi Egyetemi Ifjúság szervezet, de általában az egyetemi ifjúság életvilága is feloldódott.

Korábban utaltunk arra, hogy ez a bizonyos szélső jobboldali nyomás fokozódott mind Szent-Györgyi Albert rektoron, mind pedig a Szegedi Egyetemi Ifjúság képviselőin, valljanak szint, hogy a törvényeknek megfelelően működnek-e, nyilatkozzanak arról, hogy a szervezet tagjai között vannak-e zsidó származásúak, vagy olyanok, akik a törvény szerint zsidónak tekintendők. Teszem hozzá, hogy ekkor más magyarországi egyetemeken ez a beszűrődő, fokozódó antiszemita örület szintúgy jelen volt, sőt, volt olyan másutt, hogy botokkal történt pogrom, de itt Szent-Györgyi Albert az egyetem belső világát zárta, védte az ilyen támadások ellen. Ez azonban a sajtóban és a politikai közbeszédben fokozatosan egyre nagyobb és nagyobb kritikát hozott Szent-Györgyi Albert rektornak. A Szegedi Új Nemzedék ekkor arról számolt be¹²³, hogy a Szegedi Egyetemi Ifjúság – noha a fajvédő lapok és fajvédő szervezetek ezt már kérték többször – nem mondja meg, hogy a tagságának mekkora része zsidó, és azt, hogy hajlandók-e az egyetemről kitiltani a zsidó származású hallgatókat. „...*Ismeretes, hogy a szegedi egyetemi ifjúság újdonsült egyesülete a SzEI körül már megalakulása óta nagy vihar tombol. Az egyesületet, mely a Nobel-díjas rektor legfőbb védnöksége alatt működik, a jobboldali lapok részéről ismételt támadások érték, mire a fővárosi zsidó és liberális lapok siettek baráti vállvergetésben részesíteni a klubéletben feloldódó egyetemista alakulatot.*

¹²² 1941. április 3-án Teleki Pál miniszterelnök öngyilkos lett, 11-én megindultak a magyar csapatok dél felé, június 27-én Magyarország hadba lépett a Szovjetunió ellen, december 7-től hadiállapot állt fenn Angliával és az USA-val szemben.

¹²³ SzÚN 1941. március 30. 8.

*A fajvédő lapok nehezményezték, hogy a SzEI nem állítja első sorba az egyetemi ifjúság gyökeres nemzeti törekvéseit, így például, többek között a zsidó kérdést sem.*¹²⁴ Ugyanakkor később egy másik cikkben¹²⁵ pedig arról írtak, hogy Szent-Györgyi Albert zárt ülést rendelt el, és ezen a bizonyos zárt ülésen csak a szegedi egyetemi hallgatók vehettek részt, és nem jöhetnek be azon politikai szervezetek képviselői, akik ott szeretnék volna elmondani a kritikus gondolataikat.

Szent-Györgyi 1941 májusában így vallott erről az ellenségeskedésről: *„Támadásra fel voltunk készítelve, mert egy öntudatos, önálló diákság kialakulása sok érdeket sért. Sajnálatos, hogy támadóink közül egy sem jött le közénk, hogy megnézzé mit csinálunk, pedig mi mindenkit szívesen látunk, aki az ifjúság iránt komolyan érdeklődik. Mégis ezeknek a támadásoknak a szótlán elviselése volt talán a rectorágom legnehezebb része. De csak az nem esik le a lóról, aki nem ül föl rája: csak azt nem támadják, aki nem csinál semmit. Ezt mind belekalkuláltam abba az áldozatba, amit az egyetemért és ifjúságunkért hoztam, amikor otthagytam a laboratóriumot a rectori székhely cserébe. De meg volt az én jutalmam is: ma a diákarcon több a mosolygás és a hallgatók többet nem »alázatos tisztelettel«, hanem szeretettel köszöntenek és tudom, hogy egy kavicsal én is hozzájárultam egy jövődő jobb, igazabb és magyarabb Magyarország építéséhez.*”¹²⁶

Megváltozott ugyanakkor a jogszabályi háttér, a vallás- és közoktatásügyi miniszter 1941. február 26-án kelt (35144/-1941.IV. sz. rend.) rendeletében szabályozta az egyetemi ifjúsági szervezetek tagságának kérdéskörét. A rendelet következtében az egyetemnek módosítania kellett a SzEI Alapszabályát. A szöveg úgy módosult, hogy a tagok közé innentől már csak keresztény származású hallgatók voltak felvehetők. *„Rendes tagjai lehetnek a szervezetnek mindazok a m. kir. Horthy Miklós Tudományegyetemre beiratkozott keresztény származású rendes hallgatók, akiknek személye sem nemzeti, sem keresztény erkölcsi szempontból kifogás alá nem esik.*”¹²⁷

¹²⁴ Uo.

¹²⁵ SzÚN 1941. április 1. 5.

¹²⁶ SzH 1941. május. 2.

¹²⁷ CsML VIII. 5. (Horthy Miklós Tudományegyetem Rectori Hivatal iratai) 7. doboz 870/1940-41

Késő tavasszal a fokozódó támadásokra válaszul próbálták felvenni a küzdelmet a SzEI lapjában. A Szegedi Híd május 7-i számában közölt írásban kifejtették, hogy nem a magyarkodó magyarsággal, nem azzal a fajta hazaszeretettel fordulnak a hazájuk, az ország és az ifjúság jövője felé, amit rájuk szeretnének erőszakolni például a Turul bajtársi egyesületek. *„S mert mi nem ragasztottuk ki ezt minden utcasarkon és nem üvöltöttük torkunkszakadtából és féltéglával, melletverő hősiességgel, megrágalmaztak minket, hogy nem vagyunk keresztények és magyarok. Pedig éppen kereszténységünkől következett, hogy nem vertük nagydobra. Mi így tanultuk az evangéliumból: »Ne kürtölj magad előtt, mint a képmutatók teszik a zsinagógákban s az utcákon, hogy dicsérjék őket az emberek.« [...] És így tanultuk az egyik legnagyobb magyar tanítótól, Vörösmarthy Mihálytól: »Szűtökben legyen a haza, s ha kimondani szükség, tetteitek zengjék nagy diadalmi nevét.« – »Szeresd a hazádat és ne mondd!« De idézhetnénk erre minden nagy magyar próféta-tól. Lám, Ady sem kiabálta naponként a világ négy tája felé és »ködevőknek, magyarkodóknak mondta« azokat, akik viszont jól értik kiabálni.”*¹²⁸ Szent-Györgyi Albert a támadásokra válaszul kijelentette: *„Üres lelkű és szellemű, csupán hangoskodó hazafiakból vajmi kevés haszna van a hazának.”*¹²⁹

Szent-Györgyi rektorsága az őszi szemeszter kezdetétől véget ért. Az új rektor, Kogutowicz Károly már nem volt olyan mélységű támogatója az egyetemi ifjúság szabad szerveződésének, és elkezdődött a szervezet átalakítása, átszervezése.

A politikai színpad szereplőinek érdekei és cselekedetei elszívták a táptalajt és megmérgezték a levegőt a diákszervezet körül, az egyetemi keretek beszűkültek és a szabadelvű polgári mikroklíma megsemmisült. Mindez együtt járt az egyetemi hallgatói polgárjogból adódó autonómia és az intézményhez kötődő közösségtudat, mint összetartó kötelek megszűnésével, illetve az egyetemi közösségi, szellemi, morális értékek válságba kerülésével: *„A fővárosban élő politikai vezetők [...] a megosztott és kis ellenséges politikai csoportosulásokra szétaprózott egyetemi ifjúságban csodás politikai pro-*

¹²⁸ SzH 1941. május 7.

¹²⁹ SzH 1941. május 2.

paganda eszközt láttak, könnyű zsákmányt mindenféle politikai akaratnyilvánításhoz és szélsőséges hatalmi törekvéshez”¹³⁰

A hallgatói szervezet életében, ahogy az egyetem vezetésében is jobboldali fordulat állt be.¹³¹ 1942. június 15-én már erről cikkezett az ifjúsági szervezet lapja: „A SzEI büszke arra, hogy a szervezet vívta ki a numerus nullus iudeorumot, amelyet egy évvel korábban még zsidóbarátsággal vádoltak.”¹³² Júniusra megvalósult a „numerus nullus iudeorum”, ugyanis elballagtak azok a hallgatók, akik az utolsó évfolyamban voltak, és az első évre a törvények szerint már nem vettek fel zsidó származású hallgatókat. 1942 tavaszára a szervezet az alapításkor vallott értékeit veszítve átalakult.

Szent-Györgyi későbbi nyilatkozatában értékelte ezt a fordulatot: „Egy ilyen oktatás végső soron nem szolgált másra, mint jövőbeni fasiszták tökéletes képzésére. Minthogy a fasiszmus igazi alapja a lélek mérhetetlenül mély üressége. Márpedig az emberi lélek arra vágyik, főként 20-as évei körül, hogy eseményeket éljen át, intenzív érzéseket, szellemi izgalmakat éljen meg. Ha ezen jogos vágyának megvalósításában frusztrációt tapasztal az Egyetemen, úgy nagyon hamar a könyvek nyilvános elégetésében vagy évfolyamtársaik Egyetemről való kirugdalásában talál kielégülést zavaros eszmék hatására.”¹³³

¹³⁰ Szent-Györgyi 1946. 46

¹³¹ Miklós Péter (2011b): *Szent-Györgyi Albert politikai szerepvállalása*. In: Miklós Péter 2011. 109–122.

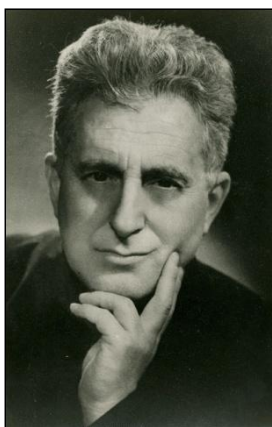
¹³² SzH 1942. június 15.

¹³³ Szent-Györgyi 1946. 47.

Összegzés

A fejezetben az első, kizárólag felsőoktatási hallgatói jogokon alapuló egységes diákszervezet születésének eseményeit és működésének első időszakát vizsgáltuk. Áttekintettük az egyetemi levéltárban fellelhető dokumentumokat, a korabeli sajtó vonatkozó cikkeit, és a szereplők visszaemlékezéseit. Mindezek alapján azt mondhatjuk tehát tárgyunk értékeléseként, hogy a vizsgált időszakban, Szent-Györgyi Albert rektorsága alatt, az 1940/41-es tanévben az egyetemen létező felsőoktatási autonóm légkör eredményeként egy olyan hallgatói demokrácia-kísérlet született meg, amely az egyetemi polgároknak a campus-lét megélését sajátos, szabad lelkületű egyetemi hallgatói öntevékenységekben kicsúcsosodva azt eredményezte, hogy az egyetemi ifjúság világa a periferiáról a gondolkodásnak a centrumába kerülhetett.

Mindehhez fontos támogatást nyújtottak az egyetem vezetése mellett a mentor-tanárok, mint például Sík Sándor.

Sík Sándor
(1889–1963)

Szent-Györgyi Albert
(1893–1986)

Összegzésünk végén szükségesnek látjuk a SzEI utóéletének szentelni néhány mondatot. A történeti szál több úton is továbbvihető. Részben úgy, hogy a hallgatói demokrácia-kísérlet voltát emeljük ki, és visszük tovább 1956-ig, a világháború utáni első autonóm hallgatói önszerveződő mozgalomig, a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ) szegedi megalakulásáig¹³⁴, mely a forradalom indítószikrája volt, és tovább 1988 őszéig, amikor a szegedi hallgatói önkormányzat megszületett és lett a társadalmi, a szakpolitikai és egyetempolitikai rendszerváltás támogatója¹³⁵.

A másik idővonal amin továbbvihető a jelenig a történet, a hallgatói öntevékenység és kulturális értékteremtés, értékmegőrzés jellegének, szerepének folyamata. E szempontok alapján a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumától (1930–1937) indulva, a SzEI-n (1940–1945) át, eljutunk a mai is élő egyetemi csoportokig. A jelen pillanatban is működő és sikert sikerre halmozó Szegedi Egyetemi Énekkarig, amely 1924 decemberében alakult meg¹³⁶ és 1925. február 25-én adta az első koncertjét, ám éppen Szent-Györgyi Albert rektorsága alatt, és a szegedi diákegység egy munkacsoportjaként alakult át vegyeskarra (korábban férfikar volt). A másik az egyetemi színjátszás, amely Hont Ferencéktől a 30-as évektől indult, amelyet 1941-ben Horváth István és társai alkottak, és a ma működő Szegedi Egyetemi Színházban él tovább. E csoport történetében két későbbi nagy felívelésről beszélhetünk, 1961-től 1974-ig Paál István nevével fémjelzett időszakról, a Petőfi-rock időszakáról, aztán pedig a Szegedi Tudományegyetem 2000-től való elindulásával újra megszülető Szegedi Egyetemi Színházról.

A harmadik a mozgalom születésétől kezdődően hatékony támogatást és védelmet nyújtó oktatók, mentorok. E szempontból kirajzolódni látszik egy történeti idővonal, amely átível korszakokon és egyetemi polgárok nemzedékeit köti össze.

¹³⁴ Ld. e kötet harmadik fejezete

¹³⁵ Ld. Jancsák Csaba (2010a): A perifériáról a centrumba: '89. és a felsőoktatás világa. In: *Rendszerváltozások Kelet-Európában*. Szeged: Szegedi Társadalomtudományi Szakkollégium. 33–42.

¹³⁶ SzH 1941 december. 14.

Az univerzitáshoz kapcsolódó társadalmi értékek terében idősebb és fiatalabb (oktatói és hallgatói) generációk között zajló értékátadási folyamatok rajzolódnak ki ezáltal, amelyek – csak három személyt kiemelve a sok példaértékű egyetemi oktatóból – például Baróti Dezső, Szőkefalvi-Nagy Béla és Péter László életútja esetében, akik aktív hallgatóként és oktatóként is őrizték és képviselték a szabadság, autonómia, hazaszeretet, szolidaritás, empátia értékeit.

Baróti Dezső

Baróti (eredetileg Kratofil) Dezső (1911–1994) magyar irodalomtörténész. A szegedi egyetemen magyar irodalomtörténet és francia szakon folytatta tanulmányait. 1930 és 1937 között aktívan részt vett a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának (SZFMK) munkájában. Sík Sándor, Zolnai Béla és Várkonyi Hildebrand Dezső tanítványa volt. 1937. október 12-én így írt róla Gyarmati Fanni: *„Édes, friss jelenség ő, és benne még érzem azt a lelkes lángolású fiatal tüzet és szabadságvágyat és megalkudni nemakarást, amit már egyikben sem a régi barátok közül.”*¹³⁷ 1935 és 1941 között a szegedi egyetem tanársegéde volt. A 29 éves oktató a Szegedi Egyetemi Ifjúság születésekor (1940–41-ben) több SZEI esemény meghívott előadója volt. 1948-tól 1957-ig a Szegedi Tudományegyetem magyar irodalomtörténet tanszékvezető egyetemi

¹³⁷ Radnóti Miklósné 2014. I. kötet. 232.

tanára volt. 1952 és 1955 között a Bölcsészettudományi Kar dékánja, 1955-től 1957. április 1-jéig a Szegedi Tudományegyetem rektora volt.¹³⁸ Részt vett a MEFESZ alakuló ülésén és a diákok mozgalmát és követeléseit támogató hozzászólást tett: „*Én a magam részéről a MEFESZ megalakulását de facto elismerem, és az ifjúságnak az itt megjelent demokratikus gyülekezetét a szegedi ifjúság képviselőjének fogadom el*”. A 1957. évi megtorlás során a kommunista párt irányítása alatt álló Délmagyarország című lap Baróti ellen írt, a letartóztatást mintegy előkészítő cikkében, azzal is vádolta Barót, hogy „*aspiránsként vette maga mellé Péter Lászlót, aki csendőrszármazék és bomlasztó ellenforradalmi tevékenységért jelenleg közbiztonsági őrizetben van*”¹³⁹ Baróti Dezsőt az 1956-os forradalom és szabadságharcban betöltött szerepe kapcsán menesztették a szegedi egyetem rektori székéből 1957. április 1-jén¹⁴⁰, 1957. április 26-án letartóztatták és október 1-jén első fokon 2 év 6 hónap börtönbüntetésre ítélték.¹⁴¹

Szőkefalvi-Nagy Béla (1913–1998) matematikus, egyetemi tanár, egykor szintén a szegedi egyetemen folytatta felsőoktatási tanulmányait matematika–fizika szakon (1931–1936), majd 1940-től az egyetem oktatója, professzora lett. Az 1956. október 31-től november 6-ig működő Forradalmi Nemzeti Bizottság vezetőjévé választották. Részt vett a szovjet beavatkozás okán a világ tudósaihoz írt tiltakozó levél megírásában (1956. november 3.)¹⁴². A megtorlás során több alkalommal járt el Baróti Dezsővel együtt vagy önállóan a karhatalmisták és pufajkás különítményesek által elrabolt – és úgynevezett közbiztonsági őrizetbe helyezett – hallgatók kiszabadítása ügyében. A Csongrád Megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztály által készített, 1957. június 17-én kelt összegző jelentésében a következő áll róla: „*IV. Feladatok: Őrizetbevétel és népbíróóság elé állítás az ellenforradalmi tevékenység miatt. [...] Intézkedéseivel hozzájárult ahhoz, hogy az*

¹³⁸ Ld. még. Szentirmai – Ráczné 1999.

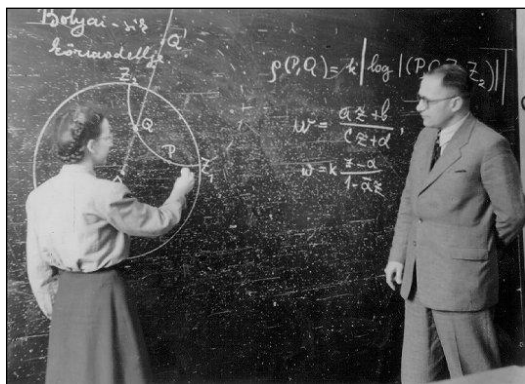
¹³⁹ DM 1957. június 22.

¹⁴⁰ Ld. még „*Az egyetemi pártszervezet és az egyetemi vezetés között az összhang helyreállt*” DM 1957. július 4.

¹⁴¹ dr. Baróti Dezső büntetőpere Szegedi Megyei Bíróság Büntetőperes iratai. B.942/1957

¹⁴² Megjelent a Szeged Népe 1956. november 4-i lapszámában.

egyetemen lévő »Forradalmi Tanácsok« tevékenysége mindinkább ellenforradalmivá válnon.»¹⁴³ A nemzetközi híré tudóst ismertsége okán elkerülte a megtorlás.

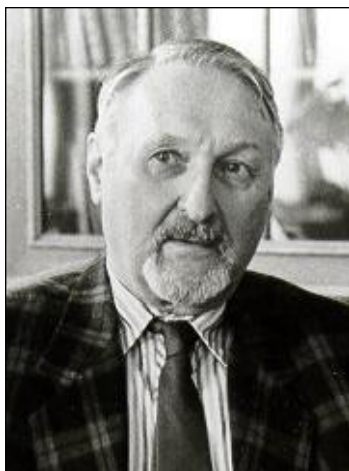
Szőkefalvi-Nagy Béla vizsgáztatás közben

Péter László (1926–2019) irodalomtörténész, egyetemi tanár, várostörténész, nyelvész, folklorista. Egyetemi tanulmányait a Szegedi Tudományegyetemen folytatta magyar–latin–filozófia szakon 1943–1948 között. 1934–44 között a Szegedi Egyetemi Ifjúság (SzEI) tagja. 1946-tól a Szegedi Egyetemi és Főiskolai Ifjúság (SzEFI) vezetője annak 1947. január 25-i feloszlataáig. „1945-ben a SzEI mintájára kezdtük megszervezni a Szegedi Egyetemi és Főiskolai Ifjúságot. Ez volt a SzEFI. Ennyi különbség volt. [...] Hát, mi szerveztük Lökössel¹⁴⁴, meg néhány bölcsész barátunkkal, már nem emlékszem, kikkel, de határozottan a SzEI mintájára. [...] Minket határozottan inspirált, mondom, a SzEFI részéről a SzEI, a Kálmány Lajos részéről a Szegedi Fiatalok Művészeti Kolégiuma. Mintának tekintettük mind a két mozgalmunkban. Kicsi-

¹⁴³ Fehérváriné 1957. 13–14.

¹⁴⁴ Lökös (1945-ig Laszgallner) Zoltán (1925–1999) a szegedi egyetem bölcsészhallgatója (1943–1947). 1944 decemberétől 1952-ig, majd 1956-tól a Délmagyarország újságírója, 1962-től főszerkesztője volt, 1968-tól a Magyar Hírlap, majd a Magyar Nemzet főszerkesztő-helyettese.

ben is, minőségében is, ez volt az egyik, a Kálmány Lajos Kör, a nagyban, a mozgalomban, a SzEFI, ahhoz meg a SzEI. Ezt én nem is tagadom, sőt!”¹⁴⁵ 1946–1950 között egyetemi gyakornok, majd tanársegéd. 1954–1957 között a szegedi egyetemen könyvtárosi beosztást kapott, közben 1954-től folklorisztika előadásokat tartott a hallgatónak¹⁴⁶. Péter László egyik vezető szervezője volt a szegedi József Attila Körnek, amely első ülését 1956. október 19-én tartotta. A József Attila Kör vitái elé címmel október 21-én cikke jelent meg a Szegedi Egyetem című lapban. A forradalomban való részvétele miatt 1957. március 12-től közbiztonsági őrizetbe vették, majd augusztus 5-én előzetes letartóztatásba helyezték. A Szegedi Megyei Bíróság november 19-én hozott ítéletében 8 hónapi börtönbüntetésre ítélte a népi demokratikus államrend elleni izgatás bűntettében.¹⁴⁷

Péter László

¹⁴⁵ Péter László közlése 2014. március 27-én.

¹⁴⁶ Grynaeus Tamás András a MEFESZ egyik szervezője, későbbi elítélt forradalmár Péter Lászlóra, a tanárára mint atyai barátira emlékezett. CsML Szegedi Megyei Bíróság Büntetőperes iratai B.117/1957

¹⁴⁷ CsML Szegedi Megyei Bíróság büntetőperes iratai B.I.1113/1957/3

A polgári iskolai tanárképzés hallgatóinak szervezetei (1928–1946)

Bevezetés

1928. október 19-én iratkoztak be először hallgatók az ez évtől szegedi működését megkezdő állami polgári iskolai tanárképző főiskolára¹⁴⁸, amely a korszakban e képzési területen az egyetlen, országos rekrutációs bázisú és hatókörű felsőoktatási intézmény volt. A hallgatók szerte Magyarországról érkeztek az intézménybe és az egész országnak képezte az új pedagógus nemzedéket.¹⁴⁹ Az

¹⁴⁸ Az intézmény szegedi létrehozásáról ld. Schilling Gábor (1944): A szegedi évek. In: Schilling Gábor [szerk.]: *Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola Évkönyve az 1942/43. tanévről*. (a továbbiakban Évkönyv 1942/43.) Szeged: ÁPITF; Pukánszky Béla (1996): Tanárképzés a Kolozsvárról Szegedre költöző egyetemen. In: *Adatok Dél-Magyarország iskolaügyének történetéből*. Budapest: Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 114–123.; Pukánszky Béla (1987): Tanárképző vagy egyetem? Adalékok a kolozsvári egyetem Szegedre költözéséről (1919–1921). *Magyar Pedagógia*, 1987/4. 424–433.; Fízel Natasa (2014): Kooperáció vagy integráció? A Szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a Ferenc József Tudományegyetem együttműködésének szegmensei 1928 és 1932 között. *Magyar Pedagógia* 114:4. 237–257.; Fízel Natasa (2018a): *A magyar polgári iskolai tanárképzés története (1868–1947): Esély az együttműködésre – Professzionalizáció és intézményesülés*. Budapest: Gondolat Kiadó.

¹⁴⁹ Karády Viktor és Valter Csilla kutatásukban az intézmény hallgatóinak származását, vallását, a nemek szerinti megoszlást és a társadalmi környezet valamint az oktatáspolitikai rendszer összefüggéseit vizsgálták. Karády Viktor –

1928/29. tanévben 285 hallgató kezdte meg a tanulmányait. Innen-től kezdve a polgári iskolai tanárképző főiskolai hallgatók száma konzekvensen nőtt. Az 1936/37. tanévben megközelítette a 400-at, az 1942/43. tanévben pedig 433-ra emelkedett. Az egyetemmel együttműködésben képzett hallgatók első nemzedéke 1933-ban vette át a diplomáját, összesen 63-an kaptak tanári oklevelet, mely közül 36% kitűnően, közel a fele jeles rendűen és 14%-uk jó rendűen végeztek.

A képzés részeként meghatározott párhuzamos képzésből adódóan a főiskola hallgatóinak tanulmányi terhelése nagy volt, s ez a terhelés anyagiakban, tehát a tanulmányi költségekben is megnyilvánult, amely – figyelembe véve azt, hogy a főiskolai hallgatók, kibocsátó családjuk szerint, a társadalmi rétegződésben alacsonyabb pozíciókat foglaltak el mint az egyetemista társaik – érthető módon váltott ki negatív érzelmeket is.

A korabeli dokumentumokat olvasva feltárul előttünk a szegedi intézmény infratsrtukturális helyzetének problémavilága is. A levelezésekben, beszámolókból arról számolnak be a megszólalók, hogy a megnövekedett hallgatói létszám, a Szegedre helyezés lebonyolításának körülményeitől eredeztethetően elégtelen körülményeket teremtett a főiskola oktatási tereinek telítettségében, nagyságában. 1943-ban Schilling Gábor a Főiskola főigazgatója az első szegedi éveket értékelve írta: „A Főiskola, melyet Klebelsberg Kunó kultuszminiszter 1928-ban Szegedre áthelyezett és újjá Tervezett, de egy szűk épület bilincseibe vert, áthelyezésének első pillanatától fogva a hely szűkösségével küszködött. A polgári iskolai tanárképzés érdekei azt követelik, hogy ez az égetően sürgős kérdés mielőbb megoldassék.”¹⁵⁰ A hallgatói közösségi terek esetében sem volt ez másként. „A főiskola díszterme oly szűk, hogy benne a hallgatóknak csak egy része fér el. Az ifjúsági egyesületeknek csak az alagsorban tudott a főiskola vezetősége helyiségeket

Valter Csilla (1990): *Egy országos vonzáskörű szegedi főiskola. A Polgári Iskolai Tanárképző diplomásai (1928–1950)*. Szeged: JGYTF

¹⁵⁰ Schilling Gábor 1944, idézi Bereczki Sándor (1996b): *A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola története*. Szeged: JGYTF.26

biztosítani, amelyek azonban szintén nem felelnek meg céljaiknak, mert sötétek, kicsik, levegőtlenek és egészségtelenek.”¹⁵¹

Az első szegedi éveket infrastrukturális gondok, és a tudományegyetemmel való kooperáció megszületési nehézségei övezték, továbbá az abból adódó oktatáspolitikai dilemmák, hogy az ország egyetlen polgári iskolai tanárképző intézménye távol helyezkedik el az ország centrumától. Mindezek ellenére az intézmény megtalálta helyét a Dél-alföldi városban, amelyet megerősít, hogy 1933. június 11-i tanévzáró beszédében a főiskola igazgatója, Littke Aurél¹⁵² hangsúlyozta, hogy „A főiskola 60 éves, de egészséges, erőteljes fája új gyökeret mélyesztett új talajába és új, biztos alapokra helyezkedett”.¹⁵³

A hallgatók az egyetemen folytatott párhuzamos tanulmányaik¹⁵⁴ mellett integrálódtak a szegedi felsőoktatási hallgatók közösségébe és egyes ifjúsági szervezeteibe, ugyanakkor megalakították saját szervezeteiket is, illetve tovább működtették a Szegedre helyezés előtt alapított diákköreiket.

¹⁵¹ Évkönyv 1942/43. 42.

¹⁵² Littke Aurél 1932. október 18-tól – a Budapestre helyezett Galamb Sándor (főigazgató volt 1928. október 31-től) után – volt a főiskola főigazgatója, 1937/38-ig.

¹⁵³ Littke Aurél: Tanévzáró beszéd. *Országos Polgári Iskolai Tanáregyesületi Közlöny* 1932/1933. 361

¹⁵⁴ Pukánszky Béla (1987): Tanárképző vagy egyetem? Adalékok a kolozsvári egyetem Szegedre költözéséről (1919–1921). *Magyar Pedagógia*, 1987/4. 424–433.; Fizel Natasa (2019): A polgári iskola helye és szerepe a közoktatás rendszerében a két világháború között. In: M. Pelesz Nelli [szerk.]: *Tudomány, oktatás, kultúra a két világháború közötti Magyarországon*. Szeged: Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány. 119–140.; Fizel Natasa (2018b): A szegedi Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a Ferenc József Tudományegyetem együttműködése a tanárképzés szolgáltatásában (1928–1947). *Gerundium: Egyetemtörténeti Közlemények* 9:3 51–65.

Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola épülete

A főiskolai ifjúság egyesületei

Az oktatásszociológiai kutatásokból tudjuk, hogy a pedagógusképző intézmények belső klímája „sajátosan eltér más felsőoktatási intézmény klímájától”¹⁵⁵ Ezt a klímát azonban nemcsak az úgynevezett humanista oktatói-nevelői tanárszerepek jellemzik, hanem az aktív hallgatói élet, a diák-közösségek, az öntevékenység értékteremtő folyamatai is. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy az a pálya, melyre ez az intézménytípus készít fel, napjainkig általában a társadalmi felemelkedés legfrekvenciáltabb útját jelentette¹⁵⁶ és azt sem, hogy az intézmény hallgatói az oktatási rendszerben maradvá utánpótlást is jelentenek, mely pedagógus pálya során átörökítenek életstílus-mintákat valamint egy érték-, illetve normarendszert is.

¹⁵⁵ Kozma 2004. 135.

¹⁵⁶ Vö. „más értelmiségi pályáknál kevésbé szakképző jellege lehetőséget ad a nem hagyományosan értelmiségi családok gyermekeinek az értelmiségivé válásra.” Nagy Mária (2001): A tanári pálya választása. In: Papp János [szerk]: *A tanári pálya*. Debrecen: Debreceni Egyetem. 103–122.

Ezért a falakon belül felburjánzó gazdag hallgatói kulturális élet hajtóerejét ezek komplexitásában találhatjuk meg.

Mindezek értelmében nem meglepő, hogy az intézmény történetének első diákszervezete már a jogelőd tanárképző intézet¹⁵⁷ első éveiben létrejött. 1875/76. tanévben alakult meg az első hallgatói szervezet a *Segélyegylet*. Gyertyánffy István, aki a kezdetektől 1895/96-ig volt a Polgári Iskolai Tanárképző Intézet igazgatója így okolta meg a szervezet megalakulásának körülményeit: „Az önszegély eszméje már magában véve nevezetes morális értékkel bír a mai világban, midőn mindenki a mások, sőt legtöbbször a közügy rovására akar boldogulni. [...] Az állami ösztöndíj még a legkedvezőbb helyzetben is csak az ingyenlakást és élelmezést biztosítja az illetőnek, de hát az egészen magára hagyott ifjak – kiknek száma nem csekély – miből szerezzék be a nélkülözhetetlen ruházatot és taneszközöket.”¹⁵⁸

A következő szervezet, az *Ifjúsági kör* 1901-ben alakult meg. A kör alapszabályát a minisztérium 1902-ben hagyta jóvá. Szakosztályai: pedagógiai, irodalmi, természettudományi, történelmi, földrajz-etnográfiai, sport voltak. Az egylet vezetése választott tiszttal, választmányi és póttaggal működött. Lapja *Paedagogiumi Lapok* címmel jelent meg. 1912-től az ifjúsági kört *Polgáriskolai Tanárjelöltek Körének* hívták. Az ifjúsági körből kiválva, egykori sport szakosztálya 1911-től önálló *Sportkör*ként működött tovább, több szakosztállyal. Az első intézeti bajnokságot 1912 májusában rendezték meg.¹⁵⁹ Szépen ívelt fel a női torna szakosz-

¹⁵⁷ Az 1868. évi XXXVIII. tc., mely Eötvös József kultuszminiszterségéhez köthető, megalkotta a polgári iskola intézményét, mely az iparos, kereskedő, tisztviselő réteg gyermekeinek képzését szolgálta. Azonban ezen intézménytípushoz nem iktatták törvénybe a polgári iskolai tanárok képzését szolgáló tanárképző intézetet. Eötvös József utóda a miniszteri székben 1872. szeptember 4-től Trefort Ágoston lett, aki 1872. évi 102. sz. rendeletével kezdeményezte a tárgyalásokat az intézetek létrehozásáról, majd 1873. január 15-én kiadott 945. sz. rendeletével létrehozta azokat. 1873/74 tanévben kezdte meg működését a polgári iskolai tanárok és tanárnők képzését ellátó két intézet, melyek a szegedi főiskola jogelőd intézményei voltak. Az első tanév 1873. október 28-án nyílt meg.

¹⁵⁸ Gyertyánffy: A polgári iskolai tanárképző intézetről – A növendékek társulatsai. Idézi Bereczki Sándor (1996a): A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola múltjának rövid áttekintése. In: *Belvedere Meridionale* 1996/5-6. 17–35.

¹⁵⁹ A sport szakosztály 1912 májusában tartott intézeti bajnokságának aranyérmese Greguss Pál másodéves hallgató volt (eredményei: diszkoszvetés:

tály csillaga is, 1935. november 24-én Budapesten első helyezést ért el a budapesti egyetem, a műegyetem és a debreceni egyetem csapatai előtt. Két évvel később az 1937/38-as tanévben pedig megnyerték a Magyar Országos Torna Szövetség női játékbizottságának örökös vándordíját. Ugyanebben az évben a sportkör labdarúgó szakosztály nyerte meg az egyetemi karok közötti labdarúgó bajnokság vándordíját, a Gerendás Mihály egyetemi tanársegéd által alapított Gerendás Kupát. A korszak sportéletének színvonalát jelzi az is, hogy 1938/39-es akadémiai évben a főiskola férfi tornász csapata országos bajnokságot nyert.

1921. október 14-én alakult meg a főiskolai *Botond Bajtársi Egyesület* és átvette az ifjúsági kör szerepét.¹⁶⁰ Az új hallgatói lapot 1925-től Botond címmel jelentették meg. A kör alapító szervezői Vicsay Lajos, Csekő Árpád, Rolkó Gyula voltak. Kezdetben a budapesti bölcsészhallgatók Árpád Bajtársi Egyesületének kötelékében létezett és 1922 szeptemberétől vált önállóvá. Az Egyesület a Turul-eszme¹⁶¹, a keresztény-nemzeti gondolat és az irredentizmus jegyében szerveződött és működött. A Botond egyesület hármass jelszava ez volt: „magyarok vagyunk, keresztények vagyunk és tanárok vagyunk”¹⁶² A szegedi, főiskolai alakuló ülésen megjelentek az intézmény vezetői, oktatói közül Imre Sándor, Gyulai Ágost, Erdélyi Lajos, Littke Aurél, Závodszky Levente. Az egyesület, mint „a főiskola éveken át egyetlen bajtársi egyesülete teljes sikerrel irányította a főiskolai ifjúság életét.”¹⁶³ 1928-tól a lányhallgatók is csatlakozhattak a Szegedre helyezett főiskolán működő bajtársi egyesülethez, amelyben a szakcsoportjuknak (Bójai, Lóczy, Petőfi törzs) megfele-

30,05m; magasugrás: 1,5m; 200 méteres lőtás [sic!]: 27,2mp) Greguss Pál (1889–1984) későbbi tanszékvezető főiskolai tanár (1928–1940), mint korábban olvashattuk, egyike volt azoknak az oktatóknak, akik a Szegedre helyezéskor ellenzéki álláspontra helyezkedtek és bírálták a létrehozás körülményeit.

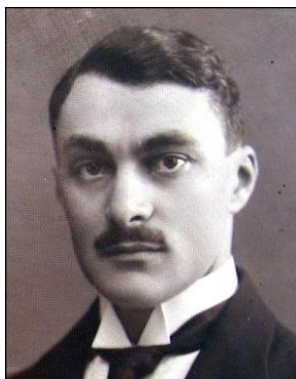
¹⁶⁰ Babiczky Ede – Tóth Gyula (1938): *A Botond Bajtársi Egyesület Évkönyve I.: 1921/22. – 1936/37.* Szeged: Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola; Ld. még Évkönyv 1942/43. 114.

¹⁶¹ A Magyar Egyetemek és Főiskolák Országos Nemzeti Turul Szövetsége 1919. augusztus 3-án Budapesten alakult meg. Az első egyetemi bajtársi egyesületek a budapesti felsőoktatási intézményekben 1920 első feléig alakultak. A szervezetet az Ideiglenes Nemzeti Kormány oszlatta fel 1945-ben.

¹⁶² Évkönyv 1942/43. 117.

¹⁶³ Évkönyv 1942/43. 114.

lően folytatták a tevékenységüket. A lányok „jó ízlésükkel nagyban hozzájárultak a rádióval, billiárddal, zongorával és számos festmény-nyel berendezett egyesületi helyiség kicsinosításához és a Botond Bajtársi Egyesületet nyilvános szereplései alkalmával értékes műsor-számokkal támogatták”.¹⁶⁴ A lányhallgatók által készített magyaros hímzésű kézimunkákkal, terítőkkel és falvédőkkel dekorálták az egyesületi helyiséget.¹⁶⁵ A Botond egyesület Szeged város közönsé-gének 1930. február 27-én, a Tisza szállóban rendezett műsoros táncestély keretében mutatkozott be. Ez az ifjúsági szervezet rendez-te a március 15-i és az október 6-i ünnepségeket is. Az egyesület primus magistere Eperjessy Kálmán¹⁶⁶ volt, aki a megalakulás 10. évfordulóján 1931. december 13-án ünnepi beszédében foglalta ösz-sze az egyesület múltját.

Eperjessy Kálmán

¹⁶⁴ Évkönyv 1942/43. 115.

¹⁶⁵ Évkönyv 1942/43. 116.

¹⁶⁶ Eperjessy Kálmán (1893–1976) történész 1928–1958 között a szegedi tanár-képző főiskola oktatója, tanszékvezetője, igazgatója (1945–1949), az 1956-os forradalom idején a főiskolai Forradalmi Bizottság elnökévé választották. Ld. még Jancsák Csaba – Nagy Tamás – Szegfű László (1995) [szerk.]: *A tanítvá-nyait szerető, tisztelő, megbecsülő ember. Emlékezés Eperjessy Kálmán szüle-tésének centenáriumán (1993. február 11.)* Szeged: JGYTF Történettudomá-nyi Tanszék.

A következő év februárjában jött létre a Botond egyesület kultúrszakosztálya, mely munkájának középpontjába a falukutatást helyezte.¹⁶⁷

Az egyesület éves rendezvényei a következők voltak: tanév eleji műsoros ismerkedési est, Mikulásest (melynek különleges kedveségét az adta, hogy mindenki kapott egy-egy hangulatos strófát és ajándékot), farsangi bál, ballagás. Az egyesület nyilvános szerepléseit a város polgárai is látogatták, közülük kiemelkedő rendezvények voltak a népdal est, a finn-est, a magyar falu est, a Liszt Ferenc est, és a női törzs által rendezett estek (Holland-est, Japán-est, Erdélyi-est, Székely-est, melyet vendégszereplésként a délvidéki Magyarkanizsán is megtartottak). Legnagyobb szabású rendezvényük 1936. november 17-én volt. Ezt az eseményt, melyet a főiskola Dísztermében rendeztek, este hat órától hét óráig közvetítette a Magyar Rádió. Az egyesület születésének 15. évfordulóját ünneplő esten Eperjessy Kálmán oktató mondott köszöntő beszédet. Az egyesület taglétszámának tetőpontja 1938-ban volt, ekkor jelentette meg évkönyvét¹⁶⁸, melyben részletesen ismertették az egyesület működését. Az 1938-ban megjelent évkönyv 781 fő nevét tartalmazza. Az egyesület taglétszáma a következő évtől némileg csökkent és „lankadt a munkakedv”¹⁶⁹. A következő háborús években számosan teljesítettek az egyesület tagjai közül katonai szolgálatot.

¹⁶⁷ Évkönyv 1942/43. 116. E tevékenységi irány választása, elindítása a szegedi egyetemi ifjúság Bethlen Gábor Köre és a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának hatását is tükrözheti. A Bethlen kör 1928-tól az egyetem Dugonics téri épületében tartott előadásokat (az első Gesztelyi Nagy László március 20-án tartott, A jövő magyar intelligencia és a tanyakérdés című előadása volt). Az egyetemisták falukutató mozgalma 1929-ben indult, szociográfiai és etnográfiai gyűjtéssel. A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma 1930-ban kezdte meg működését, tagjai a következők voltak: Árvay Erzsébet (matematika-fizika szakos hallgató), Balla Sándor (joghallgató, az agrársettlemment mozgalom tikára), Baróti Dezső és Radnóti Miklós (magyar-francia szakos hallgatók), Berczeli Anzelm Károly (bölcészshallgató), Buday György, Erdei Ferenc, Gáspár Zoltán, Reitzer Béla (joghallgatók), Hont Ferenc, Kárász Judit, Ortutay Gyula (magyar-latin-néprajz szakos hallgató), Széll István (orvostanhallgató), Tolnai Gábor (magyar-német szakos hallgató), Tomori Viola (matematika-fizika szakos hallgató). Ld. még Csaplár Ferenc (1967): *A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma*. Budapest: Akadémiai Kiadó.; Vö. Miklós 2011

¹⁶⁸ Babiczky – Tóth 1938.

¹⁶⁹ Évkönyv 1942/43. 117.

Wagner Ferenc történelem főtárgy szakos egyetemi hallgató (később a nemzetiségi kérdés, USA-ba emigrált, elismert történész-szakértője) A cselekvés iskolája című periodika 1938-as számában ezzel a szavakkal értékelte a Botond működését:

„...a szegedi Tanárképző Főiskola hallgatósága mégis minden időben az érdekképviselői szervezkedésben látta ifjúsági törekvéseinek életjogát, mert csakis így tudott egységesen és öntudattal állást foglalni a részcélok szintézéseit jelentő nagy nemzeti kérdésekben [...] Míg a budai évjáratok¹⁷⁰ érdeklődésének súlypontja erősen szakirányú volt, addig a szegedi nemzedék lelki műszere már érzékeny kilengéseket végzett a népkultúra s annak minden életkapcsolata felé. Ennek a nemzedékváltásnak legfőbb kísérő jelensége az, hogy az önképzőkori szereplésre emlékeztető formák missziója beteljesül s helyét átadja az új, népi és szociális rendeltetésű gondolatnak. [...] Ez az ifjúság már irányító szerepet visz a II. Országos Bölcsész-kongresszuson, rendszeresen járja és kutatja az alföldi tanyavilágot, a délkerületi egyetemi mozgalmak egyik zászlóvivője lesz, a város társadalmi eseményét képező Rákóczi-emlékünnepet rendez s tizenötödik életévét pedig a magyar rádióban üli meg. [...] Ez a másfélévtizedes példás erőfeszítés a legnagyobb ígéretet tartalmazza – hangos frázisok helyett – arra nézve, hogy az egyetemes magyar nemzeti eszmekörön belül elhelyezkedő polgári iskolai gondolat ifjú hordozói az értékálló szellemi hagyatékot új, korszerű színekkel fogják gazdagítani.”¹⁷¹

E korszakban a hallgatói élet legjelentősebb tisztán kulturális öntevékeny csoportja az *Énekkar* volt. A jogelőd intézményekben férfikar és nőikar már működött, azonban a Vegyeskar – mint látni fogjuk – nemcsak létszámában, hanem kórusművészet iránti odaadó szorgalmában is jelentős szereplője volt az időszak felsőoktatási kulturális életének. Maga a kórus az 1929/30-tanévtől alakult meg, mint a Botond Bajtársi Egyesület Vegyeskara. A csoportot Kubinyi I. Zoltán hallgató vezette. A mintegy 80 tagú

¹⁷⁰ A budapesti Polgári Iskolai Tanító- illetve Tanítónőképző főiskolák összevonásáról és Szegedre helyezéséről ld. még: Fízel 2018a.

¹⁷¹ Wagner, Ferenc (1938): Babiczky Ede – Tóth Gyula: A Botond Bajtársi Egyesület Évkönyve I. : 1921/22. – 1936/37. A *cselekvés iskolája* 1938. (6). 493–494.

kórus szerepelt a főiskola hivatalos ünnepein, sőt vasárnap és ünnepnapokon a belvárosi templom miséin énekelt. A Botond-énekkar később átalakult *Főiskolai Énekkarrá*, melyben mind a Botond, mind pedig az Emericana tagjai részt vehettek. A kar két további egységet is alkotott, a Főiskolai *Népdalegyüttest* és a *Főiskolai Egyházi Énekkart*. További lendületet adott a csoport működésének az, hogy az 1933/34. tanévtől a hallgatóknak kötelező volt a karének. Ebben az időben az énekkar 120-150 taggal bírt. 1933/34 tanév elején Jordán Margit és Holczer Tibor hallgatók kezdeményezésére alakult meg a *Főiskolai Kamarakórus*, melynek tanév végi bemutatkozó hangversenyén megjelent Bárdos Lajos is, a kórusművészet vezéralakja.¹⁷² Az 1941/42. tanévtől a Főiskolai Énekkar a főiskola zene tanszéke hallgatóinak karvezetőkké történő kiképzését is szolgálta, a tanév végi koncerteken a megszólaló kórusműveket az énektanárjelöltek maguk vezényelték. Ekkortól a csoport elindult a professzionalizálódás útján és egyértelműen öntevékeny jellegét felváltotta a szakmai nívó iránti elköteleződés, amit jelentősen meghatározott az is, hogy a Főiskolai Énekkar és a Főiskolai Kamarakórus tanárelnöke és karnagya ez időben Szögi Endre¹⁷³ volt. A csoport ifjúsági vezetője 1942/43-ban Várszegi Márton főiskolai hallgató, helyettes karnagya Gertig Béla polgári iskolai tanár voltak.

¹⁷² Az énekkar a következő nagy formátumú műveket mutatta be: Kodály Zoltán: Jézus és a kufárok, Mátrai képek, Molnár Anna, Székely keserves, A magyarokhoz; Bárdos Lajos: Szeged felől, Himnusz Szent Cecíliahoz (mindkettő a Kamarakórusnak ajánlott mű volt), Népdalkórusok, Nyújtsd ki a mennyből. Továbbá műsorukra tűzték Bartók, Halmos, Kozáky, Liszt, Nádasy, Vásárhelyi, Veress műveit is.

¹⁷³ Szögi (Szeghy) Endre (1898–1972) zeneszerző, zenepedagógus, népzene kutató. A Zeneakadémián végzett zeneszerző szakon. A Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola Ének-Zene Tanszék tanára (1928–1961). Az 1942/43 Évkönyvben és a korabeli sajtóban dr. Szögi Endre néven szerepel. Bereczki Sándor 1974. 47–48. Szeghy-alakban említi.

A tanárképző főiskolások folklore előadása

A folklorisztikus népdaltanulmányok lelkes propagandáját hallottuk vasárnap délután a polgári iskolai tanárképző főiskolán. Régi hamisítatlan népdalok kulturáját hangoztatta ki a főiskola érdekes és nagyon értékes feldolgozásban. Előadásukból örömmel láttuk milyen lelkesedéssel, mennyi kedvvel foglalkozik az ifjuság az iskolában eddig elhanyagolt magyar zenekulturánk páratlan értékeivel, mennyi hozzáértést, tudást sajátított el azon a téren, ahol Bartóknak, Kodálynak, utána pedig az újabb — kisszámú —, komoly muzsikusnemzedéknek volt uttörő munkája. Akik ma a szegedi főiskolából kikerülnek, tanítani, nevelni fognak esetleg elkerülnek elhagyatott vidékekre, nemcsak az igazi népdalköltészetnek lesznek rajongói, hívei, tanítói, biztosan harcosai is, hanem Szögi Endre tanár cél tudatos vezetésének segítségével maguk is tudni fogják hogyan, hol keressék távoli falvakban a magyar népdal elhamvadó, elveszett kincseit. Valóságos folklore-kutatókat nevelt Szögi a főiskolában. A forma, ahogyan vasárnapi „táborozásán” bemutatta a „Botond bajtársi egyesület” a népdalokat, annyira hangulatos, meleg, közvetlen és felemelő volt, hogy a természet zsufolásig megtöltött közönség valamennyi számot megismételtette és percekig ünnepelte az előadókat.

Nagy érdemei vannak a sikerült előadásban Tihanyi Nándor főiskolai hallgatónak, aki nagy tudással és felkészültséggel méltatta az ősl magyar népdalköltészetet, annak korok és vidékek szerint változó szerkezetét, különböző hangulatlétráit, stílusát, összeállítását; valóban értékes munkát végzett. A főiskolások énekkel és zene számokkal kísérték az előadást, amelyeken Bartók és Kodály folklore-gyűjteményéből vett feldolgozásokon kívül Szögi Endrének szegedi ismeretlen népdalfeldolgozásai is szerepeltek. Elragadó volt Csóka Margit és Magdó Irén éneke. Mindkettőnek kitűnő hangja, kedves, temperamentumos előadása volt. Összinté sikert könyvelhet el Bálint Géza, aki régi székely énekeket, karakterisztikusan székely tájszólással, a paraszti énekeket jellemző hangdiszitésekkel adott elő. Gyarakai Jenőnek szép dalai voltak és kedves, vidám duettjei, sőt népdaltriója Csóka Margittal, Magdó Irénnel és Bálint Gézával. Rischon Ilonka, Mohila Károly látták el a zongorakíséreteket többek között és kitűnően szerepelt a Kamarakórus régi, falusi egyházi dalokkal, világi kórusokkal, amelyeket Bárdos, Veress, Szögi Irt, Vargha Károly vezényelt sok képességgel.

A Botond bajtársi egyesület dícséretére méltó kulturamunkát végez a magyar dal kutatása, tanulmányozása és ápolása terén; — ezzel a hangversennyel, amelynek háttérében Szögi Endre áll és amelyet sokszázan hallgattak végig, jelentős szolgálatot tett az igazi magyar népdal ügyének.

1929. november 12-én jött létre a *Foederatio Americana Integra Corporatio*, mely a katolikus vallású hallgatók egyesülete volt.¹⁷⁴ A szegedi főiskolások Integra csoportja a *Foederatio Americana*-nak az 1921-ben létrejött országos szervezetnek volt tagja. A szervezet munkájának alapját a küldetésről maguk által meghatározott idézettel lehet szemléltetni „tagjai majdan a magyar iskolaszervezet végvári katonái lesznek a szociális szempontból legveszélyeztetettebb paedagogiai örhelyeken, a külvárosok és a nagy falvak jellegzetes iskoláiban, a polgári iskolában s az itt adódó feladatokat csak eszményi keresztény tanárrá formálódva, krisztusi lelkület, keresztény világnézet és tettekre ösztönző izzó magyar öntudat birtokában láthatják el méltó módon.”¹⁷⁵ Jelmondatuk így szólt: *facta lokuuntur* (tetteink beszélnek).

Szeged, 1936. március hó. Ára: 20 fillér. I. évfolyam 7. szám.

Délvidéki Ifjúság

Megjelenik július és augusztus kivételével minden hónap elején.

Az Americana Clusio, Danubiana, Banatia, Integra és Szegediensis corporatiójának hivatalos lapja Előfizetési ár 1 évre 2 pengő. Előfizetési csekkszám: 21377	Felelős szerkesztő és kiadó: MIKLÓSI LÁSZLÓ, BUÓCZ ELEMÉR	Szerk. és kiadóhivatal: Szeged Dugonics-tér 12. Katolikus Ház. Hív. óra kedd és péntek 12–1/2 1-ig.
--	---	--

Miért akartuk a keresztet?

A lelki élet, a szellemi élet, a gazdasági élet és a politikai perspektívák is mindig problémátikussá válnak, amikor a történelem nagy fordulóhoz, elődázhatatlan határkövекhöz érkezik.

Csak a kereszt tan a kereszt-igazsága nem volt nem lehet és

Az Americana lapja

¹⁷⁴ A szegedi corporatio priorjai Dr. Szökefalvi-Nagy Gyula (1929–32), Dr. Somogyi József (1932–40), Dr. Eperjessy György (1940-) és lelkésze Dr. Mester János (1929–32), Dr. Révai József SP (1932–38), Dr. Kerkai József SP (1938–41), P. Gábris Grácián ferences atya (1941–44), kancellárja Dr. Szögi Endre volt.

¹⁷⁵ Évkönyv 1942/43. 119.

Az Integra által szervezett programok a következők voltak: Scola Emericana (később Széchenyi Akadémia) címmel előadássorozatot szerveztek, 1933-ban a Csillag börtönben Arany János emlékünnepe-lyt rendeztek, 1934 októberében megrendezték a főiskola első kézimunka kiállítását, 1934. november 18-án Rákóczi estet, 1935. november 25-én Liszt ünnepélyt, 1936. november 11-én Móra estet, 1937-ben Farsangi estet, 1938. április 7-én Felvidéki estet, 1940. októberében Erdély estet rendeztek. A háború kitörése után vöröskeresztes és anyag-gazdálkodással kapcsolatos gyűjtőmunkát végeztek a tagok. A háborús évektől kezdődően e csoport is szociális tevékenységbe kezdett, gyűjtéseket rendeztek. 1942-ben meg-szervezték a szegedi sebesült honvédek megvendéglését. 1943. március 3-án a Tisza Szálló nagytermében „Virraszt a magyar lé-lek” címmel műsoros estet tartottak, melyen beszédet mondott Uzdóczy-Zadravecz István püspök és dr. Hermann Egyed profesz-szor az Emericana szegedi nagypriorja. 1943 októberében a díszte-remben ismét háborús sebesülteknek rendeztek előadást, melyen Kisfaludy Károly Mátyás deák című vígjátékát mutatták be. A csoport tagságának önkéntes munkája jelentősen hozzájárult a Ka-tolikus Agrárfőújsági Legényegyletek Országos Testülete (KALOT) megalapításához. A főiskolai Integra helyiségében szü-letett meg és csendült fel először a KALOT indulója („Új idők új kürtje harsan...”), melynek dallamát Vargha Károly hallgató (az Integra tagja) és szövegét Bálint Géza hallgató (a Botond tagja) írták.¹⁷⁶ Az Integra lánytagjai a Katolikus Leánykörök Szövetsége (KALÁSZ) mozgalom szervezésében jeleskedtek (pl. a szent-mihálytelki KALÁSZ csoportot patronálták: nekik az egyesület tíz előadásból és megbeszélésekből álló sorozatot rendezett „Meny-asszonyok iskolája” címmel, a főszervező dr. Alpár Gyuláné gya-korló polgári iskolai tanár volt). Az ifjúsági szervezet nagyságát jelzi, hogy 1940-ben az országos hatókörű Foederatio Emericana-nak összesen 16106 tagja volt, míg a főiskolai Foederatio Emericana Integra Corporatio 1943-ban kétszáz tagot számlált.¹⁷⁷ A szervezetet 1946-ban, Rajk László belügyminisztersége alatt fel-oszlatták.

¹⁷⁶ Uo.

¹⁷⁷ Uo.

1939. október 1-től cserkészcsapat is működött a főiskolán. Tevékenységét meghatározta az, hogy ez a csoport képezte a magyarországi polgári iskolák cserkészvezetőit¹⁷⁸. A főiskolai csoport, az 533. sz. II. *Rákóczi Ferenc cserkészcsapat* működésének első évében ötven taggal működött. A hallgatók Szőkefalvi-Nagy Béla¹⁷⁹ főiskolai tanár vezetésével megalakították a cserkészcsapat bélyeggyűjtő szakosztályát is. 1942 márciusában 20 taggal indítottak rajtsízt-képző tagfolyamot. Ezekben az években a taglétszám alig emelkedett 20 fő fölé.¹⁸⁰ A cserkészcsapat az országos betiltásig, 1948-ig működött.

1941. szeptember 12-től kezdte meg működését a főiskola *Ifjúsági Hivatásszervezete*. Ez a szervezet érdekvédelmi funkciókat kívánt ellátni. Úgy véljük, hogy működésének mélyebb megértéséhez szükséges a célok ideidézése. A szervezet legfőbb célja az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola hallgatóinak érdekvédelme volt „mindazon viszonylatban, amely a főiskola és a Horthy Miklós-tudományegyetem [sic!] fegyelmi szabályzatával és az állam törvényeivel, törvényes rendelkezéseivel nem ellenkezik”¹⁸¹. Az alapításakor további célként jelölték meg azt is, hogy a Tanárképző Főiskola, valamint a hallgatóság „tekintélyének biztosítását” ellássák, oly módon, hogy azt a szervezet „az ifjúság keresztény és nemzeti alapon történő egyetemes megnyilvánulásaival és az ifjúságban rejlő egyéni értékek kibontakozásával törekszik elérni”¹⁸². Az alapításkor kimondták azt is továbbá, hogy a „hivatásszervezet [sic! – JCs.] a hallgatóság főiskolai együvértartozásának, a polgári iskolai tanári hivatás szeretetének és a magyar sorsközösség tudatának ápolására törekszik”¹⁸³. A intézményi hallgatóság érdekvédelméhez szükséges képviseleti funkciót a maga hatáskörébe vonta a szervezet („Hivatásszervezet tartozik a főiskola ifjúságát mind a főiskola belső életében, mind a külső viszonylatokban hivatalosan képviselni”¹⁸⁴), ugyanakkor egységes képviseletet célzott meg („az egy célért dolgozó főiskolai ifjúságnak

¹⁷⁸ Vezetőképzési engedélyük száma: 2426/1939 volt.

¹⁷⁹ Szőkefalvi-Nagy Béla ld. 60–61 oldalak

¹⁸⁰ Évkönyv 1942/43. 125–126.

¹⁸¹ SZMSZ a) szakasz

¹⁸² SZMSZ b) szakasz

¹⁸³ SZMSZ c) szakasz

¹⁸⁴ SZMSZ c) szakasz

kíván egységes szervezetet adni.”¹⁸⁵) és kinyilvánította a többi, már létező ifjúsági szervezet felé együttműködési szándékát („Tiszteletben tartja a főiskolán működő egyesületek jogait.”¹⁸⁶). A szervezet első vezetője Horváth József IV. évfolyamos hallgató volt. Őt Várszegi Márton váltotta. A szervezet alelnökei ez időben Sárdy Béla és Lacher Edit voltak, titkára pedig Csernák Emilia volt. A szervezet két szakosztállyal működött: Diákszociális szakosztály¹⁸⁷ Kulturális szakosztály.¹⁸⁸ Lapjuk Sorsforduló címen 1941-től jelent meg, főszerkesztője Gordos István hallgató volt.

Végezetül szükséges megemlíteni, hogy a főiskolai hallgatók más, ám nem konkrétan a főiskolához kötődő szervezetek munkájában is részt vettek. Ezek voltak például a Délvidéki Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete (DEFHE), a Felvidéki Egyetem és Főiskolai Hallgatók Egyesülete (FEFHE) és a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesülete (SZEFE). A hallgatók ezeken a szervezeteken keresztül alkották a felsőoktatási diákszervezetek ernyőszervezetének, a MEFHOSZ-nak a bázisát. A budapesti székhelyű MEFHOSZ, a Magyar Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Országos Szövetsége 1920. február 9-én alakult meg és működését 1945. február 26-án fejezte be. Tevékenységében a segítő, az önképző, a tudományos és a vallási alapon szerveződő szervezeteket fogta össze.

¹⁸⁵ SZMSZ d) szakasz

¹⁸⁶ Évkönyv 1942/43. 127.

¹⁸⁷ A szakosztály magántanítványokat szerzett a szegény hallgatótársaknak, kedvezményes árú színház és hangversenyjegyeket adott mindenkinek.

¹⁸⁸ A szakosztály munkaközösségei: magyarságismereti, ifjúsági zenekar, énekar voltak.

Összegzés

Összességében elmondhatjuk, hogy a korszakban – a rendszerre jellemző ideológiai töltöttséggel és egyre erősödő közéleti erővonalak között és kényszerpályák mentén – a főiskolai hallgatók értékteremtő tevékenységének eredményeként a magyar felsőoktatási diák-kulturális élet jelentős manifesztációi jöttek létre. Ugyanakkor pedig – s ez talán a legfontosabb értéke ezeknek a szervezeteknek – a csoportok valódi közösségként működtek és amellet, hogy összekovácsolták a tagokat és élményekkel gazdagították a főiskola polgárait, a kortárscsoportok az informális tanulás terepeiként működve készítették fel tagjaikat arra, hogy a munkába állás után a helyi pedagógusértelmiség meghatározó tagjaivá váljanak. Ezért tehát az egykori ifjúsági csoportok tagjainak hatása sokkal tágabbra mutat, hiszen értékeket és normákat, valamint a közösségi lét fontosságát évtizedeken keresztül adták tovább a tanítványaiknak, a fiatal generációknak. Így a főiskola és a mentor oktatók szellemiségének örököseivé is váltak.

Egy hallgatói demokrácia-kísérlet, mint az 1956-os forradalom katalizátora

Bevezetés

Az 1956. október 16-án Szegeden megalakult Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ)¹⁸⁹ a XX. századi Magyarország egyik legjelentősebb ifjúsági kezdeményezése, moz-

¹⁸⁹ A szervezet neve több helyen más-más alakban, a rövidítés néhol hibás feloldásban szerepel. E helyütt a történeti hűség végett kötelességünk tisztázni, hogy a szervezet nem utóda az 1948-ig működő Magyar Egyetemisták és Főiskolások Egységes Szervezetének, nem azonos az 1945 júliusában a balatonlelleli diákkonferencián alakult Magyar Egyetemek és Főiskolák Szövetségével és nem helyes a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége említés sem. Ugyanakkor mindegyik szervezet neve rövidítve MEFESZ. A névkérdés eldöntését segíti a szervezet megalakulásáról hírt adó első hivatalos dokumentum, a Diáktestvéreink! című, 1956. október 17-én, kelt felhívás, mely így kezdődik: „Mi, a Szegedi Tudományegyetem, a Szegedi Orvostudományi Egyetem, a Szegedi Pedagógiai Főiskola, a Szegedi Zene-tanárképző hallgatói 1956. október 16-án létrehoztuk saját egyetemi ifjúsági szervezetünket a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségét.” A felhívás aláírása pedig: „A szegedi MEFESZ.” E kötet szerzője azt a feloldást látja bizonyítottnak, hogy az október 16-i alapításkor a szövetség nevének rövidítésében (MEFESZ), a második „e” ejtéskönnyítő hangként került a szóba.

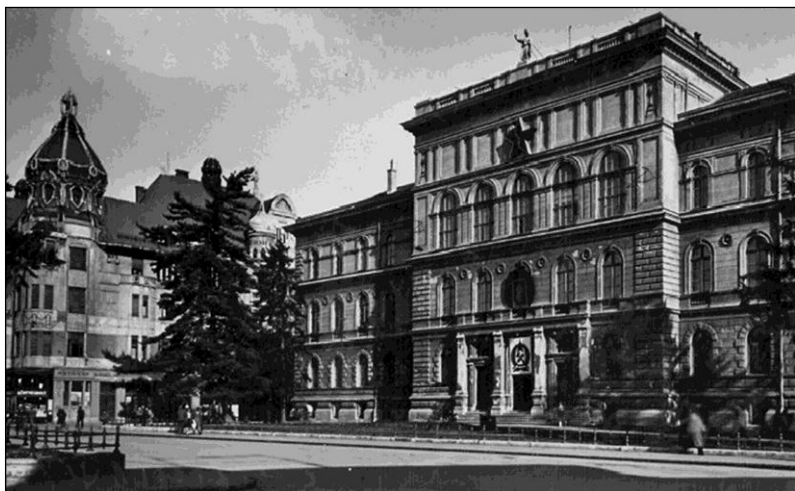
galma volt. E kijelentést több tényező is megerősíti. Egyfelől a hatalom 1957 kora tavaszától kezdődő erőteljes reagálása (csak Szegeden közel száz egyetemista vált a megtorlás áldozatává – az összes felsőoktatási intézményből való kitiltással, közbiztonsági őrizettel, vagy börtönbüntetéssel), másfelől az, hogy magát a szervezetet sem tudták és/vagy merték egy tollvonással egyszerűen megszüntetni, vagy működését erőszakkal betiltani (mint tette azt a hatalom 1946 és 1948 között az akkori diákszervezetekkel) – a MEFESZ működésének megszüntetése ugyanis a negyvenes évek második harmadában már alkalmazott másik stratégia alapján történt. 1957 áprilisától a beépülés és többségbe kerülés után a tagok közti kohéziót felszámolták és ezzel lényegében belsőleg átalakították, majd – beolvasztatták a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetségbe, a KISZ-be. Itt célokom az, hogy a MEFESZ, mint hallgatói mozgalom, mint demokratikus szervezet-kísérlet jelentőségét bemutassam és láttassam azt is, hogy a sok tekintetben a forradalom indítószikrájaként értelmezhető szervezet a felsőoktatás-politikában, az ifjúságpolitikában is jelentős nyomot hagyott, hiszen az 1957 februárjában az újrainduló oktatás már egy más egyetekkel várta a hallgatókat, tulajdonképpen az oktatási kormányzat teljes mértékben már nem tudta/akarta visszaállítani a forradalom előtti állapotokat.

Az ötvenes évek magyar felsőoktatásának társadalmi környezete

Az 1950-es évek közepére a felsőoktatás az autonómia teljes hiánya és a keretszámok központi szabályozása miatt egyrészt elszigetelődött a többi társadalmi alrendszerrel, másrészt képzése rövid távú (terv)gazdasági célokat szolgált.

1949 és 1955 között a magyarországi felsőoktatási intézmények száma 19-ről 36-ra növekedett. A legnagyobb egyetem az 1950-től Pázmány Péter helyett Eötvös Loránd Tudományegyetemnek nevezett budapesti volt, mellé zárkózott fel az 1953-tól Marx Károly nevét viselő Budapesti Közgazdasági Egyetem, valamint a Buda-

pesti Műszaki Egyetem, és a budapesti Semmelweis Ignác Orvostudományi Egyetem. Mindezek mellett a korábbi regionális tudásközpontok, a debreceni, a pécsi és a szegedi egyetemek alkották az „élmezőnyt”. Ekkor hozták létre a veszprémi Vegyipari Egyetemet, a szolnoki Építőipari Műszaki Egyetemet, a jogakadémiák 1949-ben történt – elsősorban ideológiai alapú – megszüntetése után a budapesti „tanács egyetemet”, az Államigazgatási Főiskolát, valamint az orosz nyelvtanárok képzésére hivatott Lenin Intézetet 1949-ben, majd 1951-ben az Idegen Nyelvek Főiskoláját.¹⁹⁰

A Szegedi Tudományegyetem épülete az ötvenes évek elején, a bejárat fölött a „Rákosi-címerrel”, fölötté, az emeleti ablakban Sztálin-festménnyel és az Aula ablakai fölött a vörös csillaggal.

¹⁹⁰ Romsics Ignác (2000): *Magyarország története a XX. században*. Budapest: Osiris. 361.

1953-ban Nagy Imre kormányfővé való előlépése után a felsőoktatás hajszálvékony ereiben egyfajta erjedéses reformhangu-
lat jelent meg, úgy vélték, hogy itt a lehetőség arra, hogy újra
fejlődni képes és valóban eleven egyetemi szellemi élet létezzen
Magyarországon. Erősítette ezt a nézetet az, hogy a kormány-
program ismertetésekor a miniszterelnök kimondta: „A fiatal, új
értelmiség képzése terén oktatási rendszerünkben is megtalálha-
tó a túlzás.”¹⁹¹ A kormányprogram következményeként jelentek
meg Erdey-Grúz Tibor oktatási miniszter 1953. december 18-án
a rektoroknak-főigazgatóknak tartott értekezleten tartott beszé-
dében azok a kérdések, melyeket az oktatók és hallgatók már
régóta vártak és melyeket a hazai felsőoktatás ügyében a legége-
tőbb problémákként tartottak számon: „fokozatosan rá kell térni,
az egyetemi tanítási és tanulási módszerek kialakítására, a hall-
gatóságnak önálló munkára, egyes kérdések elmélyült tanulmá-
nyozására való nevelésére, [...] világosan kell látnunk, hogy
tudományos alkotó munka nélkül nem lehet valóban egyetemi
színvonalú oktatást biztosítani.”¹⁹²

A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) Politikai Bizottsága 1953.
december 23-i ülésén a fentebbi gondolatok alapján tárgyalta a
felsőoktatás fejlesztésének kérdését, bár a centralizált irányítást
fenntartották és az egyetemi autonómia visszaállítása sem tör-
tént meg. A változások azonban a felsőoktatás politikán belül a
rektorok súlyának növekedését okozták. És bár az MDP Politi-
kai Bizottsága a következő év február 10-én határozatban ren-
delkezett – a minőségi képzést előtérbe helyezendő – a közép-
iskolák módszerek felszámolásáról az egyetemeken, néhány hó-
nappal később, 1954 nyaratól mégis a visszafejlesztés felé ka-
nyarodott a felsőoktatás szekerének kormányrúdjá.

„1953 és 1956 között mintegy 20%-al csökkent a felsőokta-
tás költségvetési támogatása”¹⁹³ A racionalizálás természetes
módon okozott depresszív tüneteket az egyetemi katedrák birto-

¹⁹¹ Ladányi Andor (1986): *Felsőoktatási politika 1949–1958*. Budapest: Kos-
suth. 87.

¹⁹² idézi: Szögi László [szerk.] (2003) *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Tör-
ténete*. Budapest: ELTE. 339.

¹⁹³ Szögi 2003. 341.

kosaiban. Ladányi Andor említi meg, hogy elterjedt a „MÁV köszönés”, „Még állásban vagyok.” Ladányi idézi az ELTE Párt VB jelentését is: „Az egyetemen mind tanári mind hallgatói vonalon nagyfokú politikai bizalmatlanság mutatkozik a felső vezetéssel szemben”.¹⁹⁴

Az 1955. év tavaszán a nyitási politika a felsőoktatás esetében is visszafordult. „Az MDP KV március 2-4. közötti ülése a jobboldali elhajlásra hivatkozva vissza kívánt térni az 1953. június előtti politikához.”¹⁹⁵ A visszarendeződési folyamat következménye volt az, hogy Erdey-Grúz oktatási miniszter a rektorokkal tartott értekezleten, 1955. április 8-án már ezt mondta: „A fő feladat... a tanulmányi fegyelem megszilárdítása, az ellenséges bomlasztó nézetek és terjesztői elleni ideológiai harc és emellett következetes és határozott adminisztratív intézkedések, ahol szükségesek. ... Élesebb levegőt kell bevinni az egyetemekre.”¹⁹⁶

„Az 1953. júniusi határozat jobboldali eltorzítása az egyetemen különösen éles formában jelentkezett és súlyos politikai helyzet kialakulásához vezetett. [...] Támadást indítottak egyetempolitikánk legfontosabb eredményei – a kötött tanrend, a hallgatók szociális összetétele, a marxizmus-leninizmus, az orosz nyelv és a katonai ismeretek oktatása – a legnagyobb egyetemi létesítményeink ellen. Felélénkültek a nacionalista, sovíniszta, irredenta, antiszemita nézetek, a parasztszármazású hallgatók körében helyenként életre kelt a narodnyik ideológia. [...] Oktatóink egy része nem foglalt nyíltan állást a Párt politikája mellett. Az elmúlt másfél év alatt a jobboldali elhajlás következtében a párttag professzorok és oktatók politikai aktivitása jelentősen csökkent. [...] A fiatal tanszemélyzet magatartása és politikai fejlődése nem kielégítő. Nagy részük nem érdeklődik a marxizmus-leninizmus iránt. A burzsoá ideológia előretörését elősegítette a pártélet visszaesése is. Fiatal, többnyire kevés tapasztalattal rendelkező párttitkáraink nem egyenrangú partnerei az egyetemen átlami vezetőinek. [...] A Központi Vezetőség megállapítja,

¹⁹⁴ Ladányi 1986. 119.

¹⁹⁵ Szögi 2003. 343.

¹⁹⁶ Ladányi 1986. 125–126.

hogy az egyetemeken előállott tarthatatlan helyzetért az Oktatási Minisztérium és az egyetemek vezetői a felelősek.

[...] Megfelelő rendszabályokkal – beleértve adminisztratív intézkedéseket is – véget kell vetni a rothadt liberalizmusnak és biztosítani, hogy az egyetemeken a párt politikájának s a szocializmus építésének megfelelő munka folyjék. Felelőssé kell tenni az egyetemek vezetőit az egyetem politikai helyzetért. [...] Fokozatosan ki kell cserélni azokat az oktatókat, akik nem képesek az egyetemi hallgatók politikai nevelésére vagy a kellő színvonalú oktató-tudományos munka végzésére.” (Az MDP KV 1955. június 30-i határozata)¹⁹⁷

Az „élesebb levegő” fuvallata érte el azt a tizenhét hallgatót, akiket 1955 tavaszán kizártak a magyarországi egyetemekről. A kizárási hullám folytatódott a következő, 1955/56. tanévben is. Az egész tanév során „200 hallgatót távolítottak el az egyetemekről.”¹⁹⁸ E hullám – azzal a fő céllal, hogy a munkás- és parasztszármazású oktatók aránya növekedjen – kezdett végigsöpörni az oktatói karokon is.

A kor ideológiája és oktatáspolitikája közös erőfeszítéseinek az ötvenes évek közepére sikerült elérni, hogy az egyetemekre és főiskolákra felvettek több mint 66%-a munkás- és parasztszármazású legyen. Az értelmiségi szülők gyermekeinek jóval nehezebb volt bejutniuk a felsőoktatásba. 1955-ben a jelentkezők közel 69%-át nem vették fel.¹⁹⁹

Az 1956 elejére a felsőoktatás aktorai (az oktatók, a nem oktató dolgozók, a hallgatók, a szülők, a szakmapolitika szereplői) számára nyilvánvalóvá vált, hogy a magyarországi felsőoktatás válságba került.

A válságot felismerve a különböző szakmai műhelyekben,²⁰⁰ később pedig párt, illetve állami szinten is megjelentek a felső-

¹⁹⁷ MOL M-KS 276 53/239

¹⁹⁸ Szögi 2003. 344.

¹⁹⁹ Pukánszky Béla – Németh András (1996): *Neveléstörténet*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó (12.2. Az „ötvenes évek”)

²⁰⁰ Pl. a DISZ Petőfi Kör, az ELTE Kolhoz Kör, és a szegedi József Attila Kör. Ld. még. Palovecz János (1981): *Magyar felsőoktatás helyzete* Budapest: OKI; Péter László (2006): *1956 előtt, alatt, után*. Szeged: Belvedere Meridionale; Jancsák 2016. 31–38.

oktatás átalakításának szükségességére vonatkozó elképzelések. A hallgatóság az 1955/56-os tanév tavaszi félévében látványosan aktivizálódott. Az erjedés az őszi visszatéréskor kezdett megindulni.

„Egy pezsgés volt. Egy évvel korábban az véletlenül sem fordult elő, hogy az egyetemisták egymás között akár csak egy sarokban, vagy a diákszálló egy szobájában, vagy beszélgetés közben politikai kérdésekről váltottak volna egymással szót. Ez tabu volt. Egyszerűen nem merte senki megkockáztatni, hogy ha volt véleménye, akkor azt elmondja. 1956 szeptemberében már az egyértelműen érezhető volt, hogy valami változás előtt állunk. Valami történni fog, valami történik körülötünk.” (Kiss Tamás)²⁰¹

A folyamatok (és itt hangsúlyozni kell a Szovjetunió Kommunista Pártjának 1956. február 14. és 25. között tartott XX. Kongresszusán elhangzott Hruscsov-beszéd nyilvánosságra kerülésével kialakult hangulatot, a kommunizmus megjavíthatóságába vetett hit felerősödését) nyilvánvalóvá tették, hogy a rendszer megreformálása elodázhatatlan, ugyanakkor voltak, akik felismerték, hogy ez az átalakulás nem mehet végbe szerep- és értékvtás nélkül.

Az 1956-os hallgatói mozgalom, a MEFESZ létrejöttének alapja az, hogy felértékelődött a nemzedéki-ifjúsági autonómia szerepe és ennek érlelő melegágyát a tapasztalati úton szerzett ismeretek az állam, a politikai rendszer működéséről, valamint az ideák és a valóság viszonyáról²⁰², illetve az egyetemeken még

²⁰¹ „Ötvenhatnak az a megismételhetetlen hangulata” – beszélgetés Kiss Tamás szegedi diákvezérrel. [Döbör András – Jancsák Csaba] *Belvedere Meridionale*. 2000/5-6. 53.

²⁰² „...hogy nem vesznek fel az egyetemre jeles érettségi ellenére, csak azért, mert az én apám és anyám tanító, tehát értelmiségi. Látom azt, hogy azok, akik úgymond a hatalom birtokosai – a munkások és parasztok –, még talán rosszabbul élnek vagy még nagyobb nyomorban, nagyobb elnyomásban. Nem is a nyomor itt a legérdekesebb dolog, mert hiszen háború után vagyunk, ebből következőleg bizonyos fokig természetszerű, hogy szegények az emberek. De milyen terror alatt élnek!” (Kiss Tamás)

http://www.mefesz.hu/mefesz.php?oldal=emlek&nev=kiss_tamas&p=1
2018.10.15. 16.24

hagyományosan meglévő autonóm légkör alkották. Az egyetemi ifjúság 1956. október 16-án mintakövetőből mintaadóvá vált.

„Szükségünk van egy új szervezetre, amelyik kizárólag a mi sajátos érdekeinket védi. Erre más szervezet nem képes. A DISZ-ben nemcsak az egyetemi ifjúság problémái forognak szőnyegen. Amennyiben tehát például egy ifjúnkás ügy nagyobb jelentőségű, a mi problémáinkat időben megelőzi. Mi ezt nem minden esetben várhatjuk meg, ha úgy érezzük, hogy sürgős az ügyünk. A DISZ-ben különben is megrendült a bizalom, az új szövetség jelentősége tehát világos.”²⁰³ (MEFESZ SZMSZ 1/a indoklása)

1950-ben két szegedi felsőoktatási intézmény működött Szegeden, a Szegedi Tudományegyetem és a Pedagógiai Főiskola. A tudományegyetemet öt kar alkotta, a Jogi, Bölcsész, Természet-tudományi, Orvosi és Gyógyszerésztudományi Karok. Az orvosegyetem 1951-ben kivált, de politikai vezetését továbbra is az egyetemi pártszervezet látta el. A Gyógyszerésztudományi Kar pedig tulajdonképpen a TTK-hoz tartozott. A Pedagógiai Főiskola önálló intézmény volt, politikai vezetését azonban szintén az MDP Egyetemi és Főiskolai Végrehajtó Bizottsága (EPVB) tartotta a kezében. A zenetanárképzés és a védőnőképzés már az ötvenes években is jelen volt a városban, ám középiskolai szintű végzettséget adott – a MEFESZ 1956. október 20-i programjában szerepelt az, hogy „A zenei szakiskola főiskolai jellegének elismerését követeljük, a hallgatók számára rendes egyetemistákat megillető jogokat követelünk.” (9. pont), továbbá „A védőnőképző főiskolai jellegének elismertetése, és a hallgatók számára rendes főiskolásokat megillető jogokat” (10. pont)²⁰⁴

²⁰³ Közli: Jancsák 2011. 93.

²⁰⁴ Jancsák 2016. 74.

A szervezés első lépései

Október elejétől kezdődően Kiss Tamás és Lejtényi András (egyelőre még csak magukban) tervezgették/formálták a DISZ-szel párhuzamosan működő, de az egyetemistákat-főiskolásokat képviselő, önálló és valóban alulról építkező szervezet létrehozásának gondolatát és lehetőségeit.

„...előzetesen a Virág cukrászdában kidolgoztunk mi [Lejtényi, Kiss és Tóth Imre – JCs.] egy ideiglenes szervezeti szabályzatot, mely kb. a következőket tartalmazta: érdekvédelmi szervezet (nevet nem adtunk még akkor neki), mely a hallgatók tanulmányi, szociális és kulturális problémáival foglalkozik. A DISZ mellett működne. Felépítése alulról jövő választásokkal lenne megalkotva. A legfelsőbb szerv az Egyetemi Diáktanács, ennek határozathozatali joga nem lett volna, csak végrehajtó szerv. Következő szerv lefelé kari tanácsok, évfolyam és tanulmányi csoport megbízottak. Határozathozatali joga a diák nagygyűlésnek, kari gyűléseknek és évfolyamgyűléseknek lett volna.”²⁰⁵

Mindeközben egy levél érkezett a budapesti bölcsészkarról Alaksza Helmut joghallgatónak, aki Lejtényivel és Kissel beszélt meg a levél tartalmát: a pesti bölcsészhallgatók az orosz nyelv fakultatívvá tételéért sztrájkfelhívást tettek közzé. Ennek következtében Kiss, Lejtényi és társaik elhatározták, hogy nemcsak a követeléseket bővítik majd ki speciális, a szegedi hallgatókat érintő követelésekkel, de ennek örvén a szervezet megalakítására is kísérletet tesznek, hogy legyen támogató háttere a követeléseknek.

A fiatalok ezekben a napokban beszéltek Baróti Dezső rektorral, akinek elmondták a diákság érdekvédelmi szervének létrehozásának szükségességét, és beszéltek a szervezet elképzelt felépítéséről és célkitűzéseiről, amelyet Baróti lelkesen fogadott és támogatást ígért. A rektor október 13-án egy lengyel vendéghallgatói

²⁰⁵ Tóth Imre vallomása. Szegedi Megyei Bíróság Büntetőperes iratai. Kiss Tamás és társainak pere. CSML B. 1249/1957

csoportnak tartott búcsúbálon, maguktól a kezdeményezőktől hallott először a szerveződő diákmozgalomról, majd 15-én hivatalában felkereste öt Abrudbányai, Kiss, Tóth és Lejtényi hallgatók és a formálódó szervezetről tájékoztatták, illetve elnyerték a rektor támogatását.²⁰⁶

Sipos István²⁰⁷ az egyetem DISZ-titkára október 13-án Görög József²⁰⁸ bölcsészhallgatótól a menzán értesült a Budapestről érkezett levélről, valamint a jogi kari hallgatók szervezkedéséről, de arról is tudott, hogy az aznap esti bálon joghallgatók az orosz nyelv fakultatívva tételéért tervezett sztrájkokról beszéltek.²⁰⁹ Ábrahám Antal, az MDP PTO vezetője október 14-én értesült az erről az egyetemi hallgatók körében terjedő írásról, mely „olyan kijelentést is tartalmazott, hogy az egyetemen 12 év alatt szellemi nyomorékokat neveltek”.²¹⁰

Október 15-én délelőtt az egyetemi Diáklklubban elfogadták a szervezeti szabályzat-tervezetet és a „Diákszövetség” ideiglenes elnevezést is. Itt véglegesítették azt a javaslatot is, hogy az egyes karok 3-3 főt választanak, akik az úgynevezett 18-as bizottságban (a végleges SZMSZ-t és programot kidolgozó testületben, azaz az ideiglenes vezetőségben) képviselik a kari hallgatókat. Másnap, október 16-án a Bölcsészettudományi Kar Auditorium Maximumában tartott gyűlésen zászlót bontott a MEFESZ.

A DISZ által kezdeményezett, de mivel a hivatalos vezetőség nem jelent meg a teremben, már az első pillanatokban spontán nagygyűléssé alakult ülést Kiss Tamás vezette le, Lejtényi András indokolta a szervezetalakítási céljait, elmondta, hogy a jelenlévők olyan hazafiak, akik a nép érdekében indítják el a mozgalmat

²⁰⁶ Baróti Dezső tanúkihallgatási jegyzőkönyv 1957. június 10. Csongrád Megyei Levéltár (CSML) XXV. 9/b. Szegedi Megyei Bíróság Büntetőperes iratai B.942/1957; ÁBTL 3.1.9. V-143357

²⁰⁷ Sipos István (1931–) ekkor a Szegedi Egyetem DISZ-titkára, később tanár.

²⁰⁸ Görög József 1957 nyarán a bölcsészkar KISZ szervezete vezetőségi tagja volt.

²⁰⁹ Sipos István tanúvallomása 1957. augusztus 26. CSML XXV. 9/b. Szegedi Megyei Bíróság Büntetőperes iratai. B.1249/1957; ÁBTL 3.1.9. V-145252

²¹⁰ Ábrahám Antal 1957. június 14-i bejelentése Baróti Dezső fegyelmi ügye kapcsán. Csongrád megyei levéltár Szeged Megyei Bíróság Büntetőperes iratai B942/1957

és alakítják meg a MEFESZ-t. Az ülés első részében a szervezet létrehozásának szükségességéről, céljairól, alapelveiről, a szervezeti keretéről tárgyaltak. Majd arról, hogy a szövetség tanulmányi és szociális követeléseket is megfogalmaz, s mindezt majd a kari gyűlések és követelések megfogalmazása után kerül sor, az október 20-án tartandó programalkotó gyűlésen. Ezután felvetésre kerültek tanulmányi problémák és követelések, s közben a hangulat fokozódni kezdett.

A gyűlésen részt vett Görög József hallgató, aki szerint „a gyűlés előtt többen párttagok és DISZ-funkcionáriusok abban állapodtak meg, hogy a gyűlés menetét hozzászólásokkal igyekeznek rendezmederbe terelni. Ez azonban nem sikerült, mivel a közülük felszólalókat a gyűlés résztvevői lehurrogták és kifütyülték.”²¹¹ Az ekkor jelen lévő Pusztai Éva, egykori vegyészhallgató így emlékezett vissza:

„Közben érkeztek oda a hivatalos DISZ-vezetők közül is, és rögtön át akarták venni a szót, hogy megértjük a problémáitokat elvtársak, de biztatok bennünk, meg tudjuk oldani. De akkor már felbátorodott annyira az ott lévő hallgatóság, hogy nem húzódtunk vissza magunkba, hanem azt mondtuk, hogy köszönjük, eddig ez nem sikerült, most már majd mi. [...] Így érte el az embert az a légkör, hogy valakik elkezdtek merni mondani, azért, mert látták, hogy ott sokan vagyunk, egyet gondolunk, egyetértünk. És el merték mondani! Az egy akkora felszabadító, szinte euforikus, felszabadító érzés volt, mint amikor egy fuldoklót kihúznak a vízből és levegőt kap. Utána mindenki elmondta a nevét, milyen szakos, és mit javasol. Hogy hol és milyen kívánságokkal lépünk fel, hogy ne csak kötelességünk legyen, hanem legyen valami önrendelkezési jogunk is.”²¹²

A gyűlésen eleinte azokról a kérdésekről volt szó, melyeket a diáklubban megbeszéltek.²¹³ A ülésen az eredeti tervek szerint az

²¹¹ Szolgálati jelentés 1957. augusztus 23. B.M. Csongrád Megyei Rendőrfőkapitányság Politikai Nyomozó Osztálya, Szeged.

²¹² Pusztai Éva szóbeli közlése 2016. augusztus 31.

²¹³ Székely László kihallgatási jegyzőkönyve 1957. augusztus 28. Szegedi Megyei Bíróság Büntetőperes iratai. CSML B. 1249/1957. A 1956. október 16-i

hangzott el, hogy „a MEFESZ politikamentes, párttól, kormánytól és egyéb szervektől független szervezet lenne – erre a tömeg fűtülni kezdett – és követelte, hogy a MEFESZ foglalkozzon politikával is.”²¹⁴

A nagygyűlés hangulata percről percre változott. Putnik Tivadar bölcsészhallgató felolvasott egy több pontból álló politikai követelésfüzért mint megvitatandó javaslatot, benne az orosz csapatok eltávolításának kérdésével.²¹⁵ Ekkor – provokációtól tartva – a MEFESZ-szervezők azt javasolták²¹⁶, hogy itt zárják le a MEFESZ alakuló ülést és folytassák majd 20-án, és innentől a gyűlés alakuljon át tömeggyűléssé. Határozat született arról, hogy a MEFESZ intéző bizottsága hozza létre a szervezeti szabályzatot és a programot, és majd a 20-i nagygyűlésen terjesszék újból be, elfogadásra. Ezután több követelést megismételtek és lelkes tapsal jutalmazták. A jegyzőkönyvvezető Székely László szerint ezek voltak az ekkor elhangzott főbb politikai követelések: „1. Szovjet csapatok kivonása, 2. Farkas Mihályék nyilvános tárgyalása, 3. Nagy Imrét a vezetésbe, 4. Kereskedelmi szerződések felülvizsgálása, 5. Varsói szerződés felbontása és semlegesség.”²¹⁷

Aznap éjjel a Tolbuhin sugárúti (ma Kálvária sugárút) diákotthonban Kiss, Lejtényi, Abrudbányai Iván és Tóth Imre joghallgatók néhány példányban legépelték a szervezet megalakulásáról szóló híradást, azzal a céllal, hogy ezzel más egyetemeken és főiskolákon tanuló barátaikon keresztül informálják a többi intézmény diákságát.

„Diáktestvéreink! Mi, a Szegedi Tudományegyetem, a Szegedi Orvostudományegyetem, a Szegedi Pedagógiai Főiskola, a Szegedi Zenetanárképző hallgatói 1956. október 16-án lét-

nagygyűlésen Székely László matematika–fizika szakos hallgató Kiss Tamás mellett ült, és mint jegyzőkönyvvezető munkálkodott.

²¹⁴ Sipos István tanúvallomása 1957. augusztus 26. CSML B.1249/1957; ÁBTL 3.1.9. V-145252

²¹⁵ Ld. bővebben: Miklós 2017.

²¹⁶ „Általában az elnökség jogász tagjai voltak azok, akik különböző javaslatokat felvetették a gyűlés további menetére.” Székely László kihallgatási jegyzőkönyve 1957. augusztus 28. Csongrád Megyei Rendőr-főkapitányság Vizsgálati Osztálya. CSML B.1249/1957; ÁBTL 3.1.9. V-145252

²¹⁷ Székely 1957.

rehoztuk saját egyetemi ifjúsági szervezetünket a Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségét. Célunk a gondolat szabadsága, a Sztálin és Rákosi által ránk kényszerített szellemi iga lerázása. Meg akarjuk védeni sajátos egyetemi érdekeinket, szabadon akarunk haladni, fejlődni. A DISZ – tapasztalatunk szerint, melyet maga a DISZ Központi Vezetősége is beismer – elvesztette az ifjúság bizalmát, ezenkívül nagyon elmaradt fejlődésében a Párt mögött. Mi nem várhatjuk meg, amíg utoléri. Nem várhatunk, mert fejünkre ég a ház. Ezért a XX. Kongresszus szellemében egy új, a DISZ-től teljesen független ifjúsági szervezetet hoztunk létre, amely kizárólag a mai egyetemisták és főiskolások érdekeit képviseli. Mi szegediek megtettük az első lépést, felhívunk benneteket Csatlakozzatok! Terjesszük ki országos méretűvé a MEFSZ-t! Diáktestvér! Rólad is szó van, a Te érdekeid forognak kockán. Egységben az erő! Csatlakozz a MEFSZ-hez! Szeged, 1956. október 17. a szegedi MEFSZ”²¹⁸

Az ülés utáni első teendők a kari MEFESZ szervezetek megalakítása, a karonkénti három képviselő megválasztása és a kari hallgatókat érintő programpontok megfogalmazása voltak.

Jellegzetes, hogy a 16-i ülésen elhangzottak alapján és azok által ihletetten minden kar saját szakmai, oktatáspolitikai reformkövetelésekkel alkotta meg a maga MEFESZ szervezetét.²¹⁹

Az Egyetemi Diáktanács, a 18-as bizottság

A MEFESZ operatív vezetősége, a később elfogadott Szervezeti és Működési Szabályzatban Ideiglenes Egyetemi Diáktanácsként nevezett testület feladata a 20-i nagygyűlés előkészítése volt. Az tehát, hogy az SZMSZ-t és a programot mint tervezetet a kari követelések talaján összegezze és előterjessze a Diákgyűlésnek elfogadásra.

A szervezők a diáktanácsot mint „18-as bizottság” nevezték, utalva arra, hogy a hat küldő kar három-három küldötté vesz részt a

²¹⁸ Közli: Jancsák 2016. 238–239.

²¹⁹ Vö. Jancsák 2016. 84–90.

munkában. De nem mindenki volt aktív.²²⁰ Az előkészítő üléseiken részt vett Diáktanács-tagok: Putnik Tivadar, Vezényi Pál (BTK), Kiss Tamás, Tóth Imre (ÁJTK), Székely László, Deák Tibor (TTK), Resli Pál, Grynaeus Tamás, Kádár Attila (Orvosegyetem, orvostanhallgatók), Nagy Imre (Orvosegyetem, gyógyszerészhallgatók), Gönczöl Dezső, Ács Vilmos, Szőke Sándor (Pedagógiai Főiskola). A TTK esetében egy fő neve, továbbá két gyógyszerészhallgatói képviselő neve nem ismert.²²¹

El kell mondanunk azonban azt, hogy az október 18–19. között a Diákklubban tartott előkészítő üléseken, megbeszéléseken, ennél nagyobb számban vettek részt hallgatók. Ezen alkalmak nem zárt ülések voltak. A pezsgő hangulatú megbeszéléseken, a MEFESZ programtervezetének megalkotásában többen részt vettek az aktív hallgatók közül: Abrudbányai Iván (ÁJTK), Aszalós János, Székely László (TTK), Vető Miklós (BTK), Sersli István, Halász György, Ambrus János, Csete Iván, Hámori Károly (Orvostudományi Egyetem), Jancsó Gábor, Paróczai Gergely (Pedagógia Főiskola) és mások – akiknek neveit a dokumentumokból és az interjúkból nem tudtuk meghatározni.

²²⁰ Fedor Attila (ÁJTK) és Juhász Antal (BTK) nem vett részt a diáktanács munkájában.

²²¹ Az SZTE Oral History kutatócsoportja továbbra is várja a MEFESZ történetével kapcsolatos megkereséseket, információkat, dokumentumokat, interjúalanyokat.

*A MEFESZ ideiglenes intéző bizottság néhány tagja
(a nevek alatt zárójelben, mely egyetemi városban vettek részt
a MEFESZ küldöttjeként a diákgyűlésen)*

*Abrudbányai Iván
(Pécs)*

*Ambrus János
(Debrecen)*

Aszalós János

*Ács Vilmos
(Pécs)*

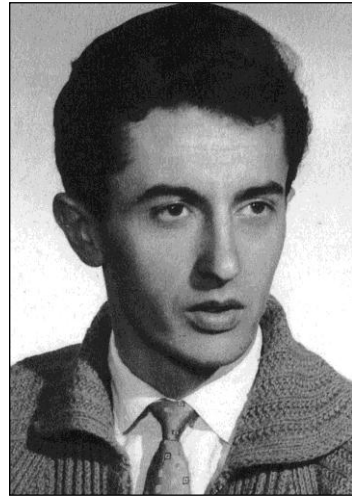
*Csete Iván
(Miskolc)*

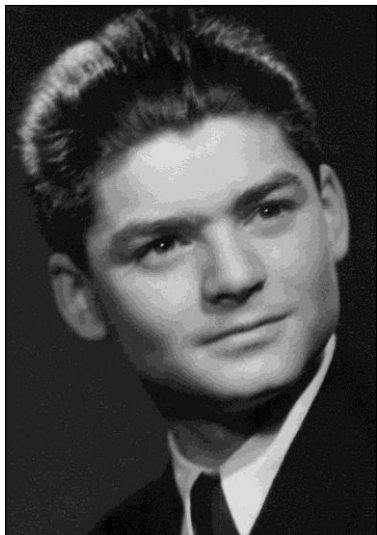
Gönczöl Dezső

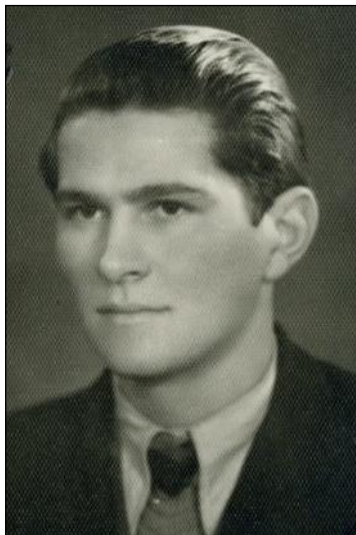
*Hámori Károly
(Miskolc)*

*Kiss Tamás
(Budapest, Gödöllő)*

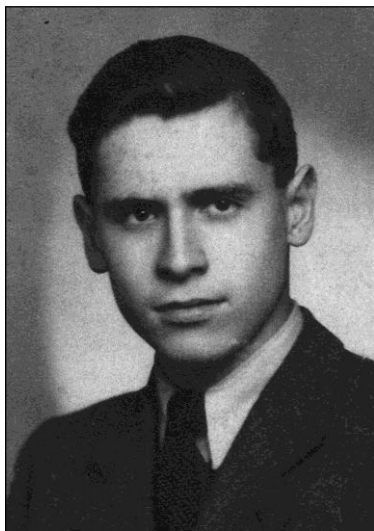
Lejtényi András
(Budapest, Gödöllő)

Putnik Tivadar

Székely László

Tóth Imre
(Budapest)

A MEFESZ céljai

„A szövetség célja, hogy az egyetemekről és főiskolákról kikerülő ifjúság, mely a nemzet agyát van hivatva képviselni, ne közönyös passzív tömeg, ne gyáva, gerinctelen és önző réteg legyen, hanem népéért, hazájáért, boldogabb jövőnkért harcoló bátor, lelkes sereg. Ne riadjon vissza az igaz szó kimondásától, hanem képzettségével, tudásával, tehetségével népünket, hazánkat szolgálja.” (MEFESZ SZMSZ 5.)

Az Auditorium Maximumban 1956. október 16-án megalakult MEFESZ, az október 20-án tartott nagygyűlésen fogadta el szervezeti szabályzatát. Az október 20-i nagygyűlésen a Magyar Rádió hangfelvételt készített.²²² Az ülésen Gönczöl Dezső pedagógiai főiskolai hallgató mondott köszöntő beszédet, Lejtényi András ismertette a MEFESZ Szervezeti és Működési Szabályzatát, majd Kiss Tamás joghallgató a MEFESZ programját, előbb a tanulmányi majd politikai követeléseket. Kiss hangsúlyozta, hogy a program, a követelések a szegedi MEFESZ programja, a kari követeléseket a kari gyűlések alkotják/alkották meg. Itt jegyzem meg, hogy e kijelentés már utalt arra, hogy az új szervezet minden elemében érvényesíteni fogja a szubszidiaritás elvét, tehát alulról építkező szervezet lesz. A mozgalom elindulásakor elementáris igényként merült fel, hogy mivel a felsőoktatási hallgatók világát, érdekeit, céljait speciális egyediségek jellemzik, azok artikulációját és képviselését maguk a diákok végezzék.

„Érdekeinket mi ismerjük legjobban, a mi feladatunk, hogy ezeket képviseljük, és ha kell, meg is védjük. Rajtunk kívül álló szervezet olyan vezetőséggel, amely nemcsak a mi képviselőinkből áll, nem tudja oly nyomatékkel védelmezni a mi érdekeinket, mint mi. Nem vagyunk kisgyerekek, akik nem tudják megállapítani, hogy mi a helyes, mi a helytelen. Tapasztalatunk az, hogy

²²² Pálffy Gyulának a főiskola Pedagógiai Tanszékének tanársegédének közbenjárására Budapestről Garai György érkezett, aki rögzítette az ülést. Bővebben ld. Jancsák Csaba (2017): *Voices of Revolution: The History of Scroll No. MR D565. Belvedere Meridionale* 2017:1 63–67.

csak azt tudjuk elérni, amiért megharcoltunk, amit magunk kivivtunk.” (MEFESZ SZMSZ 2/c)²²³

A DISZ-ben csalódott egyetemi hallgatók abból kiindulva kezdtek meg szervezni a MEFESZ-t, hogy a hétköznapi tapasztalatuk azt mutatta, az ifjúság képviselői, a szervezet vezetői elszakadtak a bázistól, és nem képviselik az egyetemi ifjúságot. A hallgatói szervezet létrehozásának további okát az adta, hogy az egyetemi életszakaszban lévő ifjúság képviselője a szovjet mintára központosított DISZ-ben nem működik, a hallgatói problémák felvetését és az ezzel való érdemi foglalkozást, minden esetben megelőzik más ifjúsági rétegek (a munkás- vagy a parasztfiatalok) problémái. Ezzel együtt a hallgatók felismerték, hogy a felsőoktatás legfőbb három alrendszerének (szakigazgatás, oktatási intézmények, hallgatói önkormányzatiság) speciális és közös érdeke, hogy a hallgatói képviselő hatékony munkát tudjon végezni. Ugyanakkor azt is felismerték, hogy ez csakis alulról építkező, demokratikus módon hozhat létre eleven és működni képes hallgatói érdekképviselőt. E kérdésben az új és önálló szervezet szükségességét abban látták, hogy a diákérdekképviselő szerepét ellátó MEFESZ helyett/mellett a legitim képviselőre más szervezet nem képes.

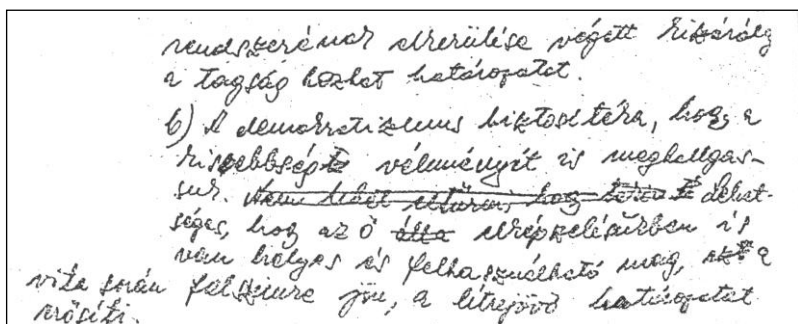
A szövetség jellegét és feladatvállalását akképpen határozták meg, hogy „a MEFESZ az egyetemi és főiskolai hallgatók széles tömegeinek szervezete, mely magában foglalja a felsőoktatásban részesülő fiatalok összességét”²²⁴, tehát a tagság (amely személyenkénti önkéntes tagsági viszonyra jött létre) alapja a felsőoktatási polgárjog és az egyesülés szabadságjoga. Ebből következett az, hogy a szervezeti belső hálózatot a személyek olyan közössége jelentette, amely dominánsan homológ és a diákok életvilágából adódóan empatikus: „A MEFESZ tagjának jogában áll számítani a szövetség szolidaritására és támogatására jogos és indokolt esetben”.²²⁵

²²³ Közli: Jancsák 2011. 93.

²²⁴ Uo.

²²⁵ A MEFESZ 1956. X. 20-i nagygyűlésének magnófelvétele. <http://www.mefesz.hu/document.php?id=4>

A MEFESZ szervezeti rendjében a legmagasabb döntéshozó fórumként a Diáknagygyűlés működött. A negyedévente összeülő nagygyűlést a szegedi egyetemi és főiskolai hallgatók összessége alkotta. A nagygyűlés közösen meghozott döntéseiben a közös akarat megnyilvánulását látták, emiatt ezen határozatok minden MEFESZ tagra kötelező jelleggel bírtak.²²⁶

rendszerének elkerülése végett kizárólag a tagság hozhat határozatot.
b) A demokratizmus biztosítása, hogy a kisebbség véleményét is meghallgassuk. ~~Itt lehet elvárni, hogy tényleg lehetséges, hogy az ő elképzelésükben is van helyes és felhasználható mag, amit a vita során felszínre jön, a létrejövő határozatot erősíti.~~

Részlet a MEFESZ SZMSZ-éből. Lejtényi András kézírata: „A demokratizmus biztosítja, hogy a kisebbség véleményét is meghallgassuk. Lehetséges, hogy az ő elképzelésünkben is van helyes és felhasználható mag, a vita során felszínre jön, a létrejövő határozatot erősíti.”²²⁷

²²⁶ MEFESZ SZMSZ I.2. „A felülről jövő utasítások káros rendszerének elkerülése végett kizárólag a tagság hozhat határozatot” és III.1.a. „[a diáknagygyűlés] Határozatait a közös akarat megnyilvánulásaként kell felfogni. Az ilyen meghozott határozatok tehát visszaható erővel bírnak minden hallgatóra nézve.” Közli: Jancsák 2011. 92. és 96.

²²⁷ Közli: Jancsák 2011. 91–100.

*A nagygyűlés elnökségi asztala: Lejtényi András (áll) ismerteti az MEFESZ szervezeti szabályzat tervezett szövegét. Lejtényitől balra (ülve) Gönczöl Dezső és Kiss Tamás. Kiss mellett, az elnökségi asztal közepén Perbíró József professzor. Perbíró jobb karjánál (szemüveggel) Székely László, akinek jobb karjánál, fehér blúzban Varga Edit, mellette Tóth Imre és Ambrus János. Az asztal bal oldalán (szemüveggel) Ács Vilmos.
(Fotó: Liebmann Béla)*

*Fodor Gábor TTK dékán és Baróti Dezső rektor a nagygyűlésen.
(Fotó: Liebmann Béla)*

Október 20-án a tanulmányi követelések után fogalmazták meg a politikai követeléseket. (Fotó: Liebmann Béla)

*Az október 20-i nagygyűlésen részt vevő hallgatók.
(Fotó: Liebmann Béla)*

A MEFESZ szervezetében a Diáknagygyűlésnél alacsonyabb szint a határozathozatali joggal bíró Kari Diákgyűlés volt. Az SZMSZ értelmében a kari gyűléseken a kar hallgatói hozhatták meg a kari specifikumokból adódó sajátos döntéseket, ám a kari diákgyűlés kötelező érvényű határozata csak kari szinten volt érvényesíthető, és nem mondhatott ellent a Diáknagygyűlés által hozott valamely határozatnak. A kari hallgatók közös döntéseként megszületett határozat a kar minden MEFESZ tagjára kötelező érvényű volt. A kari Diákgyűlések határozatainak végrehajtását évfolyamonként választott Kari Diáktanács hajtotta végre. Az évfolyamgyűlések határozatainak végrehajtását az évfolyamtanács végezte, a csoportgyűlés határozatainak végrehajtását pedig a csoport által választott csoportmegbízott. A kari tanácsnak, az évfolyam tanácsnak és a csoportmegbízottnak határozathozatali joga nem volt.²²⁸

Az SZMSZ értelmében a Diáknagygyűlés ülései közötti szünetekben az Egyetemi Diáktanács képviselte a hallgatósgot.²²⁹ Ez a már korábban említett 18-as bizottság, mely karonként 3-3 fővel szerveződött (joghallgatók, bölcsészek, TTK-sok, orvostanhallgatók, gyógyszerészek, pedagógiai főiskolások képviselői).

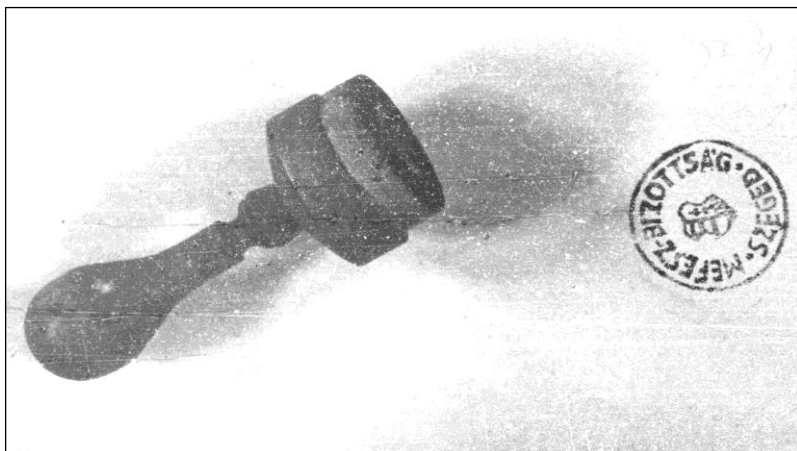
A MEFESZ létrehozásának már a kezdetektől fogva célja volt az országos hatókörű és tagságú szervezet kiépítése: „*Célunkkal ellenkezik szűk körű, provinciális szervezet létrehozása. Mozgalmunkat ki kell terjeszteni az ország összes egyetemistájára és főiskolására.*”²³⁰

Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy a MEFESZ alulról építkező, demokratikus elvek alapján született hallgatói önkormányzat volt, mely az országos képviselő szervezeteként született meg.

²²⁸ MEFESZ SZMSZ III.2–4. Közli Jancsák 2011. 96–98.

²²⁹ MEFESZ SZMSZ III.1. b)-c) Közli: Jancsák 2011. 98.

²³⁰ MEFESZ SZMSZ III.5. Közli Jancsák 2011. 99.

A MEFESZ bélyegzője

A MEFESZ követelése

A tanulmányi követelések

A MEFESZ programjának első részét a hallgatókat érintő diák-szociális és érdekképviselési követelések alkották. Azonban a szövetség nem kizárólag hallgatói érdekképviselési szervezetként határozta meg magát, noha a fő komponens ez volt, de miként az október 16-i gyűlésen már szóba került és elhatározták, a 20-i programalkotó nagygyűlésen közéleti/politikai követeléseket is megfogalmaztak. E szerepvállalással túlléptek a szűkebben értelmezett hallgatói életvilágot jelentő kereteken. A politikai követelések az egész ország problémáira reflektáltak.

A MEFESZ tanulmányi követelése a következők voltak (1956. október 20.):

- „1. Az egyetemi ifjúság káderezését az MDP 1956 augusztusában hozott értelmiségi határozatának szellemében végezzék!*
- 2. A Szegedi Egyetem – mint újság – az egyetemi és főiskolai hallgatók sajtóorgánuma legyen, ez tükröződjön tartalmában és formájában!*
- 3. A diákjóléti bizottságba küldendő tagot a kari gyűlések válasszák!*
- 4. Követeljük a szabad elvi viták rendezésének jogát!*
- 5. Túlterhelések megszüntetése:*
 - a) A nőhallgatók számára töröljék el a honvédelmi oktatást! A férfi hallgatók óraszámát heti két órára csökkentsék!*
 - b) A nem szaktárgyakból megfelelt-nem megfelelt értékelés legyen! Kevesebb kötelező órát, több speciálkolégiumot!*
- 6.*
 - a) Szálló- és lakásügyben lakásügyi bizottságot hozunk létre, mely megállapítja a lakások maximális bérét.*

- b) *A szálló igazgatójának kinevezésénél az ifjúság képviselőjének vétőjoga legyen!*
 - c) *A felszabaduló középületekből az igények szerint diákszállókat hozzanak létre!*
- 7.
- a) *Külföldi utazások szervezése keletre és nyugatra!*
 - b) *50%-os utazási kedvezményt követelünk belföldi utazásokra!*
8. *Általános jegykedvezményt követelünk minden kulturális rendezvény minden előadására!*
9. *A zenei szakiskola főiskolai jellegének elismerését követeljük, a hallgatók számára rendes, egyetemistákat megillető jogokat követelünk!*
10. *A védőnőképző főiskolai jellegének elismertetése és a hallgatók számára rendes főiskolásokat megillető jogokat!* ”²³¹

A politikai követelések

Az október 20-i nagygyűlésen a jelen lévő több száz hallgató azután, hogy elfogadta a szervezeti szabályzat szövegét, megfogalmazta és elfogadta a MEFESZ pontokba sorolt politikai követeléseit²³². A nagygyűlésen az ülést előkészítő bizottság, az intézményi és kari hallgatók képviselőiből álló ideiglenes Egyetemi Diáktanács (az úgynevezett 18-as bizottság) által – Kiss Tamás koordinálásával – október 17–19. között összeállított politikai program első hét pontját Kiss ismertette.

- „1. Követeljük, hogy állítsák bíróság elé azokat, akik felelősek az elmúlt időszak bűneiért, és e tárgyalásoknak a legnagyobb nyilvánosság előtt kell lefolyniuk!

²³¹ Vö. Kiss 2002. 116–117.; A gyűlés hangfelvételének szövege elérhető interneten itt: *A MEFESZ 1956. X. 20-i nagygyűlésének magnófelvétele.* <http://www.mefesz.hu/document.php?id=4>

²³² A követelések hangfelvételéből részletek elérhetőek itt: *1956. X. 20-i ülés hangfelvétel részletek.* <http://www.mefesz.hu/document.php?id=1>

2. Követeljük a tájékoztatás szabadságát! A sajtó mindenben hozzon részletes beszámolót és fűzzön hozzá kommentárt!
3. Követeljük, hogy Nagy Imrét és Lukács Györgyöt válaszsza be a központi vezetőségbe!
4. Bérügyi reformot követelünk! Állapítsák meg az államtól származó összjövedelem felső határát, és gyorsítsák meg az alacsony bérek felemelésének ütemét!
5. Követeljük a halálbüntetés eltörlését, politikai bűncselekményekben!
6. Új alapokra fektetett, szabad, demokratikus választási rendszert követelünk!
7. Követeljük, hogy az egyetemi ifjúság nagyobb részt kapjon az ország politikai és egyéb ügyeinek intézésében!”²³³

A programalkotó nagygyűlés ezután hallgatói javaslatok alapján elfogadta és ezzel a politikai követelések közé emelt öt további követelést, melyek már korábban, a 16-i gyűlésen is felvetődtek. A hozzászólások időrendjében:

8. „Töröljék el a parasztság kötelező beszolgáltatásának rendszerét!”²³⁴
9. „Március 15-e nemzeti ünnep legyen!”²³⁵

²³³ Uo.

²³⁴ A követelést Abrudbányai Iván joghallgató javasolta: „*Javaslom azt, hogy mint Jugoszláviában, töröljék el a parasztság kötelező beszolgáltatását.*” A gyűlés hangfelvételének szövege itt: A MEFESZ 1956. X. 20-i nagygyűlésének magnófelvétele. <http://www.mefesz.hu/document.php?id=4> A Dél-magyarország 1956. október 21-i lapszámában. „A szegedi egyetemisták és főiskolások nagygyűlése elfogadta a MEFESZ szervezeti szabályzatát és programját” címmel közölte a követelések egy részét. E követelést a hangfelvétel megőrizte, de a Délmagyarországban nem jelent meg.

²³⁵ A Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa március 15-ét az 1951. március 10-én közzétett 1003/1951. sz. határozatával nyilvánította munkanappá. A 20-i nagygyűlésen Tóth Géza I. éves orvostanhallgató vetette fel, hogy „*március 15-ét hivatalosan tegyék az ifjúság ünnepévé*”, ezután egy hallgató (neve nem ismert) tett módosító javaslatot, ilyenformán: „*Szeretnék egy kiigazítást tenni. Ugyanis az előttem felszólaló elsőéves orvostanhallgató azt mondta, az ifjúság ünnepévé. Jelenleg március 15. az ifjúság ünnepe. Mi azt követeljük, hogy nemzeti ünnep legyen!*” A gyűlés hangfelvételének szövege itt:

10. „A szovjet csapatokat az országból távolítsák el!”²³⁶
11. „Legyen egyetemi autonómia!”²³⁷
12. „Követeljük az 1848-as Kossuth címer visszaállítását”²³⁸

A MEFESZ követelései magukba foglalták az egyetemi ifjúság által megfogalmazott problémákat és megoldási javaslatokat. A következőkben a szövetség társadalmi mozgalmi jellegének sajátosságait és jelentőségét mutatjuk be. Azt a folyamatot, amely során a szerveződés országos mozgalommá terebélyesedett, a szegedi követelések pedig a forradalom követeléseivé váltak.

A MEFESZ 1956. X. 20-i nagygyűlésének magnófelvétele. <http://www.mefesz.hu/document.php?id=4>

²³⁶ A javaslatot az október 16-i nagygyűlésen Putnik Tivadar bölcsészhallgató fogalmazta meg először, az október 20-i nagygyűlésen pedig Halász György negyedéves orvostanhallgató, így: „*A politikai célkitűzésekhez szeretnék még hozzászólni. Azt hiszem, hogy minden magyar embernek az egyik leghőbb vágya az, hogy a most talán tízezres, és tízezres tömegével jelenlévő orosz csapatokat az országból távolítsák el.*” A gyűlés hangfelvételének szövege itt: A MEFESZ 1956. X. 20-i nagygyűlésének magnófelvétele. <http://www.mefesz.hu/document.php?id=4> E követelést a hangfelvétel megőrizte, de az ülésről részletes beszámolót közlő október 21-i Délmagyarország lapszámban nem jelent meg.

²³⁷ A követelést Kádár Attila orvosegyetemi hallgató javasolta, így: „*Javaslom, és a magam részéről követelem azt, hogy itt nemcsak Szegeden, de országos viszonylatban az egyetemeken legyen autonómia. Olyan autonómia, amely az egyetemi hallgatóknak teljes szuverén egyetemi polgári jogot biztosít.*” A gyűlés hangfelvételének szövege itt: A MEFESZ 1956. X. 20-i nagygyűlésének magnófelvétele. <http://www.mefesz.hu/document.php?id=4>

²³⁸ A Kossuth-címer visszaállításának kérdése a visszaemlékezések és a korabeli dokumentumok tanúbizonysága szerint már az október 16-i gyűlésen is előke-rült. A MEFESZ szervezői, interjúalanyaink visszaemlékezése szerint ez része volt a 20-án elfogadott követeléseknek, azonban a nagygyűlés rádiófelvételének megmaradt részében – amely részletekben tartalmazza szinte az egész ülésen elhangzottakat – nem találtuk meg e követelést. (A Magyar Rádió épületét 1956. október 23-án este több belövés érte, mely eredményeként az archívum egy része elégett. A megmaradt hangfelvétel nem az egész ülést tartalmazza.) Az ülésről hosszú és részletes tudósítás jelent meg a Délmagyarország október 21-i lapszámának 5. oldalán, amelyben mint a MEFESZ 20. programpontja szerepel a Kossuth-címer visszaállításának követelése. Mindent egybevetve bizonyítottnak tekintjük e követelésnek MEFESZ politikai követelései között való szerepeltetését. Vö. Jancsák 2017

*Halász György (a harmadik sor jobb szélén ül, ír) orvostanhallgató volt az, aki október 20-án javasolta a szovjet csapatok távozásának követelését.
(A fotó Farkas Józsa Márton tulajdona)*

A MEFESZ megalakulásának és követeléseinek híre

Miután az október 16-i spontán nagygyűlés kimondta a szervezet megalakulását és – átalakulva politikai nagygyűléssé – egyes követelések már elhangzottak, majd megbeszélték a 20-i szervezeti szabályzat és programalkotó nagygyűlés időpontját és helyszínét, aznap éjjel – október 17-i dátummal – Diáktestvéreink! Csatlakozzatok! címmel rölapot készítettek. A néhány példányban írógépen készített rölap volt az első híradás a megalakulásról. A következő napokban, a forrongó szegedi egyetemi ifjúságról az ország és a világ közvéleménye a tömegmédiából értesült.

A hallgatók szerveződését a nyomtatott sajtó és a rádió segítette. Ez a jelenség a kötetben szereplő mozgalmak vonatkozásában már korábban is megjelent, de a SZEI esetében ez csak a kulturális

tevékenységről (a Hamlet előadásáról) szóló híradásként jelent meg az országos nyomtatott sajtóban, a szervezet célja, feladat és szerepvállalása maradt a partikuláris megjelenésű lapok hatókörain belül (Szegedi Új Nemzedék és Szegedi Híd).

Az október 17-én született Diáktestvéreink! című felhívás és a szerveződő MEFESZ híre eljutott a hazai felsőoktatás több képzőhelyére, ezekre reflektáltak az október 20-i ülés előtt, alatt²³⁹ és után érkezett táviratok, melyek a budapesti Agrártudományi Egyetemről, a Műszaki Egyetemről, a Mezőgazdasági Gépészmérnöki Főiskoláról és Pécsről érkeztek a szegedi mozgalom tagjaihoz.²⁴⁰

A néhány legépelt és elküldött röplap önmagában bizonyosan nem fejtett volna ki olyan hatást, amely az események forradalmasodásához vezethetett. A tömegeket elérő sajtótermékek erősítették fel a megalakulás és a követelések hatását, nem sokkal a MEFESZ hivatalos zászlóbontása után.

A Délmagyarország című napilap október 18-i számának harmadik oldalán „Szegedi egyetemisták nagygyűlése” és „A miniszter nyilatkozata” című írásaiban számolt be a 16-i nagygyűlés eseményeiről (kivonatolva a követeléseket) valamint a Szegedre látogató Kónya Albert miniszter a rétegszervezet megalakulása és a tanulmányi követelések ügyében tett támogató nyilatkozatáról. A lap október 20-i számának címlapján („Fakultatív nyelvoktatás az egyetemeken – Kónya Albert oktatási miniszter nagyfontosságú bejelentései”), illetve harmadik oldalán a pedagógiai főiskolások csatlakozásáról („A főiskolások is csatlakoztak”).

A Szabad Ifjúság október 20-i lapszámának 2. oldalán nagy cikket szentelt a szegedi diákok szervezet-alakításának. Az „Együtt vagy külön-külön? A szegedi diákság állásfoglalásához” című írás kezdő soraiban jelent meg, hogy „Vihar van Szegeden. Vihar, amely kedden este²⁴¹ tört ki a bölcsészettudományi kar hallgatói között, s amely tart még ma is. Jogos panaszok, igények szítják a viták más amúgy is magasracsapó lángját.” A cikkíró a követelése-

²³⁹ A nagygyűlésen ezeket felolvasták. A rádiófelvétel gépirata itt: <http://mefesz.hu/document.php?id=4>

²⁴⁰ Jancsák 2016

²⁴¹ Az október 16-i nagygyűlés napja.

ket enyhítve közli, hogy [kiemelések – JCs.] mit „*kérnek az egyetemisták*” „Egy autonóm egyetemi ifjúsági szervezet létrehozását, az egyetemi reform gyors, határozott megvalósítását, a *szocialista* demokrácia minden tekintetben való tettekreváltását”, „általános demokratikus választásokat követelnek a *DISZ-en belül* [...] teljes szabadságot a sajtónak, töröljék el a halálbüntetést, állapítsák meg az államtól származó összjövedelem felső határát és gyorsítsák meg az alacsony bérek felemelésének ütemét.” „A szegedi fiatalok annak a *véleményüknek adnak kifejezést*, hogy szükség van *egynémely* személyi változásra, s a bűnösök megbüntetésére. Követelik, hogy március 15-e nemzeti ünnep legyen.” A követelések ilyen módon való torzítása nem lehetett a véletlen műve, hiszen a cikkíró szó szerint közli a DISZ által is elfogadott követeléseket (Kónya Albert oktatási miniszter e napokban többször is nyilatkozott a tanulmányi követelések támogatottságáról) a többit pedig felpuhítja, amikor a demokráciát a „szocialista” jelzővel látja el, a demokratikus választásokat a „DISZ-en belül”-re vonatkoztatja, a személyi változások követelését pedig „véleménnyé” puhítja. Ugyanakkor önellentmondásba keveredik, amikor az egyetemisták első „kéréséről” később azt írja, hogy „Az elsőrendű *követelést* már megvalósították. Létrehoztak egy autonóm egyetemi ifjúsági szervezetet, a MEFESZ-t.” A terjedelmes írásban megjelent, hogy „Ma nagygyűlésre kerül sor, a MEFESZ szegedi egyetemi tanácsának rendezésében, ahol ismét megtárgyalják az immár csokorbakötött követeléseket. Dúl és pillanatra sem enyhül a vihar Szegeden. Első ízben történt ifjúsági szövetségünk [a DISZ – JCs.] életében, hogy 3000 egyetemista elhagyta szövetségünket s új szervezetet alakított.” A szöveg végén – s innentől válik érthetővé a cikk címe: „Együtt vagy külön-külön”? – a DISZ lapjaként megmagyarázzák, hogy a problémafelvetés jogos, de ezekért együttesen kell fellépni a fiatalságnak: „Nem, a szegedi egyetemisták nem ellenségei egyetemes ifjúsági szövetségünknek, csak tisztulást akarnak benne az alapszervezettől a központi vezetőségig. Ez a tisztulási folyamat már megindult a DISZ-ben.” Ezt a nézetet erősíti és hangsúllyal látja el a következő cikk, mely „EGYÜTT!” címmel tudósított arról, hogy a budapesti joghallgatók gyűlésén egyetértettek a szegedi diákok jogos követeléseivel („az egyetemi oktatás és az ifjúsági szövetség megújhodásáért”), de a pesti joghallgatók Hajnóczy

Körének álláspontja „egy lényegbevágó nézetben különbözik a szegediekétől; a Hajnóczy-kör tagjai sikraszálltak az ifjúsági segítségért”, hogy „mind a jogos követelésekért, nem szétforgácsolva, hanem az erőket összekovácsolva, a DISZ-en belül folyják a harc.”²⁴² A MEFESZ október 16-i zászlóbontásával a DISZ körül elfogyott a levegő. A Szabad Ifjúság a DISZ-ben keletkezett zavart megoldani és a párt dűledező ifjúsági szervezetét „levegőhöz juttatni” azzal akarta, hogy – követve a DISZ vezetőségének taktikáját – megpróbálta a szervezeten belül tartani az egyetemistákat és ezzel megtartani a DISZ kezében az irányítást. Mint tudjuk ez nem sikerült, mert a 20-i nagygyűlésen kristályos módon és határozottan fogalmazódtak meg a MEFESZ-nek a kommunista diktatúra számára végzetesnek bizonyult követelése (melyeket a küldöttek tolmácsoltak a 22-i országsszerte tartott diákgyűléseken).

Ugyanez a cenzúra működött a huszadikai ülésről másnap tudósító helyi lap a Délmagyarország lapszámában²⁴³ is. „A szegedi egyetemisták és főiskolások nagygyűlése elfogadta a MEFESZ szervezeti szabályzatát és programját” címmel közölt tudósításában a MEFESZ politikai programjában nem szerepeltették a parasztság kötelező beszoigáltatása eltörlésének követelését, és a szovjet csapatok eltávolításának követelését. (Amelyeket csak az ülés hangfelvétele őrzött meg az utókornak.)²⁴⁴

Az október 21-i Szabad Ifjúság „Merre tart az egyetemi ifjúság” összefoglaló cím alatt – a fenti logika mentén – elemző tudósításokat közölt a huszadikai szegedi MEFESZ-gyűlésről, a műegyetemi diákszálló diákbizottsága gyűléséről és a pécsi diákok véleményéről. Az első „Mi történt a MEFESZ nagygyűlésen?” című írásban olvashatjuk [a dőlt betűs kiemelések – JCs.]:

„A nagygyűlésen a MEFESZ vezetősége a hallgatók elé terjesztette az egyetemisták és főiskolások új szövetségének szervezeti és működési szabályzatát, amely többek között kimondja, hogy a MEFESZ szabad, független szervezet, *elfogadja a marxista-leninista pártnak a XX. kongresszus szellemében való irányítását*. Legfelsőbb fórumának a majd létrejövő országos egyetemista par-

²⁴² Szabad Ifjúság 1956. október 20. 2.

²⁴³ DM 1956. október 21.

²⁴⁴ Ld. a 234 és 235 lábjegyzetet

lamentet fogadták el. Hosszas vita után a nagygyűlés elfogadta a szervezeti szabályzatot és leszögezte, hogy magáévá teszi a munkás-, paraszt- és értelmiségi fiatalok jogos követeléseit is. A nagygyűlés elfogadta a MEFESZ jelszavát: *Demokráciával a boldogabb jövőért, a szocializmusért!* A szervezeti szabályzat megtárgyalása után magukévá tették a MEFESZ programját, amelyet lapunk tegnapi számában már közöltünk. Kiegészítve azzal a ponttal, hogy új, demokratikusabb országgyűlési választási rendszert követelnek.”²⁴⁵

A dőlt betűvel kiemelt szövegrészek ebben a formában nem szerepelnek a gyűlés hangfelvételén, ugyanakkor a cikk utolsó mondatában szereplő „demokratikusabb országgyűlési választási rendszer” követelése önmagában is ellentmond az egypártrendszerű berendezkedés helyeslésére való cikkrészletnek (ráadásul a követelés szöveghűen szabad, demokratikus választási rendszerről szolt).

A rövid tudósítást követi a műegyetem központi diákszallójának gyűléséről szóló hosszú tudósítás, mely tizenöt pontban közli a mérnökhallgatók tanulmányi és a munka világára vonatkozó követeléseit – az erkölcsi és anyagi megbecsülésről, a menza színvonaláról, a katalógus eltörléséről, a külföldi munkavállalásról, a diákotthonok túlszűfoltóságáról, az utazási kedvezményről, a szakkönyvek árának csökkentéséről – egy politikai természetű követelés szerepel a cikkben: „nyílt tárgyalást kérünk Farkas és társai ügyében”. Az ezt követő, szintén kéthasábos írás a pécsi egyetemisták tanulmányi követeléseiről, majd állásfoglalásáról tudósít: „Együtt a DISZ-szel”. A cikkek olvastán szemléletesen kirajzolódik a szerkesztőség (korábban már bemutatott) álláspontja, mely szerint az egyetemisták többsége a DISZ-en belül képzei el, a DISZ-től várja a tanulmányi gondok megoldását – politikai követelések csak anynyiban „szűrődtek át” a szerkesztőségi rostán, amelyek arra utaltak, hogy a szocialista demokrácia megerősítése által történik majd a hibák kijavítása.

A friss fuvallat – amelyet a szegedi diákok DISZ-ből való kilépésének ténye, a független MEFESZ megalakítása és a tanulmányi, illetve politikai követeléseik jelentettek – kezdett átalakulni a szabadság viharává.

²⁴⁵ Szabad Ifjúság 1956. október 21. 5.

Ehhez komoly támogatást nyújtott a Magyarországon az állampárt által tiltott, műszaki technológiával zavarva, sítolva, recsegősen is igen nagy népszerűségnek örvendő és sokak által hallgatott Szabad Európa Rádió. A SZER 1956. október 20-a délután egy órakor kezdődő Hírszolgálat című műsorában (véltetően az aznap megjelent Szabad Ifjúság lapszámban szereplő információk talaján) már hírt adott az október 16–19. közötti szegedi eseményekről:

„Szakadás állott be a DISZ-ben. A Szabad Ifjúság jelentése szerint 3 ezer egyetemista kivált a szervezetből és MEFOSZ [sic!] néven új autonóm egyetemi ifjúsági szervezetet alakított. Az egyetemisták a szegedi bölcsészkaron napok óta gyűléseket tartanak, amelyen követelték az autonóm egyetemi ifjúsági szervezet létrehozását, az egyetemi reformok gyors és határozott megvalósítását, a szocialista demokrácia tettekre váltását. Általános demokratikus választásokat követeltek az ifjúsági szervezetekben, követelték a Kommunista Párt értelmiségi határozatának végrehajtását, a honvédelmi és marxista előadások számának csökkentését. Ezen túlmenően más politikai természetű követeléseket is előterjesztettek a szegedi egyetemisták. Teljes szabadságot követeltek a sajtónak, kívánták a halálbüntetés eltörlését, az állami fizetések felső határának megállapítását, az alacsony bérek felemelését. Határozatukban hangsúlyozzák, hogy szükség van egyes személyi változásokra, a bűnösök megbüntetésére. Ezekben a gyűléseken határozták aztán el a MEFOSZ megalapítását. Kónya Albert oktatásügyi miniszter ígéretet tett a követelések megvizsgálására. Bejelentette, hogy megvalósítja a fakultatív nyelvoktatást. A MEFOSZ nevű új egyetemi szervezet első gyűlésén hozott határozatában hangsúlyozza, hogy a DISZ nem tudott élére állni az egyetemisták mozgalmának, nem harcolt következetesen jogos követeléseikért. A Szabad Ifjúság című folyóirat jogosnak ítéli az egyetemisták türelmetlenségét.”²⁴⁶

A hírt 20-án 14:00, 15:00 megismételték, majd az utolsó öt mondat kivételével (Ezekben a gyűléseken...) még 20-án 16:00-kor, 18:00-kor, 20:00-kor, és 21:00-kor.

²⁴⁶ <http://szer.oszk.hu/felvetel?i=776729324&n=13-00-ora-hirszolgalat>

Október 20-án 21:10-kor és 23:59-kor, majd 21-én 14:21-kor pedig elhangzott az első rádiós jegyzet, Mikes Imre (Gallicus) kommentárja, Reflektor című műsorában:

„Vihar van Szegeden, pusztító vihar [...] Valóban, vihar van Szegeden, ámbár nem a természet erőinek, hanem az ifjú lelkek lázadásának elemi vihara. De ugyan miért nevezik ezt a vihart pusztítóknak? Lehet, sőt, valószínű is, hogy a rendszer számára pusztító, de éppen úgy lehet, sőt, bizonyos, hogy a nemzet számára tisztító és építő. Elvégre mit követelnek a szegedi egyetem fiatal magyarjai és mit követelnek velük együtt minden fiatal magyarok? A maguk számára függetlenséget, a főiskola számára autonómiát, a nemzet számára népuralmat, szabad választásokat, a származás szerinti káderezés hitleri rendszerének felfüggesztését, az úgynevezett honvédelmi, valamint a párttudományi és orosz nyelvórák számának csökkentését és követelik a sajtószabadságot, a halálbüntetés eltörlését, a gyarmati helytartók nyaklótlan jövedelmének megszorítását és a robotoló népmilliók éhbérének emelését. [...] Ez a vihar lenne pusztító? Nem pusztító, de teremtvő vihar ez, azoknak az eszményeknek adván életet, amelyeket semmi bilincscsel és semmi kötéllel nem tudtak kiölni a magyar lélekből. Vihar dúl tehát Szegeden, szinte forradalmi vihar. Nemcsak szavakkal és nemcsak ideálokkal, hanem tettekkel is. Hiszen azok az ifjak, akik a Tisza-parti metropolisban kivonultak a szellemi barikádokra, egyben kivonultak a DISZ-ből is és menten létrehívták, illetve új életre hívták a Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetségét [sic!]”²⁴⁷. [...] A jövő a miénk – hirdették. Ez a jövő tört ki

²⁴⁷ A Magyar Egyetemi és Főiskolai Egyesületek Szövetsége 1945. augusztus 12-én alakult a balatonlellel ifjúsági konferencián. Ez az ernyőszervezet a MADISZ kezdeményezésére jött létre. Ld. bővebben Micheller 1992; Csikós 1979. 60. Az 1956-os MEFESZ-t az különbözteti meg az 1945-ben alakult szervezettől, hogy az 1956-ban született alulról építkező szervezet volt, amely személyes tagságon – és a tagok aktivitásán – alapult, tehát hallgatói mozgalom volt, míg az 1945-ben felülről létrehozott szervezet egy egyesületeket tömörítő ernyőszervezet volt, benne az egyesületek vezetői által képviselt egyesületi tagsággal, tehát nem a teljes felsőoktatási hallgatói réteg képviseletében. Ld. még e kötet 52–56 lábjegyzetei. Továbbá MEFESZ SZMSZ II. fejezet 5. így fogalmaz: „A MEFESZ tagjának jogában áll számítani a szövetség szolidaritására és támogatására jogos és indokolt esetben. A MEFESZ egyik fő feladata, hogy a legmesszebbmenőig védelmezze a hallgatóság érdekeit. A szövetséget az egyes tagok összessége alkotja, tehát minden olyan ügyben, mely a szövetség érdekeit, tekintélyét érinti,

Szegeden és tör ki másutt is a hámból. Ez a jövő hagyta megvetőleg maga mögött a vörös karámot és lobogtatja ugyanazokat a zászlókat, ugyanazokkal a jelszavakkal, amelyeket lobogtattak a '48-as ifjak is. „Mi emeltük fel először a cselekvés zászlaját, mi riasztók föl zajunkkal nagy álmából a hazát” – énekelt Petőfi ama márciuson. Ezt énekelné és joggal énekelhetné ma is, ha élne, mert a szegedi orvosok, jogászok és filozófusok lázadása nem kedden kezdődött, ahogy Budapest jelenti, nem is hetekkel, vagy hónapokkal ezelőtt, hanem rögtön akkor, amikor a despotizmus kinyújtotta feléjük mohó újait. Az az ifjúság, amely kint csatázik most a szegedi egyetem torlaszain és sajtószabadságot, jogrendet, népi szuverenitást, kenyeret követel és a budapesti ifjúság, amely a feltétlen igazság és haladás lobogója mögött menetel, igazában akkor fellázadt már, amikor e mohó ujjak, e göcsörtös ujjak feléje nyúltak. [...] Egy csatát már megnyertek, de a háborút még nem. A fojtogató párhatalom szorultában meglapul és enyeleg ugyan, de ha enyeleg is, nem kevésbé azonos azzal a közhatalommal, amely tegnap még minden emberi eszmény és minden nemzeti eszmény megsemmisítésére tör, ezt ne felejtsek soha, egyetlen pillanatra sem az ifjak. A harcot, amely szabadságunkért folyik, ők kezdték és ők legyenek az utolsók, akik abbahagyják.”²⁴⁸

1956. október 21-én a SZER Hírszolgálat című adásában 14:00-kor²⁴⁹ és ismétlésként 15:00, illetve 18:00 órákor már így szólt a híradás:

„A Szabad Ifjúság²⁵⁰ október 21-i számában beszámolt a szegedi, a pécsi egyetemisták és a budapesti Műszaki Egyetem hallgatói követeléseiről. A lap azt tartja, megérett az idő arra, hogy a követelésekre ne csak szavakban, hanem tettekben is választ kapjon az egyetemi ifjúság. A lap ezután vitába száll az egyetemi hallgatók felhívásának azzal a pontjával, hogyha követeléseik egy részét két

a tag számíthasson a szolidaritásra. Enélkül az egyes tagok nem mernének olyan javaslattal, határozati vagy követelési indítvánnyal előjönni, mely esetleg az állami vagy pártvezetőség felé irányulna, mint például most is volt az orosz nyelv. Természetesen a MEFESZ nem áll ki olyan esetekben senki mellett sem, ha az illető a törvényekbe, erkölcsökbe, vagy az esetleges egyéb jogszabályokba ütköző cselekményt hajtana végre.” (Közl: Jancsák 2011. 95.)

²⁴⁸ <http://szer.oszk.hu/felvetel?i=664438590&n=reflektor>

²⁴⁹ <http://szer.oszk.hu/felvetel?i=1004652400&n=14-00-ora-hirszolgalat>

²⁵⁰ A Magyar Ifjúság Népi Szövetsége 1950 márciusától hetente megjelenő központi lapja, 1951. augusztustól naponta jelent meg.

héten belül nem oldották meg, akkor tüntetéssel fogják kinyilvánítani elégedetlenségüket. A Szabad Ifjúság szerint egy ilyen tüntetés óhatatlanul nem kívánatos elemeket is felszínre hozna.”

Október 22-én Mikes Imre tollából egy újabb rádiós jegyzet volt hallható 13:20-kor, 16:25-kor, 23:25-kor, majd másnap (23-án) 6:40-kor:

„Gyerkeő korunkban még ott állott, reméljük ma is ott áll még Szeged főterén a haza bölcsének Deák Ferencnek szobra, talapzatán a bölcs halhatatlan igéjével: »Mit balsors és önkény a nemzettől elvett, azt az idő és változó szerencse mindig visszaadhatja. De amiről a nemzet félve a szenvedésektől, maga mond le, annak visszaszerzése mindig nehéz és kétséges.« A szegedi ifjak csakúgy mint a varsói ifjak, bölcs értelemmel és nemes lélekkel felfogták e szavak nagyszerű értelmét. Ezért Petőfi, ha feléjük vethetné pillantását, ismét csak azt énekelhetné, hogy »Büszke vagyok rád, hazám ifjúsága!«”²⁵¹

Ezt követte Csonka Emil kommentárja október 22-én 13:21-kor, 16:26-kor, 23:26-kor és másnap 6:41-kor.

„Rákosi Mátyás leghívebb csatlósa, legmaradibb, legkonokabb gárdája a DISZ volt. Már ledőlt a Sztálin-kultusz, Rákosi Mátyás már kommunista részről is kapta a nyakleveseket, a szabadság szélvihara már a párt épületét bontogatta, de a DISZ állt és maradt. Először azon mesterkedett hogyan lehetne Rákosit megtartani, most meg titokban azon mesterkedik hogyan lehetne őt visszahozni. És most, amikor a szegedi egyetemisták történelmi jelentőségű bátor cselekedete becsapta maga mögött a DISZ kapuját, úgy ott hagyva a DISZ szervezetet, mint Szent Pál az oláhokat, most a DISZ alázatosan javulást ígér és könyörögni kezd, ne menjetek el, ne hagyjatok itt, maradjunk együtt, mi is engedünk, de ne bontsuk meg az ifjúság egységét. Késő elvtársak, nagyon késő, szó sem lehet róla. Az ifjúság egységének jelszava, hamis jelszó, hazug jelszó, restaurálási kísérlet, az ifjúság megcsalása, olyan szita, amelyen átlát az ifjúság. Nem, nem, a szegedi példa történelmi példa. Az hogy háromezer egyetemista otthagya a DISZ-t és önálló ifjúsági szervezetet alakított, olyan történelmi cselekedet, mint amikor Petőfiék megszüntették a cenzúrát, és cenzor nélkül nyomtatták ki a 12 pontot. Petőfiék megteremtették a szabad sajtót, a szegedi diákok most megteremtették a szabad szervezkedést. A cenzorok ak-

²⁵¹ <http://szer.oszk.hu/felvetel?i=2016839276&n=szeljegyzetek>

kor ötöltek-hatoltak és hápogtak, a DISZ-nek pedig ma nem marad más hátra, minthogy elhallgat, elmúlik, kimúlik úgy, ahogyan működött, DISZ-telenül és dicstelenül.”²⁵²

Az október 20-i nagygyűlésen az országos sajtót nemcsak a Magyar Rádió képviselte. Jelen volt Halász Péter²⁵³ a Hétfői Hírlap újságírója is, aki hozzá is szólt az üléshez, eképpen: „Mindenekelőtt kedves barátaim, engedjék meg, hogy forrón üdvözöljem Önöket. Azonkívül szeretném biztosítani a nagygyűlés valamennyi résztvevőjét arról, hogy a Hétfői Hírlap holnap megjelenő számában az ország közvéleménye hű képet fog kapni a mai nagygyűlésről.”²⁵⁴ Az október 22-én megjelenő Hétfői Hírlap harmadik oldalán háromhasábos tudósítás látott napvilágot Halász Péter tollából. E tudósítás hat pontban foglalta össze az újságíró a politikai követeléseket. A tájékoztatás szabadságáról, a fizetések rendezéséről, a politikai bűncselekményekben a halálbüntetés eltörléséről, az új alapokra fektetett szabad, demokratikus választási rendszerről, a nemzeti jelképek visszaállításáról és az egyetemi autonómiáról szóló követelésekről hazai, országos terjesztésű sajtótermékben ekkor jelent meg először valóság-hű újságcikk. Ennek utolsó bekezdése „Annyi bizonyos: demokratizmusból, szabadságszeretetből, fegyelmezett magatartásból, s az ország népével való együttérzésből jelesre kollokváltak ezen az estén a szegedi egyetemisták, főiskolások és professzorok. S mert az újságíró is jól akar kollokválni a tárgyakból, kötelességének érzi, hogy a szegedi diáknagygyűlésről hű és az igazságnak megfelelő beszámolóban tájékoztassa olvasóit.”²⁵⁵

Mindebből kétségtelenül levonható az a következtetés, hogy a mozgalom kiterjedélyesedéséhez jelentősen hozzájárult a tömegmédia, amely október 17-től kezdődően nemcsak hírt adott a MEFESZ születéséről, de – és ez jelentős hozzájárulás a hatókör kiszélesedéséhez – a hallgatók követeléseit (részben) eljuttatta a szélesebb tömegekhez. Elvithatatlanná tehát a hazai nyomtatott sajtó (ha nem is szándékolt) és a Szabad Európa rádió szerepvállalása abban, hogy

²⁵² <http://szer.oszk.hu/felvetel?i=1403782089&n=szeljegyzetek>

²⁵³ Halász Péter (1922–2013) író, újságíró. Az 1956-os forradalom bukását követően Németországba emigrált. A Szabad Európa Rádió munkatársa lett.

²⁵⁴ <http://mefesz.hu/document.php?id=4>

²⁵⁵ Hétfői Hírlap 1956. október 22. 3.

informálta a felsőoktatási intézmények ifjúságát és közösségeit, valamint ilyen módon előkészítette az október 22-i diákgyűléseket.

A MEFESZ hatóköre és hatásai

A MEFESZ hatásainak és hatókörének vizsgálata során az október 20-tól 23-ig terjedő időszakban szerte az országban született hallgatói követeléseket elemezzük. E követelések között alapvetően az intézményi szintű követeléseket vizsgáljuk, tehát az alegységek – például karok, kollégiumok – esetében nem.²⁵⁶

A vizsgált felsőoktatási intézmények diákgyűlései és MEFESZ-szervezeteinek alakulása, a mozgalom és a követelések országos méretűvé terebélyesedésének mérföldkövei azok a nagygyűlések voltak, amelyeket a következő táblázatban foglaltunk össze.

A szegedi MEFESZ küldöttei a magyarországi felsőoktatási intézményekben és a követelések hatása

	Idő- pont 1956. októ- ber	Szegedi küldöttek	DISZ vagy MEFESZ	nemzeti jelképek	új alapokra fektetett, szabad, demokrati- kus válasz- tások	szovjet csapatok kivonása
Egri Pedagógiai Főiskola	21	Szőke Sándor pedagógiai főiskolai hallgató	önálló MEFESZ	Igen	0	0
Budapesti Orvostu- dományi Egyetem	22.	-	MEFESZ a DISZ-en belül	Igen	Igen	0

²⁵⁶ E kötetben nem vizsgáljuk az ELTE hallgatói köreinek történéseit, tekintettel arra, hogy az ELTE-n nem alakult ekkor MEFESZ-szervezet. „Az ELTE hallgatói részt vettek az újjáalakuló MEFESZ szegedi első ülésén, de nem ebben a szervezetben látták az egyetlen járható utat. A DISZ megreformálását szorgalmazták elsősorban azért, hogy ne lehessen megbontani az egyetemi ifjúság sorait.” Borsodi 2007. 123.; valamint Az október 22-én délután négy órától tartott diákgyűlésen már a „hozzászólásokból kiderült, hogy a bölcsészhallgatók nem kívánnak kilépni a DISZ-ből és különálló egyetemista szervezetet létrehozni.” Borsodi 2009. 43.

Debreceni Orvostudományi Egyetem	22.	Ambrus János orvostanhallgató és Jancsó Gábor pedagógiai főiskolai hallgató	önálló MEFESZ	Igen	Igen	0*
Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem, Budapest	22.	Kiss Tamás joghallgató és Lejtényi András joghallgató	önálló MEFESZ	Igen	Igen	Igen
Gödöllői Agrártudományi Egyetem	22.	Kiss Tamás joghallgató és Lejtényi András joghallgató	önálló MEFESZ	Igen	Igen	Igen
Marx Károly Közgazdasági Egyetem, Budapest	22.	-	MEFESZ a DISZ-en belül	Igen	0	0
Nehézipari Műszaki Egyetem, Miskolc	22.	Csete Iván orvostanhallgató és Hámori Károly orvostanhallgató	MEFESZ a DISZ-en belül	Igen	0	Igen*
Pécsi Diáktársulat	22.	Abrudbányai Iván joghallgató és Ács Vilmos pedagógiai főiskolai hallgató	kiválasztott az országos Diáktársulat döntésén	Igen	Igen	Igen
Soproni Egyetem	22.	-	önálló MEFESZ	Igen	Igen	Igen
Veszprémi Vegyipari Egyetem	23.	Kádár Attila orvostanhallgató	önálló MEFESZ	Igen	0	Igen*

* A követelmények között szerepelt a Dunamenti Konföderáció kérdése azzal, hogy az állami vezetés kezdeményezze annak létrejöttét.

Határozat.

Csatlakozunk a Szegedi Egyetemisták javaslatához és megalakítottuk az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem MEFESZ Szervezetét. A Szervezethez a Műegyetem és a Kertészeti Fiskola jelenlévő hallgatói is csatlakoztak. Az új MEFESZ feladata lesz a súlyos politikai kérdésekben a diákság állásfoglalását határozattá nyilvánítani és az egyetemi ifjúság jelenlegi megoldatlan problémáit /honvédelmi oktatás, menza, diakotthon, vasúti kedvezmény, szabad vizsga, külföldi ut egyénileg is/ lehetővé tétele. A MEFESZ Szervezetét az egyetemi ifjúság spontán gyűlésén 4-5000 fő jelenlétében egyhangúlag alkította meg.

- 1./ Az MDP kongresszus azonnali összehívása, alulról választott vezetőség, az új központi vezetőség megalakítása.
- 2./ A kormány alakuljon át Nagy Imre elvtárs vezetésével.
- 3./ Gazdaságilag és politikailag teljesen egyenrangú alapon és egymás barátságba való be nem avatkozása elvén álló magyar-szovjet és magyar-jugoszláv barátság megalakítása.
- 4./ Az összes szovjet csapatok kivonását Magyarországról a magyar békészerződés értelmében.
- 5./ Általános, egyenlő, titkos választásokat több párt részvételével, új nemzetgyűlési képviselők választásával.
- 6./ A magyar gazdasági élet átszervezését szakemberek bevonásával és ennek keretében a magyar uraknak magyar felhasználásával. Hozzák nyilvánosságra a külkereskedelmi szerződéseket és vizsgálják felül a tervgazdaságon alapuló magyar gazdasági életet.
- 7./ Teljes ipari munkásság azonnali normarendezését a létminimum megállapítása alapján és a munkás autonómia bevezetését az üzemekbe.
- 8./ A beszolgáltatási rendszer felülvizsgálatát és az egénileg dolgozó parasztság támogatását.
- 9./ Az összes politikai és gazdasági perek felülvizsgálását, az artatlannul elítélt politikai foglyok részére a teljes amnesztiát, ill. a hátrányba kerülték rehabilitálását.
- 10./ Legyen nyilvános tárgyalás Farkas Mihály ügyében és Rákosi szerepének kivizsgálását, valamint az Oroszországban igazságtalannul elítélt és ott tartott magyarok hazahozását.
- 11./ A néptől idegen elmer helyett a régi Kossuth címer visszaállítását, a március 15-ét és október 6-át nyilvánítsuk nemzeti ünnepké és munkaszünetké. Új egyenruhát honvédségünknek.
- 12./ Teljes vélemény és sajtószabadság megvalósítása, rádiót is, és ennek keretében külön napilapot az új MEFESZ Szervezetnek. A régi káderyanag nyilvánosságra hozatalát és eltörlését.
- 13./ A zsarnokság és az önkény jelképét, a Sztálin szobrot azonnal tiyolítsák el.
- 14./ Egyenlőség teljes szolidaritást vállalunk.

Az egyetemi ifjúság egyhangú lelkesedéssel nyilvánította ki szolidaritását a városi munkásokkal és ifjúsággal, a lengyel függetlenségi mozgalommal.

Az Építőipari és Közlekedési Műszaki
Egyetem
Hagygyűlése. 1956. október 22.
MEFESZ.

A Műegyetemi 14. pont stencilnyomata (1956. október 22.)
A röplap első mondata: „Csatlakozunk a Szegedi Egyetemisták javaslatához és megalakítottuk az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem MEFESZ Szervezetét.”

A szegedi követelések történeti idővonalát, illetve a diákkövetelések formálódásának útját követve, megállapíthatjuk, hogy egyes felsőoktatási intézmények hallgatósága fogadta a szegedi küldötteket és befogadta annak programját. A követelések azonban tartalmi, eszmei szóródást mutatnak²⁵⁷ három alapvető tényezőben: egyrészt abban, hogy a MEFESZ-t mint az egyetemi és főiskolai ifjúság alulról építkező szervezetét, önállónak – avagy a DISZ-en mint ernyőszervezetben belül – képzelték-e el (kiléptek-e a DISZ-ből, avagy megmaradtak a DISZ által szervezett vitakör, illetve diákpárlament keretein belül), másrészt, hogy a politikai változások igénye során felléptek-e az „új alapokra fektetett, szabad, demokratikus választások”²⁵⁸ követelésével (ami a többpártrendszerhez vezető út²⁵⁹ első lépése volt), harmadrészt abban, hogy a nemzeti függetlenség kérdését a szovjet csapatok távozása – mint irányt jelölő mérföldkő – útján kell-e érvényesíteni.

E szóródást részben az okozta, hogy a DISZ, illetve annak vezetői intézményenként eltérő hitelességgel (hitelvesztéssel) bírtak, és amikor – a szokásos politikai technikát alkalmazva – a DISZ élére állt a követeléseknek (szűrt követeléseknek, pl. a tanulmányi követeléseinek) egyes helyszíneken valamelyest irányítani tudta a hallgatói tömegeket (legalábbis az ülések elején). Ugyanakkor a hallgatók társadalmi összetétele is eltérő volt a nagyobb tudományegyetemek és egy-egy képzési terület szakintézményei között, amely eltérő mintázatot okozott a munkás- és paraszti ifjúsággal – a DISZ vezetése által interpretált – közösnek vélt vagy valós cselekvések terén (mely a forradalom napjaiban egyértelmű jelentést kapott azzal, hogy a dolgozó fiatalok csatlakoztak a diákság mozgalmának követeléseéhez).

²⁵⁷ Az 1956. október 23-tól megfogalmazódó forradalmi követelések „eklektikus” sokszínűségéről ld. még. Rainer M. János (2016) Mit akartak a forradalmárok. BBC History. 4–9.

²⁵⁸ A szegedi MEFESZ 6. követelése.

²⁵⁹ Nagy Imre miniszterelnök október 30-i rádióbeszédében mondta el, hogy: „Az ország életének további demokratizálása érdekében az egypártrendszer megszüntetésével a kormányzást az 1945-ben újjászülött koalíciós pártok demokratikus együttműködésének alapjaira helyezzük.” Izsák 2006. 147. Ld. még. Révész 2007. 210.

Az egyetemi gyűléseket a DISZ hívta össze, azzal a céllal, hogy irányítani tudja az eseményeket. A DISZ Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem Végrehajtó Bizottsága az október 22-i nagygyűlés elé határozati javaslatként terjesztett szövegének vonatkozó részlete így szólt (erre a műegyetemi gyűlésre érkeztek a szegedi küldöttek és e gyűlés váltott át eztán a másnapi forradalmi tüntetés követeléseit megfogalmazó gyűléssé):

„24./ Nem értünk egyet a szegedi egyetemisták DISZ-ből való kiválásával, mert ez az erőnk szétforgácsolódásához vezet. Aggályaik nem felelnek meg a valóságnak, mert a tapasztalat azt bizonyítja, hogy az utóbbi időkben a DISZ Budapesti Bizottsága és a DISZ K.V. a mi érdekeinket képviseli. Bizonyítja ezt a DISZ K.V. napi lapjának a Szabad Ifjúságnak harcos kiállása is. A jelenlegi helyzetben ifjúsági egységre van szükség a DISZ-en belül.”²⁶⁰

Kétségtelen az a hatás is, hogy a diákgyűléseket szervező DISZ azon taktikája kis híján bevált, amely a diákszervezetek összehívásával csökkenteni, megszüntetni kívánta a hajtóerőt és a támogató tömegbázist a MEFESZ és követelései mögül. Ám ezen taktika nem vezetett sikerre, amelynek oka a diákok által tapasztalt valóság és a kommunista diktatúra ideológiája, valamint manipulatív kommunikációja között tátongó szakadék volt. De azt is magyarázó erejűnek találjuk, hogy a szovjet megszállás, illetve a kommunista diktatúra uralma (1949) óta az „agymosás” szempontjából rövidnek tekinthető idő telt el, amely nem ölte ki a hallgatókból az otthonról, családi körből hozott és az egyetemek világában is továbbélő univerzális értékeket: a szabadság, az igazság, az autonómia, a szolidaritás, a nemzeti függetlenség értékeit, tehát az aktív állampolgárság társadalmi értékeit. Ezzel együtt a hallgatóság „forradalmasodásához” jelentősen hozzájárultak a DISZ által a felsőoktatási intézményekben összehívott 22-i nagygyűlések, megteremtve ezzel a diktatúra által összesűrített és lefojtott „gyűlékony anyag” kritikus tömegben való jelenlétét és a MEFESZ követeléseinek befogadó közösségét.

²⁶⁰ Az ÉKME nagygyűlést előkészítő bizottság által 1956. október 22-én írt kétoldalas röplap részlete. A röplap címe: „Határozati javaslat az 1956. október 22-i nagygyűlés résztvevőire” (6280 és 6281 stencioldalak) – a szerző birtokában.

A rendszerváltó követelések

A szegedi MEFESZ követéseiben a rendszerváltás igényével lépett fel. A nemzeti történeti jelképek visszaállításáról és az állam függetlenségéről szóló, továbbá az új alapokra fektetett, szabad, demokratikus választások követelése a szuverén Magyarország, a többpártrendszer és a polgári demokrácia irányába mutató rendszerváltó követelések voltak. Ugyanakkor a többi követelés is rendszerváltó programot jelentett a politikai struktúra, a gazdasági szabályozás és a nemzeti függetlenség dimenzióiban.

A MEFESZ rendszerváltó követelései

(A sorszámozás a követelések eredeti számait követi)

Politikai rendszerváltás

1. Követeljük, hogy állítsák bíróság elé azokat, akik felelősek az elmúlt időszak bűneiért, és e tárgyalásoknak a legnagyobb nyilvánosság előtt kell lefolyniuk!
2. Követeljük a tájékoztatás szabadságát!
3. Követeljük, hogy Nagy Imrét és Lukács Györgyöt válaszsák be a központi vezetőségbe!
5. Követeljük a halálbüntetés eltörlését, politikai bűncselekményekben!
6. Új alapokra fektetett, szabad demokratikus választási rendszert követelünk!
7. Követeljük, hogy az egyetemi ifjúság nagyobb részt kapjon az ország politikai és egyéb ügyeinek intézésében
11. Állítsák vissza az egyetemi autonómiát!

Gazdasági rendszerváltás

4. Bérügyi reformot követelünk! Állapítsák meg az államtól származó összjövedelem felső határát, és gyorsítsák meg az alacsony bérek felemelésének ütemét!
8. Töröljék el a parasztság kötelező beszolgáltatásának rendszerét!

Nemzeti függetlenség

9. Március 15-e nemzeti ünnep legyen!

10. A szovjet csapatokat az országból távolítsák el!

12. Követeljük az 1848-as Kossuth címer visszaállítását!

A szegedi diákok követeléseinek rendszerváltó jellegére, annak a diktatúra egyes vezetői általi észlelésére bizonyíték Marosán György²⁶¹ visszaemlékezése:

„Az Ács²⁶² azzal fogadott engemet, hogy Kónya a kulturális ügyek minisztere előző nap Szegeden volt és ott már kitört a balhé. És akkor azt mondta nekem, hogy Marosán elvtárs a kormány és a párt nevében le kell menjél Szegedre. Azt mondtam az Ácsnak, rendben van, ha kell, lemegyek, zárt borítékba kérem a tűzparancsot. Halászápadtan nézett rám, hogy: Te itt tartasz? – Na várj egy pillanatra! Én tudom, hogy mit jelent, ha egy tömeget kivezényelnek és egy tömeg, amelyik kimegy az utcára. Mit csináljon a karhatalom? Tessék ideadni zárt borítékba a tűzparancsot!”²⁶³

Ezt a nézetet érvényesítette a későbbi megtorlás során a Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága Kiss Tamás és társai perében. Az 1959. február 18-án tartott tárgyalásán meghozott és 1959. február 25-én kihirdetett ítélete ezen a talajon született (dőlt betűs kiemelés – JC.):

„Nem helytálló a védelemnek az az érvelése, hogy a vádlottak által szervezett MEFESZ nem minősülhet államrend elleni megmozdulásnak, mert erről a hatóságoknak tudomásuk volt, s azt mégsem akadályozták meg, továbbá mert a vádlottak sem tudták felismerni, hogy a tevékenységükkel bűncselekményt követnek el. Igaz ugyan, hogy a MEFESZ kezdetben, mint az egyetemi és főiskolai hallgatók érdekvédelmi szerve jelentkezett és mint ilyennek még nem volt

²⁶¹ Marosán György (1908–1992) 1927-től szociáldemokrata, majd 1948-tól kommunista politikus. 1956-ban az MDP Politikai Bizottságának tagja, a minisztertanács elnökhelyettese, a diktatúra sortüzeinek kezdeményezője és ideológusa.

²⁶² Ács Lajos (1922–1968) 1956 októberében a Magyar Dolgozók Pártjának ideológiai titkára, az MDP Központi Vezetőség első titkárának (Gerő Ernő) helyettese.

²⁶³ Széna tér 1956. Rendező-operatőr: Lugossy István színes, magyar dokumentumfilm, 88 perc (1993) [18p:51m-től az idézett Marosán György interjú részlet]

államrend ellenes tendenciája. Azonban a MEFESZ programja és célkitűzései hamarosan olyan jellegűvé váltak és olyan politikai követeléseket támasztottak, amelyek már az államrend alapintézményeit támadták. A vádlottak által elindított mozgalom az országos ellenforradalmi megmozdulásnak egyik szellemi előkészítője volt, és abba beletorkolt. Olyan jelszavak hangoztatására került sor, amelyek később az ellenforradalom jelszavaivá váltak. A vádlottak cselekményüket szándékosan követték el, mert a tudatuk politikai képzettségükre figyelemmel feltétlenül átfogta, hogy a politikai követeléseik a proletárdiktatúra megdöntéséhez vezethetnek.”²⁶⁴

Mindezen túl a fenti levezetés alapján a MEFESZ perben (Kiss Tamás és társai pere) másodfokon eljáró a Legfelsőbb Bíróság megváltoztatta az elsőfokú bíróság ítéletét és a vádlottak cselekményét a „népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalom kezdeményezése és vezetése büntetnének minősítette”.²⁶⁵

Az egyetemi ifjúság mozgalma a forradalom katalizátora volt, a szegedi egyetemisták követelésesei pedig bizonyítottan rendszerváltó követelések voltak.

A forradalmi jelszavakat megszólaltató hangszórós kocsí Budapesten, 1956. október 23-án. A kép bal szélén Lejtényi András, a kép alsó részén, visszafele fordulva és bal kezével integetve Kiss Tamás.

²⁶⁴ Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága Bf. II. 135/1959/43.

²⁶⁵ BHÖ.1. pont (1) bekezdés

Összegzés

A MEFESZ alapítókkal és vezetőkkel készített mélyinterjúk, a korabeli és a megtorlás során született dokumentumok, valamint a nyomtatott és elektronikus sajtómegjelenések elemzése után a szegedi felsőoktatási hallgatók által 1956. október 16-án létrehozott Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetségének szerepét a következőképpen értékelhetjük.

Az önálló egyetemi ifjúsági szervezet ötlete szegedi egyetemistákban született meg (október első két hetében elsősorban Kiss Tamás és Lejtényi András voltak az ötletgazdák, majd ez bővült az ő ismerősi körüket alkotó Tóth Imre, Aszalós János, Abrudbányai Iván, Vető Miklós, Gönczöl Dezső, Ács Vilmos, Székely László, Ambrus János hallgatótársaikkal). A szervezet nem az államhatalom, az MDP és nem is a DISZ kezdeményezésére jött létre.

A szervezők célja kezdetben (október elejétől 16-áig) alulról építkező ifjúsági érdekvédelmi szervezet létrehozása volt, melytől a felsőoktatási diákságot érintő tanulmányi és szociális kérdések megoldását várták. A szövetség összetartó erejét a hallgatói szolidaritás eszméjében látták. Az október 16-i gyűlésen a tanulmányi és szociális követeléseken túlmenő kérdések is előkerültek, például a szabad elvi viták rendezése jogának megteremtése, a demokratikus választások, vagy például a szovjet csapatok távozásának, a Kossuth-címer visszaállításának követelése.

Az október 17-i Diáktestvéreink! című felhívás országos hallgatói önkormányzat létrehívását tartalmazta. A MEFESZ személyes tagságon alapuló, demokratikus elvek alapján született hallgatói önkormányzat volt, mely az országos képviselő szervezeteként született meg.

A MEFESZ, mint szervezet a közvetlen demokrácia elvei alapján jött létre. A Szervezeti és Működési Szabályzatban biztosították a tagok teljes gondolat, vélemény és döntési szabadságát. Az egyszemélyi vezetést, illetve a vezetésnek a tömegektől való elszakadását alapszabályi szinten is kizárták.

A MEFESZ mozgalmi célokra, elvekre épülő közösségi szerveződés volt, s mint ilyen legfőbb jellemzői, hogy értékek mentén jött létre és flexibilis szervezeti formában működött (a szervezeti szabályzatban nem hozták létre az elnökség és az elnök pozícióját – a MEFESZT a diáktanács vezette, a legmagasabb döntéshozó fóruma a diáknagygyűlés volt).

Október 16-án a szervezet megalakításának szándéka és a tanulmányi és szociális követelések mellett a magyar társadalmat, tehát az egész ország sorsát érintő politikai követeléseket is megfogalmaztak. E követelések nagy részét, már mint a szegedi MEFESZ Programját fogadták el október 20-án a Magyar Rádió magnetofonja előtt.

A MEFESZ mint társadalmi mozgalom egyfajta tükörként funkcionál számunkra a tekintetben, hogy a felsőoktatási és az ifjúsági scenárióban, a felsőoktatási értelmező közösségekben is megjelenő legégetőbb össztársadalmi problémákra utaló kérdésekből és az azokra született válaszokból született meg.

A mozgalom kohézióját két ponton mutathatjuk ki. Az első a hallgatók által megismert, a saját bőrükön megtapasztalt társadalmi problémák, a második az úgynevezett másik csoport, a Dolgozó Ifjúság Szövetsége (DISZ) elleni fellépés. A MEFESZ esetében a lázadás kezdetben az ifjúságot irányító (infantilizáló) szervezet ellen, majd pedig a paternalista állam ellen történt. A MEFESZ nem csak a totális rendszer által uralni kívánt ifjúsági scenáriót akarta átalakítani, annak egyetemi alrendszerének működtetésében akart részt venni, hanem (7. politikai követelésében) nagyobb részt követelt az ifjúságnak az ország ügyeinek intézésébe való bevonásba, tehát az aktív participáció igényével lépett fel.

Az október 20-i szegedi nagygyűlés után küldötteket indítottak szerte az országba. A küldöttek a hazai felsőoktatási intézmények diákságának, de mindemellett (már október 18-tól) a tömegmédia a szélesebb néptömegeknek közvetítette a MEFESZ üzenetét. Október 21-22-én sorra alakultak a felsőoktatási intézmények MEFESZ-szervezetei, amelyek a speciális helyi tanulmányi követelések megfogalmazásán felül csatlakoztak a szegedi követelésekhez. Ezek közül az október 22-i budapesti műegyetemi és a debreceni nagygyűlések voltak azok, amelyek tüntetésekre torokoltak, a követelések így váltak a forradalom követeléseivé.

Maga a MEFESZ mint hallgatói öntevékeny kezdeményezés jött létre. Mint szervezet a napi ügyviteli működését nem tudta megkezdeni, mert a forradalmi napok, majd a megszállás és a megtorlások abban megakadályozták. E szempontból a MEFESZ jelentőségét abban látjuk, hogy a társadalmi kérdéseket és problémákat, illetve a rájuk adott válaszokat az adott történelmi pillanatban felvetette, tehát az 1956-os forradalom szempontjából katalizátorként viselkedett. Mindez által a legjelentősebb hallgatói demokrácia-kísérlet volt a 20. században.

A hallgatói önkormányzati mozgalom (1988–)

Bevezetés

E fejezetben az 1988-tól követjük nyomon és elemezzük a hallgatói önkormányzati mozgalom útját. A mérföldkövek és a szervezet által társadalmi kihívásokra adott válaszok elemzésével értelmezzük a jelenlegi hallgatói önkormányzati intézményrendszer születésének, majd az „üzemszerűvé” váló működés funkció- és értékváltásának háttérben álló okokat és azok következményeit.

A változást Aidizes szervezeti életciklus modelljén²⁶⁶ keresztül értelmezve megkísérlünk rámutatni arra, hogy az 1988-ban létrehozott hallgatói mozgalom 1993-tól felgyorsuló intézményesülése miként zárta „aranykalickába” a szervezetet, korlátozva növekedési potenciálját, a professzionalizálódásba kódoltan a tömegbázis létének/hiányának kérdéskörét, továbbá a 2003/2005-ben bevezetett kreditrendszer a kollektív hallgatói érdekek erodálásával miként

²⁶⁶ Aidizes 1992

vezetett értékváltsághoz, illetve a vallott és a praxis értékek dimenzióinak eltávolodásához.

A fejezet történeti ívét a hallgatói mozgalom vezető szereplőivel készült interjúk részleteivel árnyaljuk, ugyanakkor a megértő szociológia szemléletmódjával fordulunk az elit jellegű felsőoktatás diákvezéreinek, a felsőoktatási tudásgyár és a felsőoktatási papírgyár üzemeltetőinek, valamint a „felsőoktatási szupermarket”²⁶⁷ kiszolgálóinak értékvilágáról és közéletéhez, érdekképviselőhöz fűződő viszonyáról is.

Mint a kötet elméleti bevezetőjében részletesen megírtuk a hallgatói mozgalmak a társadalmi tanulás és innováció funkcióiból vállalnak részt, és a társadalom problémáinak megismerésére sarkallják az állampolgárokat.

„Nagyon hamar eljutottunk ahhoz a két alapköveteléshez, amiről szólt tulajdonképpen az 1988. szeptember 28-i sztrájk. Az egyik az egyetemi autonómia, a másik pedig a tanszabadság. Elég kezdetleges elképzeléseink voltak még, de úgy tűnt, hogy maga a forma, az hogy sztrájkolni lehet és az egész ugye '88-ban már benne volt a levegőben, hogy itt valami nagy változás lesz, hogy ebben ott lehetünk, oda rakhatjuk magunkat, egy kicsit előre mehet az egyetemi ifjúság, ez nyilván mind-mind benne volt, meg hát »Eper és vér« és minden fajta ilyen romantikus elképzelés, amit az ember 20-21 évesen még komolyan gondol.” (*Pikó András egykori JATE bölcsészhallgató, az 1988. őszi szegedi demonstrációk főszervezője*)²⁶⁸

„Mi egyszerűen csak erről egy vitát akartunk, illetve ki akartunk követelni valamit, de nem volt igazából ennek a dolognak egy olyan klasszikus értelemben végig vitt forradalmi technikája, hogy akkor kitűzzük, hogy idáig jutunk el és akkor majd ezt, hogy ha megvalósítjuk, akkor mindenki hátradőlhet és akkor jó lesz. Ugyanakkor olyan szempontból valóban klasszikus forradalomnak tekinthető, hogy nagyon hamar kiderültek, hogy kik tartoznak a »zsirondhoz«, kik a veszettek. Mi »zsirondisták« voltunk tehát a tárgyalásos technikákat részesítettük volna előnyben. A nálunknál

²⁶⁷ Lukács Péter (2004): A felsőoktatás expanziója. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba [szerk.]: *Ifjúsági korszakváltás – Ifjúság az új évezredben*. 19–25. 22.

²⁶⁸ Az interjú 2002-ben készült, készítette: Erhardt Ágoston, Belvedere Meridionale. A továbbiakban: Erhardt 2002.

radikálisabbak nagyon hamar kitalálták, hogy mi tulajdonképpen megalkuvók vagyunk.” (Pikó András)²⁶⁹

Kérdés, hogy egy társadalmi mozgalomra épülő csoport, vagy hálózat milyen helyet foglal el a közösségi szerveződések között, illetőleg, hogy céljait tekintve tud-e tartósan intézményesülni a rendszerben? Kell-e intézményesülnie avagy – visszautalva Szabó Máté korábban idézett tanulmányára²⁷⁰ – a mozgalmak sajátossága éppen az, hogy felszínre hozzák, artikulálják a problémákat, de megoldások végigvitelére nem alkalmasak? A mozgalmak a tiltakozó tömeg és a tiltakozást eszközként csak esetenként alkalmazó politikai pártok, illetve más politikai szerveződések közötti, nem formalizáltan szervezett, de már nem is spontán társadalmi cselekvési formák, amelyekben a laza szerveződésen felül létezik például tématerület szerinti funkcionális differenciálódás.²⁷¹ Állításunk szerint a hallgatói önkormányzati mozgalom intézményesülésével együtt járt magának a mozgalomnak a halála. Szakmapolitikai válaszként a fennálló rend és intézményrendszer ellen jött létre, és annak bizonyos funkcióit, értékeit kérdőjelezte meg, aztán a mertoni értelemben vett innováció²⁷² társadalmi/közéleti/politikai asszimilációja, illetve az aktivistáknak a formálódás eredményeként megszülető rendszerbe domesztikálódása a mozgalmi célokat és értékeket „belesimította” az egyenszilárdságú, a felsőoktatási törvényben és a HÖK SZMSZ-ekben meghatározott keretekbe. Ezen formálódás leírására az Adizes-modell a legalkalmasabb.

A modell szemlélteti azt az evolúciós utat, amelyet egy szervezet végigjár – miközben a hétköznapi praxis során minden mérőföldő esetében sikeresen teljesíti a maga elé tűzött célokat.

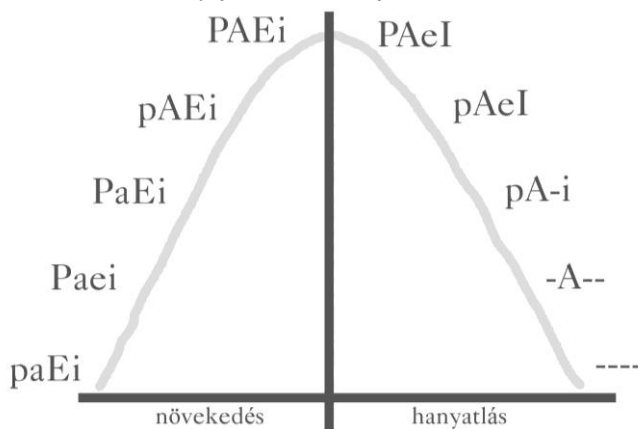
²⁶⁹ Uo.

²⁷⁰ Szabó M. 1998.

²⁷¹ Szabó M. 1998. 21–30.

²⁷² Merton 2000.

A szervezetfejlődés modellje – Adizes-modell²⁷³

P = teljesítmény, E = kreativitás, kockázatvállalás, A = adminisztráció, I = integráció

E tekintetben jól megfigyelhető, hogy miképpen születik a lázadás²⁷⁴ környezetéből, az 1980-as évek végén mozgalom azzal, hogy az új célok és eszközök érdekében elvetésre kerülnek az addigi célok és eszközök, majd miképpen szélesedik ki a demokratikus törvényi legitimációval együtt az innovatív légkör a rendszerváltástól az új évezred közepéig (a célok és keretek elfogadottak, ám nem a megengedett eszközök tárháza kiszélesedik, rétegspecifikus posztkonvencionális kollektív közéleti-közösségi cselekvések pl. tüntetés, demonstráció, szakmapolitikai szerepvállalás), mely fejlődési szakaszt szervezeti viharok és strukturális viták kísérik, ugyanakkor a szervezeti lét századunk első évtizedének végére a gazdálkodó/gazdasági szerep erősödésével miképpen szűkül az eszközök rutinszerűen használatára, a hallgatói vállalkozások alapítására/menedzselésére, az üzletvitelre, és ezen rutinok mellett az intragenerációs érték-transzfer folyamatok és az érdekképviselő dimenzióiban a kiüresedésre.

A bemutatott szervezetfejlődési modell érvényessége persze nem csupán a mozgalom szerepének definiálásával árnyalható,

²⁷³ Forrás: www.adizes.com

²⁷⁴ Merton 2000.

hiszen ezzel kizárnánk a csoportok és individuumok motivációit, identifikációs törekvéseit, az értékelő rendszerük változásait, jöllehet mindezek vizsgálata – mint a későbbiekben bemutatjuk majd – ha lehet, még koherensebbé teszik az állításunkat.

A hazai egyetemista fiatalok körében folytatott értékvizsgálatok közül e korszakban az elsőt²⁷⁵ Gábor Kálmán vezette a nyolcvanas évek közepén, az 1986/87-es tanévben 245 fős mintán, majd 1987/88-as tanévben 235 fős mintán (a szegedi József Attila Tudományegyetemen). Ezen kutatások eredménye volt az a felismerése, hogy érték váltás zajlik a fiatalok világában, amely azonképpen következik be Magyarországon, hogy a kulturális tőke felértékelődése és ezzel együtt a posztmaterális értékek preferálása válik az egyetemisták közötti uralkodó trendé.²⁷⁶ Gábor ezen ifjúságkutatásainak eredményeiből arra következtetett, hogy a magyarországi fiatal diplomások és felsőoktatási hallgatók értékvilágát inkább jellemzi az individualizáció, a posztmaterializmus és a vállalkozói szellem, a szakközépiskolás és szakközépiskolát végzett fiatalokra pedig a materializálódó polgárosodás, azaz az anyagi javak, konformizmus, kapcsolatok, az állammal kapcsolatos lojalitás.²⁷⁷ Mannheim alapján²⁷⁸ azt állította, hogy az egyetemi hallgatók alkotják a magyar fiatalok azon csoportját, akik körében a nemzedéki hatás a leginkább tetten érhető, mind az ideológiák, mind pedig az értékek és normák tekintetében. A nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján az egyetemisták értékvilága és aspirációi vizsgálata során az rajzolódott ki a nyolcvanas években, hogy családi élet és a barátság az értékpreferenciák elején helyezkedik el a családközpontúnak nevezett csoportnál, e csoporthoz közel áll az anyagi karriert követők csoportja, akik a hedonista-jellegű, a szabadidővel és a jó anyagi körülményekkel kapcsolatos értékeket preferálják. Gábor Kálmán a családközpontúság és az anyagi karrier összekap-

²⁷⁵ Az első magyarországi, egyetemi hallgatók körében történt ifjúságkutatást Horváth Barna (az 1929–49. közötti években a szegedi egyetem, 1941–44. között a kolozsvári egyetem oktatója) készítette, a Gallup-féle mintavételi eljárást alkalmazva. Horváth mustráló eljárásnak nevezte a módszerét. Ld. bővebben: Horváth Barna (1942): *A közvélemény vizsgálata*. Kolozsvár

²⁷⁶ Gábor 2012.

²⁷⁷ Gábor 1992.

²⁷⁸ Mannheim 1969.

csolódását az egyetemi hallgatók „burzsoá orientálódásaként”²⁷⁹ határozta meg. Az egyetemisták további csoportjait a tudományos és művészeti ambíciókat vallók és a közéleti-politikai orientáltságú hallgatók alkották. A közéleti és politikai ambíciók elsősorban a jó tanulmányi eredménnyel és a közepesnél rosszabb kulturális háttérrel hozhatók összefüggésbe.²⁸⁰

A kilencvenes évek második harmadában végezte Meleg Csilla és Rezsőházy Rudolf komparatív ifjúságszociológiai érték-vizsgálatát²⁸¹, melyben belga és magyar egyetemisták értékorientációinak világát tárták fel. Ezen vizsgálat alapvető kerete az Inglehart-i értékváltás elmélet, melynek referenciacsoportja az új ifjúsági rétegeként megjelenő egyetemisták csoportja. E kutatásban ez azzal a megközelítéssel egészül ki, hogy az európai centrum-periféria térben a „nyugatoság” mennyiben jellemzi a hazai felsőiskolás ifjúság – mint a leendő magyar értelmiség – értékorientációit. A vizsgálathoz felhasználták a belgiumi Louvain-la-neuve-i Katolikus Egyetem hallgatói körében hatévente készített adatfelvételek eredményeit is. A kutatás magyarországi adatfelvétele első és második évfolyamos joghallgatók körében történt. A kutatás eredményei azt mutatták, hogy a belga egyetemisták leginkább preferált értékei a szabadság, a belső harmónia, a barátság, a szeretet. A magyar joghallgatók értékpreferencia-sorrendjének elején hasonló értékek helyezkednek el, azonban a szeretet, barátság, harmónia jelentősen felülértékelték. A magyar fiatalok számára a pénz hiánya, míg a belga fiataloknak az idő hiánya jelent problémát, ugyanígy a gazdasági helyzet romlása inkább a magyar fiatalokat foglalkoztatja. A belga fiatalok kétharmada a közepes élet-színvonallal elégedett lenne. Mindkét almintát az mutatta, hogy az egyetemisták a társadalom legfontosabb alapelveinek tekintik az emberi kapcsolatokat, a megértés, a szolidaritást és a békevágyat. A kutatók jelentős különbséget találtak a halálbüntetés és az abortusz megítélésében. A magyar fiatalok hatoda utasítja el a halál-

²⁷⁹ Gábor Kálmán (2009): Magyar fiatalok a világkockázati társadalomban. *Korunk*. 20.évf. 2009. február. 76.

²⁸⁰ Uo.

²⁸¹ Meleg Csilla – Rezsőházy Rudolf (1997): Értékek és választások. Belga és magyar egyetemisták véleményeinek összehasonlítása. *Valóság* 1997/5, 1-16

büntetést, míg a belgák fele. Az abortuszt pedig csak akkor támogatják a belga fiatalok, ha erőszak következménye vagy gyermeki fogyatékossgát előzne meg, míg a magyar fiatalok vélekedéseiben ez a kérdés szülői személyiségi jogként jelenik meg. A kutatók arra következtetnek (megerősítve a korábbi értékvizsgálatokat), hogy magyar társadalomban a régi értékrendek az 1940-es évek végi széthullásától kezdődően fokozatosan kifejlődött az értékek zavara, és ez az anómia állandósulni látszik. A kutatás megállapítja, hogy különféle értékrendszerek élnek egyszerre és ezek keverednek, ugyanakkor pedig az értékek világa elég gyorsan változik.

Az Oktatókutatató Intézet majd, a Felsőoktatási Kutatóintézet ifjúságkutató csoportja, Gábor Kálmán és munkatársai a kilencvenes évek végére új dimenziók (szabadidő-szenárió, infokommunikációs technikák birtoklása, feszültségoldó technikák alkalmazása, politikai cselekvésminták) bevonásával vizsgálták az egyetemi ifjúságot.²⁸² E vizsgálatoknak tárgyunk szempontjából legfontosabb felismerése, hogy a fiatalok már nem húzódnak vissza a társadalmi térből, hanem flexibilisen alkalmazkodnak, amelynek a felnőtté válás hagyományos kereteinek feloldódása lesz a legfontosabb következménye. Az újfajta kommunikációs státusz pedig hatással van a fiatalok értékrendjére: a posztmaterális értékek és az individualizáció fokozódása speciális értékorientációkban jelenik meg (a gondolat- és véleménysszabadság mellett a fogyasztás szabadsága, a változatos élet, az érdekes élet, a kreativitás felértékelődése), amely az „élménytársadalom”²⁸³ jelenlétére reflektál. Gábor Kálmán elsőéves hallgatók körében 2001-ben készült vizsgálata ugyanezt mutatta: az individualizálódást kifejező értékek felé orientálódás a fogyasztói kultúra térnyerésével együttesen jelentkezik, illetve a posztmaterális értékek preferálása és az egyetemisták kommunikációs státusza együtt jár.²⁸⁴ Az ifjúsági korszakváltásból adódó ifjúságcentrizmus az egye-

²⁸² Vö. Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (2004) [szerk.]: *Ifjúsági korszakváltás – Ifjúság az új évezredben*. Szeged: Belvedere Meridionale

²⁸³ Schulze, Gerhard (2000): *Élménytársadalom. A jelenkor kultúrszociológiája. A mindennapi élet esztétizálódása. Szociológiai Figyelő* 2000/1-2, 135–157.

²⁸⁴ Gábor Kálmán (2001): *Elsőéves egyetemisták*. Budapest: Oktatókutatató Intézet

temista korosztályt sajátos „referenciacsoporttá”²⁸⁵, mintaadó új ifjúsági réteggé tette.

A következőkben a felsőoktatási hallgatói önkormányzati mozgalmat, mint az elmúlt harminc év egyik legstrukturáltabb és legsikeresebb mozgalmát vesszük alapul ahhoz, hogy modellünket igazoljuk, és elemezzük mind a szervezeti „személyiség”, mind pedig a cselekvési minták világát. A hallgatói önkormányzati mozgalom a nyolcvanas évektől, a kilencvenes éveken át az ezredfordulóig az ifjúságpolitika tematizálása, a felsőoktatási szakpolitika befolyásolása, valamint az ifjúság értékeinek és érdekeinek felmutatása terén zajlott tevékenységei által kirajzolódó útját a perifériáról a centrumba – majd az új évezredben vissza a perifériára.

A hallgatói önkormányzatok születése

A hallgatói képviseleti rendszer kezdetei

A hetvenes évek közepétől, 1976-tól 1986-ig Magyarországon az összhallgatói létszám elsősorban gazdasági okokra hivatkozva 11%-al csökkent. A hazai felsőoktatás – az autonómia teljes hiánya és a keretszámok központi szabályozása miatt – egyrésztől elszigetelődött a többi társadalmi alrendszertől, másrészt képzése rövid távú gazdasági célokat szolgált.²⁸⁶ A munka világának, tehát a diplomások potenciális „felhasználóinak” igényei, a másfajta információáramlási csatornák megléte, vagy éppen hiánya miatt nem közvetlenül a felsőoktatás felé fogalmazódtak meg, tehát a vállalatok, cégek igényei – ha voltak – csak késve, vagy egyáltalán nem jelentek meg a képzés rendszerében. A ‘80-as évek reformjainak szükségessége az első között érte el a felsőoktatás területét. A válságot

²⁸⁵ Merton 2000.; Sherif, Musafer (1980) [1968]: A vonatkoztatási csoport fogalma az emberi kapcsolatokban. In: Pataki Ferenc (1980) [szerk.]: *Csoportlélektan*. Budapest: Gondolat. 185–199.; Kelley, Harold H. (1980) [1968]: A vonatkoztatási csoportok két funkciója. In: Pataki 1980. 200–209.

²⁸⁶ Setényi János (1994): Felsőoktatás politika. *Educatio*. 1994/1. 36–49.

felismerve a hetvenes évek végétől a különféle szakmai műhelyekben²⁸⁷, később pedig párt, illetve állami szinten is megjelentek a felsőoktatás átalakításának szükségességére vonatkozó elképzelések. Mindezzel párhuzamosan a hallgatóság a nyolcvanas évek elején (hasonlóan a hatvanas évek végének nemzedékéhez) látványosan aktivizálódott. Ezen felújuló aktivitás a hatvanas-hetvenes évek kulturális (zenei-képzőművészeti) klubéletéből az úgynevezett egyetemi/hallgatói öntevékeny csoportok mozgalma által átörökített (a szcenárió szervezési-felügyeleti körülményei között) mindvégig megőrzött önrendelkezés-mintán alapult (egyetemi színpadok, egyetemi zenekarok, művészeti diákkörök). Nyugat-Európában a munkásosztály ifjúságának szubkultúrái – felerősítve a jóléti társadalom válságjelenségei által – a punk és az új hullám zenekarai mentén szerveződő szubkultúrák születését okozták, amely a „keleti blokk” országaiban (elsősorban Lengyelországban és Magyarországon) úgy jelent meg, hogy összekapcsolódott a rendszerkritikával, tiltakozással és később az alternatív mozgalmakkal. Ugyanakkor hazánkban megjelentek a képzési, elhelyezkedési gondok is: az értelmiségi pályák telítődése miatt pedig élesebbé vált a „verseny”, megnőtt a kapcsolati tőke szerepe és növekedett a társadalmi visszaélések száma. Az egyetemi hallgatói tömegek a középosztályi (polgári) értékek felé orientálódtak²⁸⁸, ami egyet jelentett a posztmaterialis értékek és köztük is leginkább a (koegzisztens módon a gondolat, vélemény és fogyasztói) szabadság értékének a preferenciasorrend elejére lépésével. E folyamat során a fiatalok értékorientációi, cselekvési mintái egyre inkább eltértek a hagyományos normáktól, vagyis egyre inkább saját maguk fogalmazzák meg mintáikat. Az új ifjúsági korszak legfontosabb jellemzője a nemzedéki szerveződés fontosságának fölerősödése, vagyis az ifjúság autonómiájának nagyfokú növekedése.²⁸⁹

²⁸⁷ Palovecz János (1981) [szerk.]: *A felsőoktatás helyzete*. Budapest: Oktáskutató Intézet

²⁸⁸ Gábor Kálmán [1993] (2006): Ifjúsági korszakváltás, ifjúsági és politikai kultúra, a Kelet- és a Nyugat-európai fiatalok körében. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba [szerk.]: *Ifjúságszociológia*. Szeged: Belvedere Meridionale. 351–365.

²⁸⁹ Zinneczker [1989], 2006: A fiatalok a társadalmi osztályok terében. In: Gábor–Jancsák 2006. 69–94.

Az ifjúság mintakövetőből lassanként mintaadóvá vált. A folyamatok nyilvánvalóvá tették, hogy ez az átalakulás nem mehet végbe alapvető szerep- és értékváltás nélkül. „Először autodidakta, önelátó módon hozták létre a felsőoktatási második gazdaság, »második társadalom«, a »második egyetem« alaptéziseit: házi önképző-köröket, fél-ellenzéki folyóiratokat. Ezután a szamizdatosokkal, a repülőegyetemi előadásokkal kapcsolatba kerülve próbálkoztak meg ama ismereteket megszerezni társadalmukról, amelyeket az első egyetemen nem szerezhettek meg.”²⁹⁰

A hallgatói mozgalom születése tehát több oldalról is támogatást kapott: egyfelől volt a kulturális és szakmai reformtörekvés, amely elsősorban a társadalom globális mozgolódásának visszhangjaként jelentkezett, másfelől létrejött az egyetempolitikai reformigény, amelyet főként a végzős hallgatók, illetve a fiatal oktatók kezdeményeztek. Ez adta a hallgatói mozgalom születése első szakaszának fő arcélét, amelyben a mozgalmi jelleg párosult radikális elképzelésekkel, de ez a csoport még nem igazán volt szervezett.

Az oktatási törvényen alapuló 1986-os miniszteri rendelet²⁹¹ pedig már – a Szervezeti és Működési Szabályzatok (SZMSZ) kivételével – az összes intézményi-kari szabályzat (ösztöndíj-, vizsga-, tanulmányi és fegyelmi ügyek) és a hallgatókat közvetlenül érintő oktatásszervezési intézkedések (vizsganapok, vizsgarend) esetében egyetértési joggal ruházta fel a hallgatói önkormányzatokat.

A hallgatói képviseleti rendszer (HKR, e korszakban egyes intézményekben HKB: Hallgatói Képviselő Bizottság, HKT: Hallgatói Képviselő Testület) megalakulása után még nem tudott kompetens politikát felmutatni. Az újonnan delegált képviselők az Egyetemi Tanácsban nem értették a nyelvezetet, nem ismerték a belső latens struktúrákat, a személyi összefüggéseket²⁹² nem találták meg

²⁹⁰ Balog Iván (1993): Egyetemi hallgatói mozgalmak Szegeden a nyolcvanas években In: Gábor Kálmán [szerk.]: *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Szeged: JATE. 24–25.

²⁹¹ A művelődési miniszter 24/1986. (VIII.31.) számú rendelete „*A felsőoktatási intézményekben működő KISZ-szervezetek, továbbá a hallgatói közösségek és a hallgatói képviselők jogairól*” szól.

²⁹² Ökrös Csaba (1997): *Eper és bér*. Szakdolgozat. Szeged: JATE. 18.

a „funkciónkban a lényeges súlypontot”²⁹³ A KISZ-képviselési rendszerben nevelődött diákképviselőkkel szembeni kommunikációs hátrányokról, az „informális egyetemi politikáról” így nyilatkozott akkor Pikó András, a szegedi bölcsészhallgatók diákvezére:

„Aki nem vesz részt ebben, szerintem az elképzelni sem tudja. Az emberre rákényszerítik azt, hogy hazudjon. Az alapvető követelmény, hogy soha ne árulj el a távolabbi célokat. A másik: próbálj meg kompromisszumot kötni, engedj a céljaidból és legyél naiv. Fölkeresed a befolyásos támogatót. Itt előadod a dolgokat, a lehető legbizalmasabb légkörben, baráti beszélgetésről van szó, tehát nem hivatalos. A koreográfia ez: te tanácsot szeretnél kérni, ő ezt elvállalja, s kifejti az aggályait. Semmire sem fog nemet mondani, az ügygel magával egyetért, de a megvalósítás körül vannak kisebb problémák. Elmondja, hogy a kar belső berkeiben milyen fogadtatásra fog ez az ügy találni. Ezen elszörnyülködsz, holott mindezt te is tudod. De az elszörnyülködés kell a segítségkéréshez. S ezzel elindul a személyes tárgyalások sora. Ha a javaslatod elutasítják, egyetlen választásod marad, fölvonultatni az arzenálokat, ezen ő fog meglepődni, bár jól tudja, hogy ez az arzenál létezik, s megteszi az első lépést az új kompromisszum felé. Már nyertél egy kicsit. Jó, jó, de... közben mások elkezdik a vezetőnél verni az asztalt, hogyan engedhet meg ilyesmit: Az esélyek újra változnak, jön a megállapodás, ami nem nagy herélés, de azért herélés. Ez persze már rég nem az, amiben az ÉT-csal [Érdekképviselési Tanáccsal – JCs.] megállapodtatok, ott te opportunistá vagy, de az ÜGY ÉRDEKÉBEN végül a többiek is elfogadják. Az állami vezetéssel tárgyal, a gyerekek különben is jót akarnak, stb. – mindenki jót akar. S ez még mindig csak személyes megállapodás, ezt még legalizálni kell a Kari Tanácson. Személyes támogatókat kell szerezni, föl kell készülnöd, ha elég jól informált vagy, tudod, kik azok, akiket megnyerhetsz az ügynek. Ismerned kell a különböző oktatói csoportokat. Ez persze majdnem mindig kiismerhetetlen. Személyes HKR-tapasztalomban a segítségkérés és a segítségnyújtás is teljesen őszinte volt, ám a koreográfia megegyezik a fent leírttal.” (Pikó András)²⁹⁴

²⁹³ Takács József (1985): Az ügy érdekében. beszélgetés Pikó Andrással. *Gondolat-jel* 1985/4. 20–26. 22.

²⁹⁴ Uo. 25.

Az 1985-ös oktatási törvény elfogadása – amelynek tárgyunk szempontjából legnagyobb eredménye a KISZ mellett szerveződő hallgatói mozgalmak „befogadása” lett – visszafordíthatatlanul utat engedett a hallgatói mozgalom érdekképviselési szervezetté válásához, későbbi intézményesüléséhez.

A változások fő irányának elvét jól mutatja az a – szempontunkból alapot jelentő – miniszteri rendelet²⁹⁵ is, amely az intézményi tanácsokban egyharmados képviselést biztosított a hallgatóknak. Az intézményi tanácsokban helyet foglaló hallgatói képviselői arány „hagyománya” innen eredeztethető – e képviselő szabályozása és mértéke a kilencvenes évek végére a hallgatói önkormányzatiság egyik legtöbbször vitatott tényezőjévé vált. Az országos HÖK-képviselési szervek (OFÉSZ, HÖKOSZ, HÖÖK) a rendeleti szabályozásból a felsőoktatási törvényi szabályozásba átkerült tételt a magyarországi hallgatói mozgalom egyik alappillérének tekintették és tekintik, melynek megtartásáért a jogszabályi háttér változásakor igen erős lobbytevékenységet fejtettek ki (1995–96, 1998–99, 2004–2005, 2009–2010).

Ez volt az a mérőföldkő a hallgatói mozgalmak történetében, amit nem csupán demokratikusan megillető jogként, hanem hatalmi funkció egy elemeként is értelmezhetünk. A felsőoktatási intézmények vezetői tanácsaiban való részvétel, erős alkupozíciót hordoz, melyet a jól szervezett hallgatói képviselések egységes hallgatói tömbként irányítanak a döntéshozatal során. Ugyanakkor a felsőoktatás-politika reformer képviselőinek (akik ekkor még mind az intézményi, mind az állami tisztségekben kisebbségben voltak) szükségesnek mutatkozott az erős hallgatói támogatottság ki- és felhasználása, melyhez nélkülözhetetlen volt a politikai szereplővé vált – és egyébiránt a régi mintákat követő és emiatt a hallgatók között kevésbé hiteles Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ) által az egyetemi-főiskolai diákéletből való kivonulás után keletkezett űrben – formálódó hallgatói szervezet alapjainak lerakása és megerősödésének támogatása. A reformerek a diákszervezetek leendő – most már a törvény szava által hivatalos – vezetőitől (intézményi diákvezérek, mint a diáktársak bizalma által kiemelt

²⁹⁵ A művelődési miniszter 20/1986. (VIII.31.) számú rendelete A felsőoktatási intézmények szervezetéről és működéséről.

„hangadók”, „referencia személyek” már korábbról fogva jelen voltak) biztos számíthattak a reformpolitika támogatására és – nélkülözhetetlen – hallgatói bázisának biztosítására.

„Akkor nagyon sokan úgy élték meg, hogy a szocializmusban többek között az a rettenetes, hogy minden alulról jövő kezdeményezést és intézményt felszámolnak. Hogy tehát csak felülről létrehozott, formális intézmények vannak. És amikor lehetett, efféle kis szerveződések próbálták meg az emberek először létrehozni, újraalkotni a demokrácia kis köreit. Helyben a rektorral is folytatunk beszélgetést, és az akkor már alakulóban lévő pártok már fontosnak tartottak bennünket. A FIDESZ úgy nyilatkozott, hogy nem revolúció, hanem evolúció szükséges, tehát ők óvatosabban viszonyultak a dolgokhoz. Az akkori MDF viszont nagyon lelkesen és szívesen üdvözölte a forradalmárokat és mindenképpen igyekeztek úgy láttatni, hogy ez egy '56-os párhuzam. Az MSZMP meg zavarban volt. A hagyományosabb, régi vágású kommunisták, azt hiszem, szerettek volna verni, láttunk titkosszolgákat sétálni a folyosón. A reformkommunistáknak viszont kellettünk.” *(Szilasi László az 1988-as szegedi diáksztrájk egyik szervezője)*²⁹⁶

Nem hanyagolható el azonban az a történelmi tény sem, hogy a felsőoktatás vezetői (rektori, dékáni, professzori szinten, de állami hivatali szinten is) egyre többen kerültek ki az 1956-os forradalom előtt és alatt szerveződő és működő Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége (MEFESZ) egykori tagjai, szervezői, vezetői, vagy éppen ellenzői és későbbi elpusztítói közül, akiknek élő emlékeik voltak a diákmozgalom önkéntes jellegéből adódó szellemi és erkölcsi erejéről, társadalmi támogatottságáról.

Ebben az időszakban érték- és érdekkapcsolódás alakult ki tehát az egyetemi-egyetempolitikai reform oktató és hallgató képviselői között.

„Szegeden mintaszerű volt a tanári kar, de soha nem voltak gondjaink. Tehát a '80-as évek szegedi egyetemét úgy kell elképzelni, mint egy hiperliberális, laza, ugyanakkor nagyon-nagyon teljesítményelvű intézményt. És érdekes módon a teljesítményelv az valahogy nem csak a tanároktól jött, tehát nem csak követelmény

²⁹⁶ Pauleczki 2007, Vö. Szilasi 2014.

szinten volt meg, hanem belső igényként is. Tehát az egyetem ilyen szempontból abszolút fogadókéész volt és ezekben a tanárok is partnereink voltak. Nekünk nagyon sok vitánk volt a párt helyi vezetőivel, akikről nem tudok rosszat mondani, mert az egyetemen belül vitatkoztunk, de kifele úgy zárt az egyetem, hogy csak na.” (Pikó András)²⁹⁷

A rendszer logikájából következően azonban nem valódi jogokról volt szó. A hallgatói részvétel ezekben a tanácsokban inkább arra szolgált (vagyis szolgálhatott volna egy magabiztos és együttműködő vezetésnek), hogy potenciális szövetségeseket (az egyetemi polgárokat) szembe állítson egymással. S valóban: a felsőoktatás érdekeiért lobbizó oktatói gárda az 1989-es fordulatot megelőzően nem tekintette a hallgatóságot szövetségesének, amikor az alkufolyamatokban az irányító szervekre nyomást akart gyakorolni. A hallgatók független rétegszervezet-létrehozási törekvéseit a Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség politikai és/vagy taktikai reflexek mentén a KISZ-által irányított országos szervezeti rendbe szerette volna becsatornázni. Ezek egyike az úgynevezett Országos Diákszövetség volt, amelyet két évente-három évente hívtak össze, és ahol a fiatalok a KISZ „szárnyai alól” mondhatták el szűrt (ma úgy mondanánk: a rendszer számára politikailag korrekt nyelven megfogalmazott, dekorációként használt) véleményüket. Ám az 1988 tavaszán Veszprémben megtartott Diákszövetségi konferencián a jelenlévők már erős kritikával illették az állami vezetőket az 1983-ban Gödöllőn tartott ülés óta húzódó és elfektetett – tehát elmaradt – egyetemi reformok miatt.

„Ebből aztán végképp elegünk lett, egyrészt azt mondtuk, hogy a Diákszövetségek minket többé nem érdekelnek. A Diákszövetségeket a KISZ hívta össze, az akkori KISZ KB szervezte. Meg azt mondtuk, hogy nekünk ne szervezze a KISZ, meg a KISZ KB, meg senki se az életünket, hanem mi magunk ezt fel fogjuk építeni.” (Fábri György, egykori ELTE bölcsészhallgató, az OFÉSZ főszervezője, OFÉSZ-elnök 1990–1991.)²⁹⁸

²⁹⁷ Erhardt 2002.

²⁹⁸ Erhardt 2002.

„1988 szeptemberében egy ilyen akció akárhogy is nézzük mégiscsak kockázatos volt, tehát utólag nekem persze elmondták azok a tanárok, akik benne voltak a szegedi vagy a megyei pártbizottságban, hogy nagyon erős nyomás alatt voltak, hogy rendet kellene tenni. Ez azért vissza-visszaszivárgott, tehát hogy a városban milyen a hangulat, a helyi lap egyrészt fölkapott bennünket, másrészt azért hangot adtak olyan véleményeknek is, amiből az derült ki, hogy hát ez azért még lehet, hogy előrehaladott dolog.” (Pikó András)²⁹⁹

Demonstráció és sztrájk

Napjaink hallgatói önkormányzati mozgalma közvetlen előzményének tekinthető első megmozdulás 1988. szeptember 28-án történt. A szegedi bölcsészkar hallgatói (és a hozzájuk csatlakozó oktatók) egynapos sztrájkjuk (mely ismét az „audmax”-ban volt) után levelet írtak a Művelődési és Közoktatásügyi Minisztériumhoz (MKM), melyben követelték a magyar felsőoktatás reformját.

A szegedi megmozdulások tulajdonképpen egy aprócska ügy miatt kezdődtek: a szeptember elején nyilvánvalóvá vált, hogy az ötödéves hallgatóknak, a korábbinál kétszer több órát kell az utolsó évben hospitálniuk, hogy így tegyenek eleget a képzés követelményeinek. Ez volt az a csepp, amely az akkor már csíráiban létező, a KISZ-től független hallgatói érdekképviselőre arra ösztönözte, hogy cselekedjék.³⁰⁰ Az 1956-os MEFESZ első nagygyűléséhez hasonlóan onnan indulva, hogy egy sajátos hallgatói érdeksélemnek mi a megoldása, odáig jutottak el, hogy tulajdonképpen az egész magyarországi felsőoktatási rendszer rossz és magát az egész rendszert kell változtatni.³⁰¹

²⁹⁹ Erhardt 2002.

³⁰⁰ Jancsák Csaba – Matiscsák Attila (2004): Hallgatói mozgalom és az önkormányzatiság a '80-as '90-es években. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba [szerk]: *Ifjúsági korszakváltás – Ifjúság az új évezredben*. Budapest–Szeged, MTA SZKI – PH FOK – Belvedere Meridionale. 150–166.

³⁰¹ A hallgatói önszerveződések és diáklázadások a legtöbb esetben egy-egy aprónak tűnő gyújtószikrából indulnak el. 1956. október elejétől az orosz nyelv fakultatívva tétele körül néhány szegedi hallgató között kialakult diskurzus eredményeként hívták össze 16-ára a diáktársaikat „Teremtsünk szabadabb, igazi demokrata, önálló egyetemi életet!” -felhívással, majd a szegedi egyetem

A hallgatók úgy látták, hogy a magyar felsőoktatás akkori formájában alkalmatlan a feladatai ellátására. Ehhez elodázhatatlan reformokra van szükség, melynek az alapja az egyetemi autonómia és a tanszabadság megteremtése. A diákok 1988. szeptember 28-i követelése³⁰² voltak:

- A tantervutasítás megszüntetése!
- A kötelező óralátogatás megszüntetése (ajánlottá tétele)!
- A tanszékek valóban azt oktassák, ami a nevükben szerepel, s ne a tudományuk egy speciális területét!
- Az ideológiai tárgyak helyét szabadon választott formában vegyék át az általános társadalomismereti tárgyak és a filozófiatörténet!
- Az egyetemen folyó tanárképzésben a képzési idő öt év legyen, és ezt kövesse a tanári gyakorlatra való fölkészítés egy esztendeje!
- Az egyetemek jussanak több pénzhez, az államilag támogatott párt- és tömegszervezetek költségének és a katonai kiadások terhére!
- Oktatói béremelést! A költségvetés becsülje meg az oktatókat!

A szegedi bölcsészhallgatók szeptember 28-án tartott sztrájkjához csatlakoztak az egyetem egyes oktatói is. Az Auditorim Maximumban délelőtt ismeretterjesztő előadásokat hallgattak meg a francia és az amerikai egyetemekről, majd megvitatták a követeléseiket. Kijelentették, hogy „az egyetem nem általános iskola, tehát módszereiben nem fordulhat visszafelé, s nem is középiskola, mivel eszménye nem egy magas fokú gimnázium, hanem az akadémia. Mindezekből az (is) következik, hogy az egyetem nem pártiskola, a hallgató nem gyermek, az oktató pedig nem tan- és munkafelügyelő. Tisztázni kell, hogy a hallgató nem ingyenélő sem nem

Auditorium Maximumában aznap délután öttől kezdődő ülésen megszülettek az egyetemi ifjúság politikai követelése (benne a demokratikus választások és az orosz csapatok eltávolításának követelésével), melyek 23-án a forradalom követeléseivé váltak. Jancsák 2016. Ugyanez történt 1968-ban Párizsban is, ahol a tiltakozások indítószikrája az volt, hogy az év elején bevezetett tanulmányi reform eredményeként „a diákok, akik a régi rendszerben kezdték tanulmányikat, elveszthettek egy évet, amikor az új rendszerbe léptek” Aron 2005. 322.

³⁰² DM 1988. szeptember 28. 5.

ingyen élő, tehát az ösztöndíj nem lehet könyöradomány. Az oktatói fizetés hasonlóképp nem lehet éhbér.”³⁰³

„A kiindulópont az oktatói munka hallgatói véleményezése volt, amit egyszerűen nem tudtunk megszervezni. Nem tudtuk megszervezni, mert kiderült, hogy ha mi ezt komolyan akarjuk venni, hogy az oktatói munkát a hallgatók véleményezik, amely egyébként minden nyugat-európai egyetemen megszokott történet, akkor, hogy ennek értelme legyen, magyarán, hogy legyen hatása az oktatók alkalmazására, díjazására, pozíciójára, ahhoz – végig vezettük logikailag – az egész felsőoktatási rendszert meg kell változtatni. És így jutottunk el arra a gondolatra, 1988 közepére, hogy egy radikális felsőoktatási reformra van szükség.” *(Fábri György)*³⁰⁴

1988. október 28-án megérkezett Szegedre az MKM válaszlevele, melyet a hallgatók nem fogadtak el és sztrájkot szerveztek. A megmozdulás (melynek Pikó András V. éves hallgató volt a főszervezője) ezúttal is országos csatlakozásokat vont maga után (Pécs október 4., Debrecen, Műegyetem, ELTE), majd október 31-én a szegedi bölcsészek nyílt levelükben országos megmozdulásra szólították fel a többi egyetem és főiskola hallgatóit. 1988. november 23–24-én a zsúfolásig megtelt Auditorium Maximum előadóteremben (1956 után) újra követelésként fogalmazódott meg az orosz nyelv mellett más nyelvek oktatása és a marxista gondolkodás mellett más gondolatkörök megismerésének követelése is.

„A dolog attól vált komolyabbá, hogy számunkra meglepő módon nagyon jó visszhangja volt az egyetemi közéletben ennek a sztrájknak, azon nyomban jött Pestről, az ELTE-ről egy távirat, meg máshonnan is és egyszerűen nem lehetett kikerülni azt, hogy, tehát nem lehetett azt mondani, hogy nem, mi csak Szegedben gondolkodunk. Összejöttek találkozók a pesti bölcsészkar hallgatói vezetőivel, tulajdonképpen ez volt az az élesztő, amitől ez a dolog tulajdonképpen földagadt azzá, hogy létrejöjjön az első magyar hallgatói országos érdekképviselő, az OFÉSZ.” *(Pikó András)*³⁰⁵

³⁰³ Uo.

³⁰⁴ Erhardt 2002.

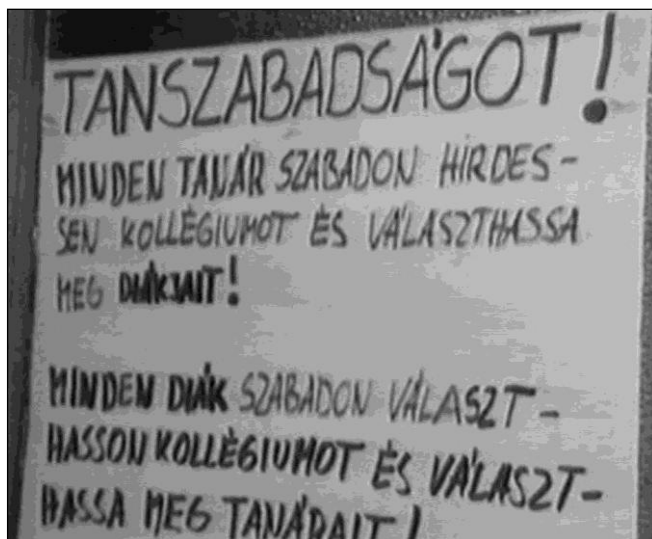
³⁰⁵ Erhardt 2002.

József Attila Tudományegyetem, 1988. november 23.

A szegedi demonstráció főszervezője Pikó András

Az 1988 őszi sztrájk egyik plakátja, JATE

Plakát a debreceni egyetemen (KLTE)

A Délmagyarország november 24-i tudósítása így összegezte az országos demonstrációkat.

„Országszerte nyilvános demonstrációt tartottak szerdán az egyetemeken és főiskolákon, követelve a felsőoktatás anyagi és tárgyi feltételeinek radikális javítását, az intézmények autonómiáját, belső demokráciáját, valamint a tanszabadságot. A demonstráció a szegedi József Attila Tudományegyetem felhívására szerveződött, és a hallgatók mellett az oktatók, az egyes karok társadalmi szervezetei is csatlakoztak a megmozduláshoz. Valamennyi egyetemi demonstráción elhangzott a tanszabadság követelése. Ennek értelmében – az adott tudományterület és képzési ág sajátosságait figyelembe véve – az oktatók maguk választotta tárgyakat, kollégiumokat hirdethetnének meg, a hallgatóknak pedig jogukban állna a szabad tanár-, illetve tantárgyválasztás. Ezzel kapcsolatban elhangzott: az általánosan kötelező tárgyak egész rendszere átalakításra szorul, és ideológiai megfontolásoktól függetlenül kell megállapítani a közismereti műveltség követelményeit. Valóságos intézményi autonómiára van szükség – hangoztatták az egyetemi gyűlések résztvevői. Ezzel összefüggésben szorgalmazták, hogy az intézményi tanácsok önállóan döntsenek a személyi kérdésekben, a felvételi követelményekben és keretszámokban, valamint a képzési rend meghatározásában. A demonstrációkon megfogalmazódott az igény egy országos felsőoktatási érdekvédelmi szövetség létrehozására. Az elképzelések szerint ez a helyi oktatói, hallgatói önkormányzatokból szerveződne, és feladata lenne, hogy minden törvényes eszközzel fellépjen a felsőoktatás helyzetének radikális megváltoztatása érdekében. A megmozdulásokról szólva több helyütt is leszögezték, hogy azok nem politikai vetületűek. Hangsúlyozták, hogy a felsőoktatás szigorúan vett szakmai érdeke a tanulmányi munka szabadsága, az intézményi autonómia és demokrácia megteremtése, a központi szabályozások leépítése. Az egyetemisták egyértelműen kinyilvánították: nem áldozatot igényelnek- a társadalom más csoportjaitól, hanem olyan kormányzati döntéseket kívánnak, amelyek lehetővé teszik, hogy gazdasági és társadalmi feszültségek nélkül megoldható legyen a felsőoktatás finanszírozása.³⁰⁶

³⁰⁶ DM 1988. november 4. 5.

A KISZ megszűnése és az OFÉSZ megalakulása

A társadalom és – ezzel párhuzamosan – a felsőoktatás világát átalakító események felgyorsultak. A hallgatók követeléseinek egy része a reformokba beépülve intézményesült. 1989. január elsején új felvételi rendelet lépett érvénybe, melyben elrendelték, hogy mindenkit fel kell venni az adott intézménybe, aki a felvételi kritériumokat teljesítette és eltörölték a szülők érdemeinek figyelembevételét a felvételi döntéskor. 1989 tavaszán először lehetett úgy beadni a felvételi jelentkezés lapot, hogy nem kellett szerepelnie rajta a középiskolai KISZ jellemzésének, ajánlásának. 1989. április 21-én, XII. kongresszusán megszűnt a KISZ.

1989. május 6-án hallgatókkal és fiatal oktatókkal megalakult az Országos Felsőoktatási Érdekvédelmi Szövetség, az OFÉSZ, amely a magyar felsőoktatás reformjának és a rendszerváltoztatás egyik legjelentősebb támogatójává vált.

Részben a hallgatói megmozdulások országos méretűvé válása, részben pedig a hallgatók szerveződésével párhuzamosan zajló egyetemi vezetőségváltások lehetővé tették, hogy a hallgatói mozgalom kinője mozgalmi szerepét és a nyolcvanas évek tapasztalataira épülve szervezett egységgé és intézményi szervezeti egységgé váljon. Az 1989 után létrejött politikai-gazdasági vákuumban ez a folyamat nem ütközött akadályba, mert a demokrácia és az állampolgári jogok örve alatt számtalan szakmai és politikai csoportosulás formálódott, amelyek nagy része az új rendszer – a többpártrendszerű demokrácia és a piacgazdaságra épülő kapitalizmus – megszületését és eleven létezését támogatták. Programjaik már nemcsak a polgári lét társadalmi és közösségi értékeire, illetve ontológiai magyarázatára hivatkoztak, de megoldásokkal álltak elő a problémák esetében is. Így kaptak széles társadalmi visszhangot, és csak így lehettek részei annak az átalakulási folyamatnak, amelynek alapkövetelménél már ők is legitim szervezetként vághattak szalagot.

„1990 tavaszára elértük, hogy gyakorlatilag az ország döntő többségében lettek hallgatói önkormányzatok. Ez egy nagyon nagy siker volt, azt gondolom. Az országos szervezet működését sikerült stabilizálni. Ezt én nagyon-nagyon fontosnak tartom, hogy ezt meg tudtuk tenni. Demonstrációs erőnket megmutattuk. 1988 őszén egy

erős, ugyanakkor botrányoktól mentes demonstrációt tudtunk csinálni és ugyanezt megismételtük 1990-ben is. És sikerült kialakítanunk azt a felsőoktatás-politikai koncepciót, amiben gondolkodtunk, azt a radikális átalakulásról szóló forgatókönyvet, amit ki-gondoltunk. Ez olyannyira sikeres volt, hogy 1990-ben a Világ-bankkal folytatott tárgyalások munkadokumentuma mi általunk ja-vasolt anyag lett és onnantól kezdve valamennyi felsőoktatás-politikai dokumentum nagy része hivatkozott is rá. Tehát azt gon-dolom, hogy az 1988-as elindulásunk a négy kimondott cél tekin-tetében sikeres volt. Én két tekintetben azt látom, hogy nem volt sikeres. Az egyik hogy nem tudtuk a hallgatói mozgalmat az ér-telmiségi közgondolkodásba bevonni. A másik, hogy a felsőokta-tás-politika, a felsőoktatás, mint érdekes értelmiségi téma, ez nem ment át. Valószínű nem voltunk elég ügyesek a médiamunkában, ez lehet az egyik ok. A másik oka a magyar médiának az egysíku-sága, hogy túlságosan a politikára fókuszál.” (Fábri György)³⁰⁷

„1989-90 környékén elkezdtek azt megcsinálni gyakorlatilag egye-temről egyetemre, hogy a KISZ jogosítványok, tehát azok a hallga-tói képviseleti jogosítványok, amiket korábban a KISZ-ben írtak, ezek szépen hallgatói önkormányzatokra íródjanak át. [...] Ennek az egész országos szinten is szerveződő hallgatói mozgalomnak az egyik legfontosabb eleme az az volt, hogy a legelső pillanattól fogva a formálódó hallgatói önkormányzatok, azoknak a vezetői kezdtek egymásra találni, és felfedezték, hogy a másik ugyanazt csinálja a KÖZGÁZ-on, vagy akár a szegedi egyetemen, mint amit mi a SOTÉ-n. [...] Az én megítélésem szerint az egyik legfonto-sabb dolog az volt, hogy a kezdet kezdetétől próbálkozott minden-ki – először helyi szinten, és aztán hogy az OFÉSZ megszervező-dött már országos szinten is azzal, hogy legyen egy egységes, mo-dern, európai, koherens, világos felsőoktatás-politikai koncepció, aminek a mentén, és amiből vezetődnek le különböző hallgatói követelések. Ennek két nagy jelentősége volt szerintem. Az, hogy a hallgatói önkormányzatok, illetve a hallgatói önkormányzatok országos szövetsége az egész felsőoktatás átalakításnak valamiféle motorjává vált, és szerepe volt benne.” (Gilly Gyula a SOTE hall-gatói önkormányzatának egykori alapító elnöke, 1991–1992 között az OFÉSZ egyik alelnöke, 1992-től 1993 tavaszáig elnöke)³⁰⁸

³⁰⁷ Erhardt 2002.

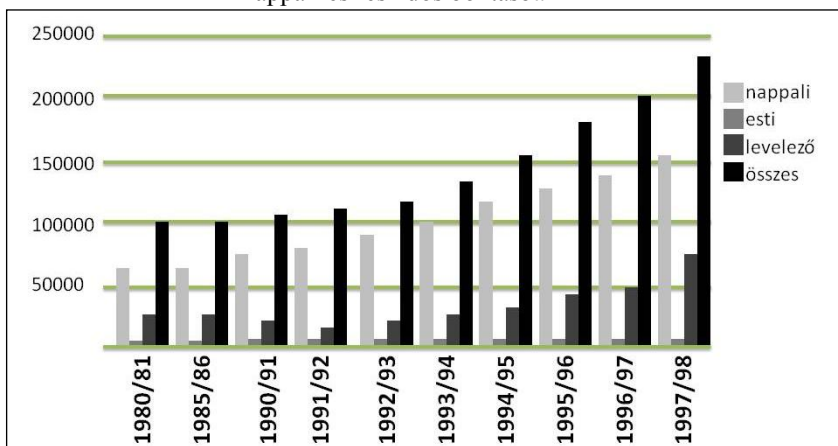
³⁰⁸ Gilly 2008

Formálódás, demonstrációk, viharok

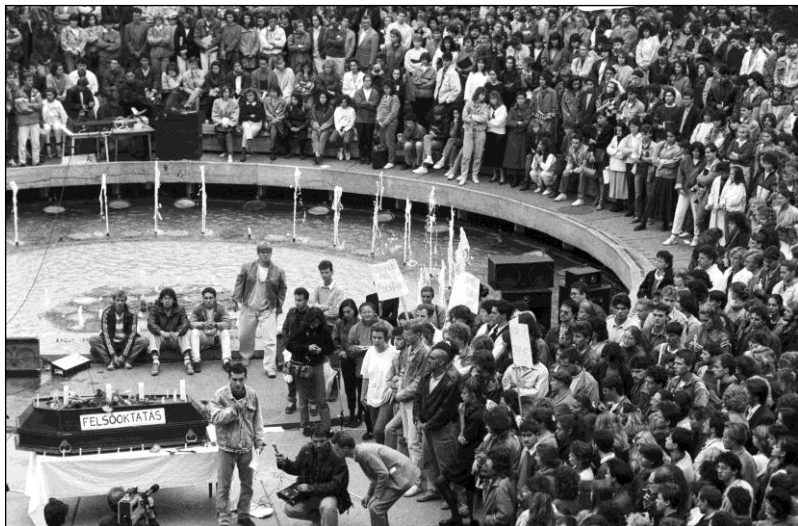
– A hallgatói önkormányzatok a kilencvenes években

Az 1990-es években folytatódott az egyetemi rendszer átalakulása illetve a társadalmi változásokkal párhuzamosan helyzetének ártér-
tékelődése is. A hallgatói létszám növekedésével, és a piaci viszonyok felsőoktatásban történő előretörésével megnőtt a felsőoktatás társadalmi integrációjának a szerepe. A felsőoktatás többé már nem volt az elit bástyája, hanem tömegessé váló intézmény.

A különböző képzési formákban tanulók idősoros adatai
nappali és részműködő bontásban

Adatok forrása: Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet

*1990. szeptember 26-i szegedi demonstráció a felsőoktatás reformjáért
(Fotó: MTI)*

*1990. szeptember 26-i miskolci egyetemi demonstráció
(Fotó: MTI)*

*1990. Először kísérik hallgatók a felsőoktatás koporsóját
(Fotó: HÖKOSZ)*

Ezen folyamatok a felsőoktatás, és az egyetemi ifjúság világát a közgondolkodás centruma felé tolta el.

A hallgatói mozgalom nagykorúvá válása az 1993. évi felsőoktatásról szóló LXXX törvény elfogadásával nyer teret.

1994. szeptember 23-án megalakult az országos, kizárólag hallgatókat tömörítő szervezet a Hallgatói Önkormányzatok Országos Szövetsége (HÖKOSZ).

A törvény kimondta a hallgatók önrendelkezéshez és érdekartikulációhoz való jogát, alapot teremtett a demokratikus érdekképviselet működéséhez. A hallgatói mozgalom ebben az időszakban a formálódás időszakát lezárta és az országos ernyőszervezeten keresztül hatáskörében partnerré lett a felsőoktatás reformfolyamatának. Ez a „felnőttkor” azonban amellett, hogy törvényileg szabályozott kereteket teremtett, aranykalitkába is zárta a diákszervezetet, mely kubatúrájának és infrastruktúrájának „csillogása” elhomályosította, a szabályrendszer pedig megdermesztette a tömegmozgalmi (radikális) múltat.

Miközben a hallgatói önkormányzatiság hivatali háttérének megteremtése zajlott (az intézményi Szervezeti és Működési Sza-

bályzatokban a hallgatói jogok képviselői kereteinek szabályozása, az előbb említett infrastruktúra és kubatúra, azaz a HÖK-iroda létrehozása, illetve a telefon, az első számítógépek és fénymásológépek beszerzése), aközben a mozgalom (az elsősorban a benne dolgozók által megfogalmazott, de mindenképpen változó igényeknek megfelelően) új szemléletmódot alakított ki. A hallgatók részére nyújtott szolgáltatások első csírái ekkor születtek meg (HÖK-ök kezelésben levő egyetemi és főiskolai klubok, fénymásolási szolgáltatások).

„Abban az időben vezettük be a tanulmányi eredményen alapuló ösztöndíjrendszert. Előtte egy fix juttatást utalt a Tanulmányi Osztály minden hallgatónak (ún. húspénz-t) és a kitűnő tanulók kaptak valamiféle pótlékot. (Ma már talán el sem hihető ez a rendszer, pedig így volt!) Ezt alakítottuk át, részint tanulmányi, részint szociális alapon megszerezhető juttatásokra. Ezzel egy időben a TO-tól a HÖK-höz került mind a döntéshozatali rendszer, mind pedig az adminisztráció. Ez volt a mai HSI [Hallgatói Szolgáltató Iroda – JCs.] őse, a HÖK iroda. Persze hasonló jelentőségű, de a hallgatók számára kevésbé látványos volt az érdekképviselői mechanizmusok kialakítása a szervezeti tanácsokban és irányításban: az 1/3-os rendszer megszilárdítása és működtetése.” *(Garamhegyi Ábel egykori szegedi hallgató, JATE EHÖK-elnök 1992–1993, HÖKOSZ ügyvivő 1996)*³⁰⁹

A piacgazdaságban a közellét a piachoz felértékelődik, ennek következtében jelent meg az eladhatóság, illetve az eladni-képesség mint a társadalmi értékek és biztosabb egzisztencia hordozója. Mindennek eredményeként az oktatás finanszírozásának kérdései, a források szűkülésével párhuzamosan a felsőoktatás „közjóság”-jellegét, avagy „személyes befektetés” jellegét hangsúlyozó módon artikulálódtak: Kié a felsőoktatás? ...és ki finanszírozza?

A kormányzati szándékok hullámai 1995-ben a tandíj bevezetése mellett erősödtek fel, februárban a Horn-kormány által bejelentésre került, hogy bevezetik a tandíjat. A tandíj, mint a személyes jövőbe való befektetés avagy az ingyenes felsőoktatás dilemmáját a Hallgatói Önkormányzatok Országos Szövetsége által szervezett

³⁰⁹ Bakos–Mihály–Somogyi 2012.

tüntetések élesítették, és beemelték a közgondolkodásba. A tandíj bevezetése ellen a Hallgatói Önkormányzatok Országos Szövetsége 1995. március 22-én, majd szeptember 25. és október 4. között tüntetéssorozatot szervezet a fővárosban és több vidéki nagyvárosban. A hallgatók tömegdemonstrációkon és szakpolitikai dokumentumokban érveltek a tandíj ellen, illetve a tandíjjal összekapcsolt diákhitelezés-rendszer bevezetése mellett. A demonstrációk október 4-én, a Kossuth téren tartott tüntetéssel és a kormánnyal kötött megállapodással értek véget.

„[1995. október 4-én] Szegeden tartottam gyűjtő hangú beszédet a Dugonics téren, és aztán együtt a vonattal jöttünk föl a hallgatókhoz, ahol már a Kossuth téren gyűlt össze a tömeg, azt mondják a rendőrpáncsnokok, hogy 50-60 ezer fő között volt a legnagyobb létszám valamikor szerda este. [...] Szerda este már a tüntetésen a felszólaló szónokok vitájából világosan látszik, hogy nem lesz egyszerű dolog, nem csak amiatt, mert a kormánnyal nehéz lesz megegyezni, hanem amiatt is, mert a hallgatói önkormányzatok és a hallgatói önkormányzati vezetők nem egységes állásponton vannak a tandíj ügyben. [A Horn Gyula miniszterelnökkel való tárgyalás során – JCs.] azzal szembesülünk, hogy a miniszterelnök valóban meg akar állapodni. [...] És akkor előveszünk egy fehér papírt és megállapodunk, és a megállapodás lényege az volt, hogy elfogadjuk a 2000 forintos alaptandíjat, visszavonjuk a kiegészítő tandíjat, a hallgatói juttatások rendszerét a következő év kezdetéig rendezzük, erről tárgyalások indulnak meg. [...] Amíg sétálunk ki a Parlamentből a Kossuth térre a színpadhoz, akkor egy dübörgő taps – természetesen fürdőzünk a tapsban. És föllépünk a színpadra, és hát elmondjuk a megállapodást, amely nyilván nem arat osztatlan sikert, hiszen mint mondtam jelentős része a hallgatói vezetőknek arra számított, hogy a tandíj az örökre eltörölve, és ez a megállapodás ugye nem erről szólt. [...] Sok hallgató számára, aki ekkor a felsőoktatásban volt, élete egyik meghatározó közösségi élményévé vált az a két nap, meg az azt megelőző sorozat, amikor azt érezhette, hogy valamilyen közös ügy mellett állunk ki és meggyünk ki az utcára.” (*Szabó László a műegyetemi HÖK elnöke 1991., a HÖKOSZ elnöke 1994–95.*)

*A szegedi egyetemisták Dugonics-téri demonstrációja, 1995. szeptember 25.
(Fotó: Szegedi Egyetem)*

1995. október 4. (Fotó: Rózsahegy Tibor MTI)

A Kossuth téri tandíjellenes tüntetés 1995. október 4. (Fotó: HÖÖK)

A táborozás a Kossuth téren, 1995. október 4. (Fotó: HÖÖK)

*Skultéty Tamás, Jaczkovics László, és Szabó László – a kormánnyal folytatott tárgyalás diákküldöttségének tagjai – a megállapodás után.
Kossuth tér (Fotó: HÖÖK)*

*Szabó László ismerteti a kormánnyal kötött megállapodás szövegét.
Kossuth tér (Fotó: HÖÖK)*

„Az hiszem, hogy egyetlenegy igazi hibát követtek el a hallgatói mozgalom akkori vezetői, illetve maga a szervezet – mely több plénumból állt, ezt nem lehet elnökségre, egy emberre, öt emberre, tíz emberre fogni, hiszen körülbelül 50-60 ember volt az, aki ténylegesen napi szinten nagyon keményen foglalkozott ezekkel az ügyekkel – amikor a nagy tüntetés volt, akkor a különböző városok különböző »jelszavakkal« jöttek föl [a Kossuth téri demonstrációra – JCs.], tehát voltak olyan egyetemi városok, akik »kompromisszumkészek« voltak (valami alternatívában meg lehessen állapodni a kormánnyal), voltak olyan városok – és egyik sem jobb vagy rosszabb a másiknál – akik kőkeményen csak azt képviselték, hogy »a tandíj nem, azonnal vonják vissza, sőt rá, soha többet elő ne lehessen venni, fű ne nőjön, beszántani«, stb., stb. Azt hiszem, hogy egyrészt az a megosztottság is mutatta, amit az előbb mondtam, hogy mindenki egy kicsit másképp gondolta, más végérménnyel lett volna elégedett, másrészt pedig arra senki nem mert gondolni, hogy mi van akkor, hogy ha a kormányzat azt mondja a tüntetés után, hogy »Jó volt fiúk. Nem. Szépen menjetek haza! Csöngetnek. Menjetek be a tanterembe!« és akkor minden megy tovább.

[...]

Azért azt el kell mondani, hogy maga az egész hallgatói mozgalom az nem teljesen volt egységes már akkor sem, tehát azért a politika jól felismerte, hogy az oszd meg és uralkodj elv alkalmazása mellett nem sikerülhetnek látványos akciók, amit váltig tagadnak azok a személyek, akik benne voltak szerintem ebben az akcióban. Folyamatos konfliktus volt egyébként az országos szinten: hogy legyen?, mint legyen?, mit mondjunk?, legyen-e tüntetés?, ne legyen?, mi legyen az irányultsága? Nagyon-nagyon keményen megpróbált az akkori pártpolitika besétálni a HÖKOSZ életébe.” *(Skultéty Tamás egykori szegedi hallgató, a JGYTF HÖK elnöke, az 1995-ös tandíjdemonstráció főszervezője, HÖKOSZ alelnök, később a HÖÖK első elnöke 1996–1998)*³¹⁰

A rendkívül diffúz társadalmi helyzetben, polarizált vélekedések és érvrendszerek között a hallgatói mozgalom, s vele együtt a kialakult hallgatói önkormányzatok szerepe is többdimenzióssá vált.

³¹⁰ Erhardt 2002.

Az önkormányzatok vizsgálata közben ez a szerepváltás, a mozgalmi gyökereket felülíró új típusú (hivatali és vállalkozói) szerepek megerősíti azon állításunkat, melyet Zinnecker alapján³¹¹ fogalmaztunk meg, miszerint a testületek képviselőinek magatartás- és cselekvésmintái megegyeznek az ifjúsági korszakváltás azonos folyamataival: az iskolai életút meghosszabbodásával, a fogyasztói státus erősödésével, az individualizációval.

A szervezeti viselkedés a mozgalom kezdeti szakaszait tekintve még nyomon követhető, de az egyre inkább heterogénné váló felsőoktatással maga a hallgatói önkormányzat is heterogénné vált.

Az 1995. és 96-os évek a tandíjról szóló kormányrendeletekre tett válaszreakciók által határozódtak meg, mely egyfelől (a konfliktusokat elleplező, időkérő) visszatálalást jelentett a mozgalmi múlt hagyományaihoz, másrészt a demonstráció rendeleti szabályozásba való torkollása (vége, eredménye) ugyanennek a komplementumát mutatta a „jogászkodástól idegenkedő” diákoknak, akik távolodni kezdtek a vezetőktől, a szervezettől, avagy fordítva: a szervezeti viharok időszakában a személyes ambíciók ellentétékké fordultak, a tagszervezetek visszahúzódtak a Kampuszokra és belső építkezésbe kezdtek, mely a gazdasági, vállalkozási, szolgáltatói funkciót erősítette.

„1996 márciusában volt egy tisztújító közgyűlés Miskolcon, ahol én elindultam jelöltként, és egy nagyon kemény, nagyon sok esz-közt bevető történetben minimális szavazati többséggel megválasztottak a HÖKOSZ elnökévé. Mondhatni, hogy egy romhalmazt találtam, mind pénzügyileg, mind szervezetileg, mind tagságilag, mind jövőkép szempontjából egy nagyon kiüresedett szervezet volt. Ami a nagyon nagy kérdés volt, hogy a tandíj után mit lehet csinálni egy országos hallgatói szervezettel. Minden évben, minden félévben nem lehet tüntetni, illetve ha ki kell menni, sikerül tüntetni, de látszódott, hogy mind a politika, mind pedig a hallgatói mozgalom kicsit zátonyra került.”

[...]

³¹¹ Zinnecker, Jürgen (1986) [2006]: A fiatalok a társadalmi osztályok terében. Új gondolatok egy régi témához. In: Gábor–Jancsák 2006. 69–94. és Zinnecker, Jürgen (1990) [2006]: Gyermekkor, ifjúság és szociokulturális változások. In: Gábor–Jancsák 2006. 95–116.

„Tehát akkor ténylegesen elég sokan elvetették a sulykot, azzal hogy tulajdonképpen az ügyekkel nem nagyon foglalkoztak, hanem inkább egymásnak a kicsinálásával, tehát ezt gyorsan megtanulták ugye a pártpolitikából, hogyan is kell ezt csinálni. És hogy ha jól emlékszem, akkor mind Szegeden, mind mindenhol eléggé nagy vákuum keletkezett hirtelen, hogy akkor most a hallgatói önkormányzatoknak a jövője megkérdőjeleződik. Esetleg a rektorok, főigazgatók most nem lépnek-e egy olyat, hogy: ha meggyengültek, akkor... Sokszor kellemetlen egy hallgatói mozgalom már magában az intézményben is, esetleg azt az 1/3-os arányt, amit ott vezetői testületekben elfoglaltunk azt csökkentjük. De hát senki nem megy ötletekért a másik udvarába, hogy a saját hatalmát egy kicsit növelje. Tehát nagyon gyorsan ki kellett volna találni, hogy hogyan tovább a tandíj-kérdésben és egyáltalán. Ez – ha jól emlékszem – 6-8 hónapon keresztül nem sikerült, akkor ugye a következő közgyűlésen egy kicsit elemeire hullott szét a hallgatói mozgalom. Mindenki visszavonult a saját várába, én is lemondtam az elnökségről. Az én elnökségi beszámolómat bár elfogadták, tehát amit nekem kellett megcsinálni, azt elfogadták, de tulajdonképpen nem volt értelme maradni az országos vezetésben, és Szegeden elindítottunk megint egy csomó folyamatot, tehát visszatért mindenki egy kicsit a saját egyetemi városába, egy kicsit rendet teremtett, kicsit azokkal a dolgokkal megint elkezdett foglalkozni, amit egyébként ezek miatt az országos ügyek miatt elhanyagolt. Hiszen azért Szeged mindig egy úttörő volt, mindenfajta kezdeményezésben. Nemcsak politikai értelemben, hanem a szolgáltatások akkor indultak el: a hallgatói bolt, lézernyomtató és fénymásoló szalon, a JATE Klubbot elkezdtuk üzemeltetni, akkor indítottuk a Hallgatói Vásárlói Klubbot.” (*Skultéty Tamás*)³¹²

Eközben (1996–2000) a hallgatói kezelésű keretek (hallgatói normatíva) felosztása mellett a hallgatói (pénz)ügyekből mind többet magára vállaló hallgatói önkormányzatok sajátos kettősségnek lettek rabjai. Egyfelől a pénzügyi lebonyolításból a tanulmányi osztályok és a gazdasági hivatalok mellett bevetté vált a HÖK-ök ügyintézési rendszere, amivel az ügykezeléssel hivatalizálódtak és ezzel az intézmények vezetése felé megerősödtek, másfelől, éppen a „hivatallá” válás okán folyamatos népszerűség- és tömegbázis-

³¹² Erhardt 2002.

vesztés zajlott le. Ez utóbbi jelentős hallgatói demokrácia-deficitet okozott. A hallgatói önkormányzatok – az ekkor általánosan elfogadott hallgatói vélekedés szerint – túlvállalták magukat, hivatallá lettek és ezzel eltávolodtak az érdekképviselettől (a szakszervezeti funkciótól), tehát eredeti feladatuktól.

„Tulajdonosok akarunk lenni, mert ahol az egyetemisták a fogyasztók, ott nekik is kell élvezni a hasznot.” *(Majó Zoltán egykori szegedi matematika-fizika szakos majd közgazdászhallgató, 1991–1994 között a JATE TTK HÖK tagja, a JATE HÖK iroda vezetője 1993–1997, az Universitas-Szeged Kht. ügyvezetője 1996–1999)*³¹³

„1996 után a HÖK-nek a szerepe is megváltozott, a HÖK-ös addig ilyen forradalmár ember volt, azután már inkább egy vezető volt, akinek már lettek irigyei, akiről bizonyos hallgatói csoportok azt mondták, hogy hát HÖK-ösnek lenni az egy olyan ösztöndíj kiegészítési, jóléti, jövedelmi forma, ami már inkább a hatalomról és a pénzről szól és azok a mozgalmárok, azok ugye kikoptak és jöttek valóban ezek az új típusú menedzserek, akik már el tudták magukat adni egy egyetemi értekezleten, akik az egyetemi tanácson nem forradalmárként, hanem inkább technokratának tündek fel, akik az egyetemi rektorválasztást is egyfajta hatalmi harcként élték meg.” *(Majó Zoltán)*³¹⁴

„A pécsi EHÖK 1997-ben egy kétszobás alagsori irodát, négy asztalt, három széket, egy sámlit, két 386-os számítógépet és egy nyomtatót meg egy öreg fénymásolót jelentett, amelynek havi 60 ezer forint volt az intézményi finanszírozása. Ahogy az EHÖK fokozatosan rögzült, mint professzionális munkaszervezet, úgy persze megjelentek hivatali jegyei is – pl. a HÖK-ök teljes gazdálkodásának kezelése –, de ez nem vált dominánssá. Majd 1999-ben az EHÖK szervezetéből nőtt ki a Központi Hallgatói Szolgáltató Iroda (KÖSZI), vagy a Pécsi Egyetemi Klub (PEK), amelyek azonban programjaiknak tényleges indulásával szervezeti önállóságot kaptak, így az EHÖK-ön belül nem keveredtek össze akkor az érdekképviselési és a szolgáltatási tevékenységek. Megmaradt 2000-ig külön a student union, meg külön a student services, az EHÖK pedig a board jogosítványait gyakorolta ezek

³¹³ Interjúrészlet Majó Zoltánnal. Ökrös Csaba 1997. 44.

³¹⁴ Erhardt 2002.

felett – együttműködve a rektori vezetéssel, úgy, ahogy a mai napig is meggyőződésem szerint helyesnek is tartok. Az EHÖK a kezdeti nyomorúságos, legjobb esetben megtört állapotából 1999-re a hallgatói önkormányzás valós egyetemi csúcsszervévé fejlődött, megteremtve egyrészt a HÖK-ök finanszírozási biztonságát, szabályozott és rendszerszerű működését, másrészt a hallgatói szolgáltatások széles skáláját.” (*Benked László egykori PTE EHÖK elnök 1997–1999*)³¹⁵

„A HABA Egyesület [Hajdúsági Hallgatói Önkormányzatok Kulturális Egyesülete] megalapításának egyik célja az volt, hogy a Kassai úti új egyetemi Campuson lévő lovarda épületet³¹⁶ hallgatói kulturális és szórakoztató központtá alakítsuk át. 1996-ban indult el Világbanki forrásból a FEFA program, amely integrációs célú fejlesztéseket támogatott, ide pályáztunk sikerrel, első évben 100 millió Ft-ot, egy évvel később további 50 millió forintot nyertünk el. Ezt egészítette ki az egyetem illetve az Oktatási Minisztérium. Az átépítés 3 évig zajlott, a nagyközönség számára 1999 szeptemberében nyitott meg a Lovarda, mely Magyarországon a legnagyobb ilyen funkciójú hallgatói közösségi tér (kb. 3000 m² hasznos terület). Mi is 50 millió forintot gyűjtöttünk össze szponzoroktól. Erre is tudatosan készültünk, ahhoz, hogy a legfelsőbb vezetői szintekig eljussunk azt a stratégiát választottuk, hogy megpályáztuk és megrendeztük 1998-ban Tokajban, 1999-ben Hajdúszoboszlón az EFOTT-ot. Mivel ez országos hatókörű, nagy hagyományokkal rendelkező, jelentős részvétellel bíró fesztivál volt (és akkoriban még nem érték egymást a nyári rendezvények), sikerült a tervünk, bejutottunk a nagy marketingbűdszéval dolgozó cégekhez, ahol a rendezvény mellett az épülő központot is bemutattuk. (*Hamvas László egykori debreceni hallgató, KLTE EHÖK-elnök 1996–1998*)³¹⁷

³¹⁵ Jancsák 2012

³¹⁶ Az épület huszárlaktanyának épült, később szovjet laktanyaként üzemelt, 1991-ben kapta meg a Kossuth Lajos Tudományegyetem a Honvédelmi Minisztériumtól.

³¹⁷ Rác 2008

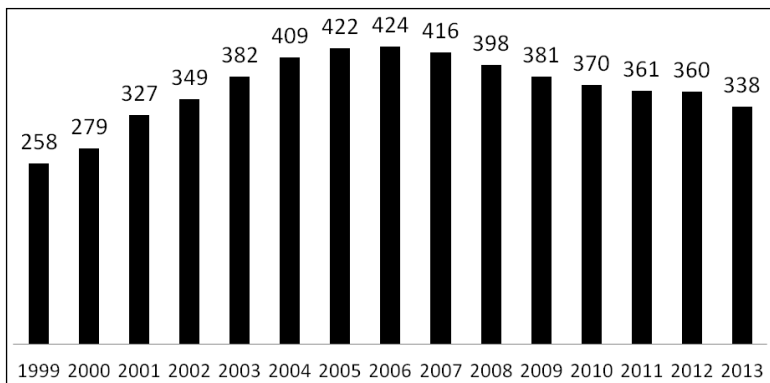
Új szerepek és útkeresés – hallgatói önkormányzatok az új évezred első évtizedében

A felsőoktatás integrációs folyamatával párhuzamosan alakult felsőoktatási szövetségek, majd a 2000. január 1-ével megalakult integrált egyetemek és főiskolák hallgatói önkormányzatai egyfelől az alapokhoz szándékoztak visszanyúlni (tömegrendezvények, fórumok, viták, aktív kommunikáció), másfelől (a szolgáltatásokban és a pénzügyi számviteli rendszerekben) a szakmaiság és professzionalizáció irányába mozdultak el (a pénzügyek kezelését leválasztották a szervezetekről, ugyanakkor a diákszolgáltatásokra létrehozták a hallgatói szolgáltató alapítványokat, egyesületeket, Kht-kat, és Kft-ket, amelyek az egyetemeken belüli szolgáltatások tereiben mozogtak) és létrejöttek az országos hallgatói szervezet gazdasági egységei is (HÖÖK Kht., Diákbónusz Kht).

E szakaszt az országos szervezet defragmentálódása elleni küzdelem, valamint a felsőoktatási intézményi szinten új utak és kitörési pontok keresésének időszakaként értelmezhetjük.

A hallgatói társadalom által megfogalmazott új típusú szerepeltvárások a felsőoktatás tömegessé válásából adódó új kihívásokból születtek. Ugyanakkor az info-kommunikációs technológiák forradalmi fejlődése meghatározta ezen korszak hallgatói életvilágának a korábbiakhoz képest új elemeit: a kreditrendszerre való áttérés következtében felértékelődnek a hétköznapi egyetemi életvilághoz kapcsolódó hasznos információk; a tankörök felbomlásával együtt jár a közösségek virtualizálódása.

A felsőoktatási hallgatók létszáma

Adatok forrása: Oktatási Hivatal

Az új évezredben kezdődött szakasz az újraformálódás, újraalkotás szavakkal jellemezhető, amely egy hármasságba vonta, de ugyanakkor tovább is fragmentálta a szervezetet: az első az *érdeképviseleti* tér és funkció, mely szakszervezet-jellegű mozgásteret használ, a második az *igazgatási* funkció, mely az önkormányzati-szervező jellegben ölt testet, a harmadik a *gazdasági* funkció, mely a vállalkozói (vállalkozási) térben működik.

A mozgalom tisztségviselői ezen elváló „divíziókban” teljesíteték ki önmagukat, voltak, akik harsányan képviselték a hallgatótársak (vélt vagy valós) érdekeit, mások rendezvényeket (fesztiválokat, sportversenyeket) szerveztek, megint mások pedig a diákszolgáltatások, diákvállalkozások terén kezdtek el mozogni. Az új évezred elejétől figyelhető meg az a jelenség, hogy a HÖK-képviselők a fenti keretek között megszerzett ismereteket és ismeretségeket, mint egyfajta kulturális és kapcsolati tőkét gyűjtve-raktározva készülnek a diplomapiacra való komoly versenyre. A szegmensek közötti információcsere és együttműködés terei a hallgatói önkormányzati irodák, melyeket még a kilencvenes évek elején harcoltak ki az akkori mozgalmárok. A tisztségviselők (önkéntesek és munkavállalók) karriertervezésük, életpálya-tervezésük szempontjából így módon már a felsőoktatási szervezeti keret legelőjén elindulnak a politikai, a közigazgatási, és a pénzpiaci pályorientációk útján. És egyre nagyobb tudatossággal teszik ezt.

„1990-es évek végén a Hallgatói Önkormányzatokban volt egy – talán még azóta is tart – egy ilyen eróziós folyamat, tehát végül is olyan társadalmi változások történtek, meg annyira átalakult az egyetemek szerkezete, a hallgatóknak a mentalitása, a világnézete, hogy egész egyszerűen a Hallgatói Önkormányzatok elveszítették szinte minden politikai súlyukat. Tehát tulajdonképpen mondhatnánk azt is, hogy a szolgáltatások túl nőttek rajtunk, de a másik oldalról meg mondhatnánk azt is, hogy a HÖK-ök egyszerűen elveszítették ezeket a területeket, tehát nem tudták kézben tartani. És akkor vált igazán világossá, hogy létre kell hozni a hallgatói önkormányzatoktól független, de a hallgatókhoz mindenféleképpen közel álló szolgáltató egységeket, amelyek ezeket a hallgatói szolgáltatásokat tudják csinálni és egy háromosztatú hallgatói szolgáltatási részt kell felépíteni. Az egyik része az az érdekképviselő és az érdekkérvényesítés ez marad a HÖK-öknél, van egy adminisztratív feladatkörrel ellátó rész, ez mondjuk a Hallgatói Szolgáltató Iroda és van egy ilyen életviteli, meg jóléti szolgáltatásokat nyújtó szervezet, ez pedig egy Kht. vagy egyéb a hallgatói önkormányzatokhoz szervezetiileg és minden szempontból nagyon közel álló, de az egyetemtől tulajdonképpen függetlenül gazdálkodó szervezet. Ez a három nagy csoport tudja lefedni az összes olyan területet, amire szüksége lehet egy hallgatónak a tanulmányai alatt.” *(Fekete Csaba egykori TTK-s hallgató, SZTE EHÖK-elnök 1996–1998, az SZTE Hallgatói Szolgáltató Iroda vezetője 2000–)*³¹⁸

„Azok a típusú kérdések, hogy a hallgatói önkormányzat érdekképviselői szerv legyen-e inkább vagy szolgáltató, már ekkor előkerültek. Ennek sokféle műfaja volt az országban, mi elsősorban érdekképviselői szerv voltunk. Hallgatói szolgáltatás a rendezvények szervezése volt, de a kantint nem mi üzemeltettük. Bennem az az álláspont alakult ki akkor, amit továbbra is tartok, hogy a hallgatói szolgáltató rendszer fontosabb annál, hogy a mindenkori jobb/rosszabb HÖK-ök feleljenek érte. Még akkor is, ha ebből jó esetben a hallgatói szerv profitálni képes. Tisztelet azoknak a kivételeknek, ahol hosszú évek óta stabilitás van. Az intézményi működetés is stabilitást adhat, persze a HÖK így sem maradhat ki belőle.” *(Román István egykori nyíregyházi tanárképzős hallgató, a BGYTF HÖK elnöke 1997–1999)*³¹⁹

³¹⁸ Erhardt 2002.

³¹⁹ Jancsák 2010.

A hallgatói elit csoportjait, köztük a hallgatói önkormányzatokat, a piac és a politika nagyon heterogénné tette. A kialakult hármas struktúra – az érdekképviselési, a szolgáltatói, és az adminisztrációs struktúra – nemcsak megosztotta a testületeket és a képviselőket, de életre keltett belső konfliktusokat is. Kiemelendő, hogy a belső konfliktusok és azok kezelési módjai, a közéleti cselekvésmintáknak a pártpolitikai iskolákból leszüremkedve, és az egyetemi/felsőoktatási(politikai) hatalmi orientációk és pozíciók okán azonosak a politikai színpad „felnőtt” szereplőinek módszereivel (pl. a tömegmédia professzionális használata). Ahogy a fiatalok referenciakerete a világ, ugyanúgy a hallgatói képviselők referenciakerete a közélet és a politika. A hallgatói mozgalomban megfigyelhető cselekvésekben, a „szervezeti habitusban” ezért jelentek meg viszonylag gyorsan az országos és helyi politikai aktorok által közvetített stílusok és cselekvésminták.

„1999-ben zajlott a felsőoktatási intézményhálózat átalakítása, amely felsőoktatási integrációs folyamat néven maradt meg a köztudatban. Ekkor, ezen folyamat során a korábbi – mondjuk így: szakszervezeti jellegű, demokratikus utcai politizálást is magával hozó – érdekképviselési magatartáson módosítottunk. Az egyeztetések kezdetétől volt kormányzati előterjesztés, amely gyakorlatilag ki akarta írni – ki akarta nyírni – a hallgatói önkormányzatokat és érdekképviselési lehetőségeiket a kari életből és intézményi tanácsokból. A törvénnyel kapcsolatban egyéni képviselői módosító indítványokat kezdeményeztünk, és megfordítottuk az egészet, így végül az integrálódó felsőoktatási intézményekben a kari szintű képviselési jogosítványok megmaradtak, az integrált intézményben mindenhol, az egyetemi, főiskolai tanácsokban a képviselési jogok a legerősebb hallgatói önkormányzati képviselési jogot örökölték meg. Ezt a HÖÖK egy olyan új technikával érte el, amely nem egy szakszervezetes, nem egy utcai politizálós, „társadalmi-tömegmegjelenés” technika; hanem olyan, amely egy politikai lobby-szervezetre, egy parlamenti demokráciában jellemző. Ugyan ez zajlott 2000-ben is, amikor a HÖÖK-től el akarták venni a jogosítványait, és a finanszírozási kondícióit gyakorlatilag meg akarták szüntetni, vagy másoknak akarták átadni. Ehelyett gyakorlatilag megmásfélszereztük a törvény által garantált működési támogatásunkat, itt is visszafordítottuk tehát a kormányzati előterjesztést. És ekkor is hasonló módon, politikai lobbyszervezetként eljárva,

egyéni képviselőkön, bizottsági módosítókon keresztül jutottunk el oda, ahova eljutottunk.” (*Kucsera Tamás Gergely egykori PPKÉ bölcsészhallgató, HÖÖK elnök 1999–2000*)³²⁰

A XXI. század eleji diáklétben egyre kevesebb az olyan problémamegoldás, amit a hallgatók kifejezetten, mint érdekképviselőt definiálnak. A felsőoktatásban a kétezres évek közepétől a Bologna Folyamat eredményeként történt változások, a kreditrendszerre, illetve a három éves BA/BSc és az erre épülő kétéves MA/MSc szakokra való áttérés jelentős hatással volt a hallgatói mozgalomra. Mint korábban utaltunk rá, a kreditrendszer kialakításával, illetve az arra való áttéréssel felbomlottak a korábbi tanulmányi csoportok, tankörök. A csoportok felbomlásával megszűntek a csoportérdekek és megjelentek az egyéni érdekek. Az egyéni érdekek azonban hihetetlenül sokszínű karrierterveket, egyéni életpályaterveket, és a többé-kevésbé ezeknek megfelelően tervezett, alakított tanulmányi utakat is jelentenek. Diverzifikálódott a felsőoktatási életszakasz. Ezzel tulajdonképpen megszűnt az érdekképviselőt klaszszikus formája is, hiszen az igények szintjén előtérbe kerültek az egyéni – tehát nem közösségi – problémák és problémamegoldások. A kreditrendszerű felsőoktatásban az érdekképviselő feladatait egyrészt a hallgatóknak az információkhoz (a jó, a hasznos információhoz) való hozzájuttatását jelenti, másrészt az egyéni oktatási életút személyre szabott támogatását (tanácsadás, mentorálás, facilitálás, coaching).

„Amikor összeraktuk az elnökségünknek a programját, központi elemként jelent meg, ez az egyik kulcscategória, hogy hogyan kell a hallgatói önkormányzatoknak a megnövekedett hallgatói létszámot kezelni. Nem is a létszám volt az elsődleges probléma itt, hanem a szerkezet, a hallgatók több mint fele nem nappali tagozatos hallgatóként folytatta a tanulmányait. Rövidül az az idő, amit egy hallgató ugyanabban az intézményben tölt, a mi időszakunkban még 4-5-6 évet is ott töltött egy ember, ahogy elkezdte, ahogy az egyetemre felvették, elsőszen bekerült a hallgatói önkormányzatba, végigjárta a ranglétrát, harmad-negyed évesen

³²⁰ Elhangzott a 2008. december 6-án Szegeden rendezett „20 éves a hallgatói mozgalom” konferencián.

HÖK elnök lett. Most a bolognai folyamattal, ez a fajta képviselői tevékenység nehezülhet, hiszen az egésznek az értelme talán valahol az, hogy az ember sok esetben nem ott végzi a mesterképzését, ahol elkezdte az alapképzését, hanem mondjuk egy másik intézményben.” (*Ekler Gergely egykori ELTE bölcsészhallgató, HÖK elnök 2005–2006*)³²¹

A korábban a szakszervezethez hasonlóan tartott tevékenység tartalma megváltozott, az érdekképviselő – legalábbis a nyolcvanas-kilencvenes évekbeli értelemben – már nincs jelen. A HÖK-ben a hallgatók egyre többen elsősorban az információszolgáltatót keresik, azt tehát, aki információt tud nyújtani az egyre bonyolultabbnak tűnő felsőiskolai mindennapokban való eligazodáshoz. Szándékosan használjuk az információnyújtás kifejezést, mert a kreditrendszerek bevezetésével, amikor a tanulmányi csoportok – amelyek végigkísérték a hallgatókat a gólyatábortól a diplomaosztóig – felbomlottak, lehetetlen sztenderdizált, vagy kipróbált, kitaposott oktatási utat mutatni, tehát az információkat kizárólag gyűjteni és nyújtani lehet, annak tudatában, hogy mindenki annyit vesz el belőle, amennyit tud. Az egyes hallgató saját maga állítja össze a felsőoktatásban eltöltött pályájának elemeit. És ebben sokszor magára marad. A középfokú oktatás nem készíti fel a fiatalokat a választásos életrajz³²² abbéli következményére, hogy a döntések szabadsága mellett a döntésekért járó felelősség is a fiatalra vonatkozik. Napjainkban új egyenlőtlenségek jönnek létre, melyek kialakulásának és a hasadék szélesedésének alapja az infor-

³²¹ Elhangzott a 2008. december 6-án Szegeden rendezett „20 éves a hallgatói mozgalom” konferencián.

³²² A korábbi generációk esetében az életeseményekről való döntéseket a közösségi normák határozták meg, ezért az életesemények a fiatalok túlnyomó többségénél lineárisan követték egymást (pl. befejezte az iskolát, majd elkezdett dolgozni, majd megházasodott és elköltözött a szülői házból, majd gyermeket vállalt, stb.). A kétezres évektől a magyarországi fiatalok körében is megjelent az úgynevezett választásos életrajz. A választásos életrajz során az életút mérföldkövei úgy követik egymást, ahogy a fiatal akarja (pl. tanul is – dolgozik is, gyermeket vállal majd talán később megházasodik), de ugyanakkor a döntésért való felelősséget a közösségtől a fiatalra ruházza. Ld. bővebben Jancsák Csaba (2013): *Ifjúsági korosztályok korszakváltásban*. Budapest: Új Mandátum.

máció minősége, a használható információhoz való jutás ideje, gyorsasága. Ezen szolgáltatások közül ma már egyre több helyen működnek nagyon nagy sikerrel a kredit-, a tanulmányi, a karrier-, a mentálhigiénés tanácsadások, a tanulás tanulása, a rekreációs vagy a feszültségoldó technikák bemutatása, információs portálok, hírlevelek. Az új évezred közepétől e területen működik leginkább az érdekképviselő.

„A vezetőképzőknek a rendszere, a karrier centrumoknak a kiépítése, a karrier-képzéseknek a kiépítése, mind-mind akkor alakult. És ez tényleg egy nyugodt időszak volt, amikor erre oda lehetett figyelni. Olyan vezetőképzőink voltak, hogy 2-3 száz fővel mentünk. Ami szintén a hallgatói önkormányzatiság belső életének az erősítését jelentette. Én azt hiszem, hogy ez egy olyan időszak volt, amikor próbáltuk a belső kohéziókat erősíteni: legyenek személyes kapcsolatok az egyes hallgatói önkormányzati vezetők – nem csak HÖK elnökök, hanem adott esetben HÖK alelnökök, vagy HÖK tagok – között, alakuljon ki a személyes perszonális kapcsolat. És még egy fontos dolog, próbáltuk a hallgatói önkormányzatokat úgy pozicionálni a HÖÖK-ot, hogy a HÖÖK nem pusztán egy hallgatói szervezet, hanem egy ifjúsági szervezet, nem egy ifjúsági szervezet, hanem Az ifjúsági szervezet.” *(Almássy Kornél egykori műgye-temi hallgató, HÖÖK elnök 2001–2002)*³²³

„Amikor 2003-ban én a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciájának elnöke lettem, addigra már egy érett, intézményesített, bürokratizált intézmény lett a Hallgatói Önkormányzatok Országos Konferenciája. De egyrészt megvolt a törvényi garanciája a HÖÖK működésének, pénzügyileg is és szervezeti-
leg is, másrészt a HÖÖK-ban meg volt az a kapcsolati tőke, ami az OFÉSZ-től kezdve felhalmozódott, ami megteremtett egy professzionális szervezeti működési hálót.” *(Barthel-Rúza Zsolt egykori ELTE bölcsészhallgató, HÖÖK elnök 2003–2004)*³²⁴

Mint láttuk, a felsőoktatás-politika rendszerváltás utáni folyamataival párhuzamosan a hallgatói mozgalom illetve a létrejött önkor-

³²³ Elhangzott a 2008. december 6-án Szegeden rendezett „20 éves a hallgatói mozgalom” konferencián.

³²⁴ Uo.

mányzati szervezetei politikai-gazdasági pozícióba kerültek. A hallgatók politikai cselekvésmintái egyre radikálisabb érdekképviseleti, majd később – az új évezredben – piacgazdasági folyamatokat erősítettek – egyfelől a hallgatói létszám megnövekedésével, másfelől pedig a piaci viszonyok felsőoktatásban történő előretörésével. A mozgalom kialakulását és későbbi folyamatait, valamint a képviselői magatartásmintákat az említetteken kívül a hallgatói értékorientáció változása és az ezen belüli új értelmiségi szerepvállalás is befolyásolta, amely a szervezeti innovativitás errodálódásában jelentkezett és ezzel együtt a hivatali-hatalmi pozíciók őrzésében, mímelésében.

„Az, hogy direkt összefüggés van-e ezen szerkezeti-szervezeti módosítások hatása és aközött, hogy – kívülről úgy tűnik – manapság kevés vitával zajlik le egy-egy közgyűlés, vagy kevesebb energia feszül egymásnak; nem tudom; nem biztos, hogy a fentiek miatt alakult így, lehet, hogy amiatt, mert a világ változik, a hallgatók változnak, a hallgatói képviselők habitusa is változik.” (*Kucsera Tamás Gergely*)³²⁵

A kialakult hármassztruktúra – az érdekképviseleti, a szolgáltatói, és az adminisztrációs struktúra – nemcsak megosztotta a testületeket és a képviselőket, de életre keltett belső konfliktusokat is, amely változási/változtatási kényszerek katalizátoraként szolgált.

„Én azt gondolom – akkor ez nem így gondoltuk, de most már látszik –, hogy valóban ezek a konfliktusok vitték előre a szervezetet. Például nagyon sok tekintetben már személyi konfliktusok is voltak, de a szervezet fejlődéséhez hozzájárultak.” (*Almássy Kornél*)³²⁶

„[A hallgatói önkormányzati mozgalom] Olyan lehetőséget ad a hallgatóknak, amilyen senki másnak, semmilyen élethelyzetben nem adatik meg. Tanulmányi idejük alatt megtanulhatják, mit jelent tárgyalni, egyeztetni, viselkedni, szavazni, érdeket ütköztetni, vitázni, kompromisszumot kötni. Összefog egy többé-kevésbé azonos korban lévő, azonos közösségi-hőfokon égő generációt. Nem tudok arról, hogy lenne még hasonló szervezet, ami ilyen jelentős hálózatfejlesztő hatással bírna. Szerintem komoly érték a megújulási képesség, ami alatt a folyamatos utánpótlás-

³²⁵ Uo.

³²⁶ Uo.

kinevelődést érthetjük. Komoly érték, hogy a mozgalom nem hullott szét darabokra – az elmúlt két évtized vitái és eltérő érdekcsoportjai ellenére is egységes tudott maradni a hallgatói mozgalom. Szerintem kiemelkedő eredmény, hogy a hallgatói mozgalom közélet iránt érdeklődő, aktív személyeket képes kinevelni immár évek óta, akik a politikában, szakmai közösségekben korosztálytársaik domináns tagjaként tudnak működni. Értéknek tartom, hogy a hallgatói mozgalomban jelen lévő intenzív és szenvedélyes vita mindig kulturált keretek között zajlik, ellentétben azzal, amit a nagypolitikában nap, mint nap megtapasztalhatunk. Az egykori riválisok, egymás ellen küzdők, évek múlva is képesek egymással szót érteni. *(Kádár Péter egykori pécsi bölcsészhallgató, PTE EHÖK-elnök 2000–2001)*³²⁷

Nincs még egy ilyen érdekképviselő, és nincs ilyen szakmai vagy civil szerveződés ebben az országban, amely ilyen megújulási képességgel bírna, és folyamatosan ilyen, a változó világnak megfelelő válaszokat tudna adni a kívülről jövő kérdésekre.” *(Kucsera Tamás Gergely)*³²⁸

A szervezet ezen defragmentáció útján új tereket nyitott és ebben az időszakban a szakmai–közéleti tematikák mentén az ifjúságpolitikai színpad aktorává vált.

„Nem lehet a HÖÖK-ot csak mint hallgatói, csak mint felsőoktatással foglalkozó szervezetnek beállítani. Szerintem kitörési lehetőség lesz a HÖÖK-nak, ha újra a hallgatói érdekvédelemmel és a hallgatói felsőoktatási kérdésekkel foglalkozik, hogy majd újra az ifjúsági szervezeti struktúrával is tud foglalkozni. Egyrészt érdemes azt megvizsgálni, hogy mi az a probléma – és egyre inkább probléma, hogy az ifjúsági korosztály résztvevői miért fásulnak bele a dolgokba, miért nem vesznek részt a közéletben? Ezekkel a kérdésekkel kell szerintem elkezdni foglalkozni.” *(Almássy Kornél)*³²⁹

³²⁷ Jancsák 2009

³²⁸ Elhangzott a 2008. december 6-án Szegeden rendezett „20 éves a hallgatói mozgalom” konferencián.

³²⁹ Uo.

Ezen időszakban zajlott a magyar felsőoktatás az Európai Felsőoktatási Térséghez való csatlakozása, ezért el kell mondani azt is, hogy hazánkkal ellenétben a Bolognai Folyamatba bekapcsolódott országok egyetemeinek 63%-án a diákság szerepvállalása a döntéshozatalban csak formális (részvétel a szenátusban vagy a tanácsban, esetleg kari/tanszéki szinten).³³⁰ Az Európai Unió ezen időbeli kutatása szerint a hallgatók fele úgy érezte, nemzeti és európai hallgatói szervezeteiken keresztül meglehetősen aktív szerepet játszanak az Európai Felsőoktatási Térség kialakításában, ugyanakkor intézményi, de főleg tanszéki szinten a hallgatók bevonása a különféle kezdeményezésekbe még számos ponton további előrelépéseket igényel. A felsőoktatási színpad aktorai közül a hallgatók azok, akik folyamatosan hangsúlyozták a diákközpontú tanulás, a rugalmas tanulási utak és felsőoktatásba jutás értékkeit, akárcsak a tanulmányi terhek empirikus alapokon nyugvó, valós tervezését az egész intézményre kiterjedő kreditrendszer kiépítésekor. Az európai diákság képviselői leginkább a reform alapelvei kapcsán fejezték ki vélekedéseiket, és elsősorban a reformok megvalósítását, illetve a folyamatosan redukált értelmezését kritizálták, de ugyanakkor különösen sokkal járultak hozzá ahhoz, hogy bizonyos témakörök (felsőoktatás szociális dimenziója vagy a felsőoktatás, mint közjóság) a szakmai és politikai közbeszédben maradjanak.³³¹ A hazai példák (pl. szociális érvelés alapú demonstrációk) ezeket a véleményeket megerősítik.

Új egyetemi ifjúság – új kihívások

A hallgatói önkormányzatiság XXI. század eleji átalakulásának alapja nemcsak a társadalmi környezet volt, hanem az egyetemek világának formálódása is. Ezen időszaktól az egyetemek már mint egyfajta életformát kínálnak a felsőoktatási életszakaszt a fiatalok-

³³⁰ Reichert, Sybille – Tauch, Christian (2003): *Trends 2003 – Progress towards the the European Higher Education Area. Bolognafour years after: Steps toward sustainable reform of higher education in Europe.* Brussels: European University Association; Jancsák Csaba (2011b): Az európai hallgatói szervezetek Bologna-kritikája. *Hungarian Educational Research Journal* (HERJ) 1:2 38–50.

³³¹ Jancsák 2011b.

nak. Az átalakulás jelentős veszélyekkel is járt, melynek gyökere a teljes körű szabályozás hiánya és továbbá az volt, hogy a magyarországi felsőoktatási tér (és annak jogi háttere) rendkívül heterogén. Hosszú távon ez az időszak, a XXI. század első évtizede, a Bologna Folyamat, az Európai Felsőoktatási Tér tartalmának, szerepeinek (már nem kizárólag oktatás, képzés és kutatás, hanem határokon átívelő együttműködések, innováció és társadalmi szerepvállalás) megerősödése az, amely meghatározza a magyarországi hallgatói mozgalom szerepeit, funkcióit (egy más alapokról indult, máshová jutott európai ifjúsági-hallgatói mozgalmi rendszer elemeként), továbbá az intézmények súlyát, lehetőségeit és jövőjét akár hazai, akár nemzetközi szinten.

A fogyasztói társadalom kiterjedésével, a diákéletformák, -életmódok átalakulásával az (érdek)képviseltek is átalakultak és terük a lázadó campusból vállalkozó kampusszá vált³³². Mindezt erősítette az új évezred első évtizedeiben az egyetemek világában megjelenő új menedzserizmus, mely eredményeként az egyetem klasszikus akadémiai vezetését felváltotta a menedzser szempontú megközelítés, ennek következtében a döntések egy centrális (szűk, szakértőinek tekintett) erőterben születnek, amely már nem a kari tanácsokat, sem nem az egyetemi tanácsot/szenátust jelenti, de nem is a (az akadémiai-jellegű tudás- és presztízstőke forrásokkal való rendelkezéssel jellemezhető) rektorok/rektor-helyettesek körét, hanem a végrehajtás és az adminisztráció munkatársait, leginkább a pénzügyi, a gazdasági, a gazdálkodási, a stratégiai, a fejlesztési, a pályázati, a munkaügyi adminisztrációt, illetve az abból kiemelkedő (esetenként a fenntartó által kinevezett, nem az egyetemi polgárok által választott) irányítói kört³³³. A hallgatói önkormányzatok egyes képviselői, vezetői – tudás- és kapcsolati tőkeforrásaik eredményeként – így, ezen szakértő ügyvivői pályamodellben lépnek át az egyetemi menedzsment tagjaivá (akár tanulmányaik befejezése előtt).

³³² Kozma 2004. 117–129.

³³³ Vö. Estermann, Thomas – Nokkala, Terhi (2009): *University autonomy in Europe I*. Bussels: EUA; Estermann, Thomas – Nokkala, Terhi – Steinel, Monika (2011): *University autonomy in Europe II*. Bussels: EUA

„Az történt ugyanis, hogy a 2000-es évektől a hallgatói önkormányzatok elkezdtek szolgáltatni, hallgatói szolgáltatásokat nyújtani. Azt gyorsan tegyük hozzá, hogy ez Európában 20 évvel ez előtt megtörtént. Ott a hallgatói önkormányzatok hatalmas szolgáltató központok, amik a hallgatói létet szolgálják ki. Ez egy teljesen természetes folyamat, én örülök is neki, hogy Magyarországon ez bekövetkezett. Viszont ez magába foglalja azt, hogy a mozgalmi jelleg egy kicsit kihal. Egy HÖK vezető tulajdonképpen egy egyetemi vezető. Az egyetemi vezetői értekezletek úgy néznek ki, hogy: rektor, főtitkár, gazdasági főigazgató, dékánok meg az EHÖK elnök. Ő egy egyetemi vezető, 0-24 órában, mintegy főállásban dolgozik. Szépen lassan, sajnálatos módon, az egész szervezet – tisztelet a kivételnek – átvette ezt a fajta mentalitást: bürokratizálódott – a mozgalmi rész pedig pedig kiveszett.” (Nagy Dávid egykori SZIE joghallgató, HÖÖK elnök 2011–2013)³³⁴

Az intézményen belüli hatalmi szerepről szólva el kell mondani azt is, hogy a magyarországi hallgatók legnagyobb részét oktató állami fenntartású intézmények esetében az adott felsőoktatási egység állami (akadémiai) vezetésének (rektori, dékáni szint) kedvezőbb alkupozíciója van egy kis társadalmi legitimitású, csekély (vagy nem is létező) hallgatói támogatói körrel bíró HÖK-testülettel szemben, avagy konformista/kollaboráló diákvezetőkkel kapcsolatban.

Ezen időszakban alakult ki az a modell, hogy ha a hallgatói képviselet – tömegek felvonultatása általi – érdekérvényesítő képessége csekély is, ugyanakkor a döntéshozatali folyamatokban, illetve személyes háttéralkukban mozgósítja erejét, és alkalmazza azon jogérvényesítő képességét, melyet a felsőoktatási törvény lehetőségként ad: az aktív hallgatói részvételt a döntés-előkészítő bizottságokban, a kari tanácsokban, az intézményi szenátusokban. A hallgatók képvisellete – tömegbázis nélkül – a hallgatói érdekek képviselétévé válik. Ezen időszakban – megfigyeléseink³³⁵ azt mutatják – a legitimitás hiánya – melyet a már korábban vázolt

³³⁴ Oross 2013. január 25.

³³⁵ Jancsák Csaba (2014b): Student Self-governance in Hungary in the New Millennium: Advocacy, Organisation, Entrepreneurship in the Higher Education Supermarket. *Belvedere Meridionale* XXVI. 4. 64–80. <https://doi.org/10.14232/belv.2014.4.5>

eltávolodás és elszakadás tendenciája felerősít, és ez – fokozza a HÖK-tagok személyes, egyéni karrierépítésének tünetét, illetve a hallgatói vélemények intézményi képviselte helyett az intézményvezetés véleményének hallgatók felé való közvetítése szándékának (egy új típusú „transzmissziós szíj”³³⁶-ként való) megjelenését. Így válhatnak a hallgatói érdekképviselő tagjai a felsőoktatási szupermarket eladóivá, holott a diáktársak (de a törvények-szabályzatok is!) a fogyasztóvédelmi szerepet követelik meg a HÖK-től.

A történeti-szervezeti fejlődés eredményeként a hallgatói mozgalomnak a törvények/rendeletek/SZMSZ-ek/ügyrendek által körülírt módon üzemelő szervezete nemcsak az ifjúságpolitikai színpadnak, hanem a civil szektornak is meghatározó szereplőjévé vált: a regionális ifjúsági tanácsokba (RIT) való delegálás, 2011-től az Új Nemzedék Program stratégiai együttműködése mellett a civil források elosztását ellátó, a kilencvenes évek végén megszületett Nemzeti Civil Alapprogram (NCA), illetve a 2010-es kormányváltás után létrehozott Nemzeti Együttműködés Alap (NEA) döntéshozó, forráselosztó kollégiumaiba történő választások és delegálás során eredményesen mozgósította a civil szervezetek alkotta térben igen hatékonynak bizonyuló professzionális szervezettségét.

„Nem lehet a HÖÖK-ot csak mint hallgatói, csak mint felsőoktatással foglalkozó szervezetnek beállítani.” *(Almássy Kornél)*³³⁷

„Azt gondolom, hogy a három meghatározó terület, az oktatás, az ifjúságügy és az általános civil területtel olyan perspektívákat teremtett magának a HÖÖK, amely 2003–2004-ben tovább erősödött, ami egyedülálló talán a civil szervezetek körében, nincs Magyarországon más olyan civil szervezet, amely ilyen hatalmas tömegbázissal rendelkezik. Nem is az az érdekes, hogy hány hallgató van Magyarországon, és mekkora a HÖÖK bázisa, hanem, hogy milyen gyorsan, hány embert tud elérni, megszólítani, és hány embert tud más irányba terelni, adott esetben politikai választás kap-

³³⁶ A bolsevik diktatúrákban ezen transzmissziós szíj szerepre kényszerítették az ifjúsági szervezeteket – a (párt)vezetés döntéseinek „elmagyarázóit”, „megértetőit” szerepe ez, amely a „nép” felé való felülről lefelé áramló gondolatok, információk közvetítését jelenti.

³³⁷ Elhangzott a 2008. december 6-án Szegeden rendezett „20 éves a hallgatói mozgalom” konferencián.

csán, hiszen a hallgatóknak családja van, akik jó része szavazókorú. Azt gondolom, hogy a HÖÖK ezeken a területeken oktatás, általános civil területek, ifjúság területeken megkerülhetetlen szervezetté vált.” (*Barthel-Rúzsza Zsolt*)³³⁸

Ezen időszakban a campusok átrendeződő világát figyelve azt láthattuk, hogy az egyetemek még nem tudnak mit kezdeni azzal, hogy burjánzó civil közélet bontakozik ki a falakon belül. Ekkor úgy tűnt, nem tudnak kilépni a rendszerváltás előtti „egy párt, egy ifjúsági szervezet” gondolati térből, melynek kitágulása, sőt hihetetlenül heterogénné válása az új évszázad második évtizedében valósággá vált.

A hallgatók mindennapjait át meg átszövi az egyetemi költségvetéstől független civil kezdeményezésekben való részvétel, a civil nonprofit szolgáltatások igénybevétele, rendezvények látogatása. Úgy véljük, hogy a hazai „Civiliáda” kiterjedésével mindez fokozódni fog. Az egyetemek még nem látják, hogy lehetőség lakozik a civil közéletiségben. Sőt, egy valóban eleven és fejlődni képes egyetemi közösséghez nélkülözhetetlen szereplők az egyetemi kampuszokon belül működő, székhelyet fenntartó, de nemcsak az egyetemi polgároknak szolgáltató civil szervezetek. Példa is van elég, még ha csírájában is: az adománygyűjtésben, a közösségi szellem fejlesztésében, de a minőségfejlesztésben sem lehet mással pótolni a civil szervezetek munkáját (felsőoktatás externális területei, társadalmi szerepvállalása pl. a szakkollégiumok). Mindez a civil öntevékenység a hallgatói mozgalomra is inspiráló erővel hat.

Egy 2008-ban folytatott HÖK-kutatás vezetői megállapították, hogy „a mintába került HÖK-ös tisztviselők válaszadási hajlandósága nem volt nagy, sőt, nyugodtan kijelenthetjük, hogy a kutatás szempontjából motiválatlanok voltak”³³⁹. Ez a motiválatlanság tünetként jelzi a HÖK-mozgalom esetében azt – és ismét utalunk Aidizes-modelljére –, hogy a teljesítmény-értékeléshez még birtokolja a legitimációhoz szükséges kompetenciákat, ami az adminisztratív fejlettségnek köszönhető, ám kreativitásban, kockázat-

³³⁸ Uo.

³³⁹ Ekler 2008

vállalásban, innovációban és – éppen ezek miatt – integrációban megszűnő erőforrásokkal és lehetőségekkel bír.

„Az a fajta bürokratizálódás ami végbement – és »békeidőben« tökéletes, addig jó, amíg a HÖK-nek és a HÖÖK-nak nem kell lát szódnia – fel kell hogy váltsa a kicsit mozgalmibb jelleg és ennek a folyamatát kéne egy kicsit felgyorsítani.” (Nagy Dávid)³⁴⁰

A hallgatók ilyen irányú, a közösségi értékek és cselekvések felé elmozdulása az új évtizedben szükségessé teszi egy olyan képvisleti rendszer felállítását (újja- és/vagy megszületését), amely első sorban ezekre a lehetőségekre helyezi a hangsúlyt, másfelől a felsőoktatási alrendszer fejlődéséhez, versenyképességéhez és nem utolsó sorban a társadalmi minta- és értékadó szerepéhez elengedhetetlenül szükséges teret engedni újabb, adott esetben a problémákat nem csupán megjelenítő, de arra érdemben reagáló mozgalmak kialakulásának, illetve a hallgatói mozgalom ezen alternatívából való megújulásának.

„Azt látni kell, hogy a hallgatói önkormányzatok rengeteg intézményi feladatot látnak el. [...] Ha most fognánk és kivennénk a HÖK-öt, akkor nem történne ösztöndíj-utalás, mert az intézménynek nincs rá kapacitása. Ez egyben hálás és hálátlan feladat. [...] A hallgatói hálózati mozgalom az már 2006 környékén is létezett. Most az események nyilvánvalóan felerősítették és pont a HÖÖK-nak a lassúságából adódóan szükség volt egy ilyen alternatívára is. [...] Én egyébként a HAHA³⁴¹ által is hangoztatott elvek közül sokat azonosítok a HÖÖK álláspontjával. Tehát ez már megjelent, nem pedig majd meg fog jelenni! De ez akár személyek terén is megtörténhet – mint ahogy már mondtam –, hogy ha van egy olyan személy a Hall-

³⁴⁰ Oross 2013. január 25.

³⁴¹ A HAHA (Hallgatói Hálózat) 2011-ben alakult, honlapja szerint „önszerveződő magyar diákmozgalom”, mely nem azonos az 1996-ban alapított HAHA-val (Hajdúsági Hallgatói Önkormányzatok Kulturális Egyesülete), de előzményének tekinti az ELTÉ-n 2006-ban Hallgatói Hálózat néven alakult diákcsoportot. Ld. még: Susánszky Pál – Gerő Márton: A Hallgatói Hálózat (HaHa) mobilizációs jellemzői. In: Szabó Andrea – Oross Dániel (2014): *Racionális lázadó hallgatók II.* Szeged–Budapest: Belvedere Meridionale – MTA TK PTI. 129–146.

gatói Hálózat aktivistái közül, aki a hivatalos útra is rá akar lépni – és én ezt csak támogatni tudom!” (Nagy Dávid)³⁴²

A változás a közeljövőben kétirányú fejlődést generálhat. Az első dimenzióban a mozgalmi szemlélet újraírja az intézményesült formákat (integrálva a HÖK-szervezetek kívülről a jövő problémafelvetéseket és megoldási elképzeléseket), a másik lehetőség pedig az, amelyben az érdekképviselő alternatív mozgalmakban születik újjá anélkül, hogy kapcsolódna a már intézményesült szervezethez. A hallgatói érdekképviselőnek újra és újra elemezni és értékelni kell a felsőoktatásnak a sikeres munkapiaci valamint az értelmiségi „felnőtt” léthez való hozzáadott értékeit, megrajzolni a felsőoktatás – hallgatók vélekedéseiből összeállítható – problématérképet és a jövő értelmisége, valamint a jövő egyetemi hallgatói szempontjából megfogalmazni elvárásait (avagy 1956 és 1988 egyetemi hallgatóihoz hasonlóan a követeléseiket). Ugyanakkor fennáll a lehetősége annak is, hogy a felsőoktatási hallgatók nem élnek ezekkel a jogokkal és felelősséggel. Amennyiben ez a forgatókönyv valósul meg, annak okadó magyarázatát az individualizációban, a személyes begubózás jelenségében, az altruista és közösségi értékek (vélemény- és szólásszabadság, szolidaritás, empátia értékeinek válságában) és magának a személyes értékelő rendszer válságában, az egyetemi értelmező közösségek hiányában, a demokratikus állampolgári kompetenciák hiányában, a hallgatók körében konstatálható demokrácia-deficitben kereshetjük.

A hallgatói önkormányzatok a Bologna Folyamat elindulásától (hasonlóan a European Student's Union más tagszervezeteihez) nagyobb szerepet nyert a 21. századi gazdasági és társadalmi változásokra válaszokat adni képes, modern felsőoktatási rendszer, sőt Magyarország jövőbeni értékvilága kialakításának folyamatában, de – abban az esetben, ha a problémafelvetésben és innovációban nem vállal tevékeny, proaktív szerepet – mindennek akadályja is lehet.

³⁴² Oross 2013. január 25.

Összegzés

A nyolcvanas évek végére részlegesen elismert, de – tömegbázisa és a közösségi cselekvések okán – mindenképpen hatásos ereje volt a hallgatói mozgalomnak, amely az egyetempolitikai és a nagypolitikai szintéren egyaránt komoly hatást fejtett ki.

Az 1988–90 közötti hallgatói megmozdulások országos méretűvé válása, és főként az azt követő egyetemi és állami vezetőségváltások lehetővé tették, hogy a hallgatói mozgalom kinője mozgalmi szerepét és a '80-as évek végi tapasztalataira épülve szervezett egységgé váljon. A létrejött politikai-gazdasági vákuumban ez a folyamat egyfajta katalizátor szerepet is jelentett, hiszen a demokrácia és az állampolgári jogok égisze alatt számos közéleti csoportosulás és szervezet született ebben az időben, amelyek mind az új rendszer érdekében léptek fel, elfogadva és erősítve a felsőoktatás problémáit, igényeit, elvárásait. Ily módon a magyarországi hallgatói mozgalom katalizátor-szerepe véget ért, mivel sem a politikai (pártszerű), sem pedig a szakszervezeti „útra” nem kívánt rálépni – az intézményesülés az egyetemi kampuszokon belüli szervezeti egységgé válás útját követte.

A hallgatói mozgalom intézményének nagykorúvá válása az 1993. évi felsőoktatásról szóló törvény elfogadásával indult el. Ez a „felnőttkor” azonban amellet, hogy törvényileg szabályozott kereteket teremtett, csapdába is zárta a diákszervezetet: a szabályrendszer kiüresítette a hallgatói mozgalmi (pl. kritikus, radikális, közéleti) szerepeket. Az ezredfordulóra a magyarországi hallgatói demokrácia autonóm szervezete, a hallgatói önkormányzat megerősödött és a felsőoktatás-, illetve az egyetempolitika színpadának meghatározó aktorává vált.

A kilencvenes évek végétől a szervezet megújulási folyamatainak indítósziokrát a mozgalom jellegű hallgatói képviselő vs. professzionális érdekképviselő, illetve a felsőoktatási adminisztrációs hivatal vs. diák-szolgáltató és gazdasági vállalkozó szerepekről szóló viták jelentették.

Az új évezredben új kihívások jelentek meg, melyek jelentősen átalakították a hallgatói önkormányzatok életét és ugyanakkor on-

tológiai útkeresésre kényszerítették őket. Az aktív közéleti participáció ellenében ható módon részben megjelent egyfajta begubózás a hallgatók részéről (kilépés az egyetemi és hallgatói autonómia közösségi-közéleti támogató bázisából), amely a magyar társadalomban konstatálható demokrácia deficit eredményének is tekinthető (nemcsak a fogyasztói kapitalizmus a hallgatók életvilágába való komoly behatolási szintje következményének). Ugyanakkor megjelentek új civil-közéleti értelmező közösségek is a felsőoktatási intézményekben és azok környezetében, melyek az új évtized elején alternatív mozgalmi kezdeményezésekké váltak.

Mindezek által összességében azt mondhatjuk, hogy a fejlődésében Európában példátlan magyarországi hallgatói önkormányzati mozgalom a felsőoktatási rendszer számára alapvető érték, a magyarországi felsőoktatás kiterelvényesedésével pedig a magyar ifjúság számára a demokratikus elvek és polgári szabadságjogok alapján álló eleven társadalom létezésének egyik – a demokráciát a nem formális állampolgári nevelés módján támogató – közéleti iskolája.

E fejezetben bemutattuk, hogy a felsőoktatási intézmények hallgatóinak kezdeményezésére miképpen születik a merton-i értelemben vett ribillió és társadalmi innováció környezetéből a '80-as évek végén mozgalom azzal, hogy az új célok és eszközök érdekében elvetésre kerülnek az addigi célok és eszközök, majd a kilencvenes évek elejétől a demokratikus törvényi legitimációval az új évezred közepéig miképpen szélesedik ki az innovatív légkör (miközben a célok és keretek elfogadottak, ám a nem konvencionális politikai cselekvésminták tárháza kiszélesedik). Ezt a formálódást a hallgatói mozgalom szervezeti viharai kísérik. A hallgatói önkormányzati mozgalom szerepvállalása századunk évtizedének közepére-végére az eszközök rutinszerű használatára szűkül, kiüresedik, ugyanakkor a hallgatói önkormányzatok intézménypolitikai és a gazdasági hatalma megerősödik.

Az első évtized fordulóján, az új évtized elején megszülető szerveződések, mint alternatívák új kihívásokra fogalmaznak meg új kérdéseket és új válaszokat. Mindezek eredményeként a magyarországi hallgatói önkormányzati mozgalom útját (az ifjúságpolitika tematizálása, a felsőoktatási szakpolitika befolyásolása, az ifjúság értékeinek és érdekeinek felmutatása terén zajlott tevékeny-

ségek által kirajzolódó módon) a 1980-as évektől, a kilencvenes éveken át az ezredfordulóig a perifériáról a centrumba való mozgásként értelmezzük, az új évezredben pedig visszatérésként a perifériára. További kutatások kérdése marad az, hogy napjaink új típusú ifjúsági mozgolódásai alternatív mozgalomként, vagy a megújulás katalizátoraként funkcionálnak-e a magyarországi hallgatói mozgalmak esetében.

Irodalom, források

Könyvek, tanulmányok:

ADIZES, ICHAK (1992): *Vállalatok életrajzai*. Budapest: HVG.

ARNSTEIN, SHERRY R. (1969): A Ladder of Public Participation. *Journal of the American Institute of Planners*, (4): 216–224.
doi:10.1080/01944366908977225

ARON, RAYMOND.(2005): *Az elkötelezett szemlélő*. Budapest: Európa.

BABICZKY EDE – TÓTH GYULA (1938): *A Botond Bajtársi Egyesület Évkönyve I. : 1921/22. – 1936/37. Szeged: Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola*

BALOG IVÁN (1993): Egyetemi hallgatói mozgalmak Szegeden a nyolcvanas években In: Gábor Kálmán [szerk.]: *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Szeged: JATE, 24–25

BÄR, SIEGFRIED (2005): *A cég*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

BARÓTI DEZSŐ (1933): *Juhász Gyula* (tanulmányok). Szeged: SZFMK.

BERDAL, R. (1993): Public Universities and State Governments: Is the Tension Benign? In: Berg, C. (ed.): *Academic Freedom and University Autonomy*. Bukharest: UNESCO. 162–172.

BERECZ JÁNOS (1981): *Ellenforradalom tollal és fegyverrel*. Budapest: Kossuth Kiadó.

BERECZKI SÁNDOR (1974): A tanárképző főiskola száz éves története. In: *A Szegedi Tanárképző Főiskola Centenárium Évkönyve 1873–1973*. Szeged: JGYTF. 5–78.

- BERECZKI SÁNDOR (1996a): A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola múltjának rövid áttekintése. *Belvedere Meridionale* 1996/5-6. 17–35.
- BERECZKI SÁNDOR (1996b): *A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola története*. Szeged: JGYTF.
- BERTÉNYI IVÁN – GYAPAY GÁBOR (1992): *Magyarország rövid története*. Budapest: Maecenas.
- BORSODI CSABA (2007): Az 1956-os forradalom és szabadságharc eseményei az Eötvös Loránd Tudományegyetemen. In: OSVÁTH – ZSIDI 2007. 121–149.
- BORSODI CSABA (2009): Forradalom az Eötvös Loránd Tudományegyetemen 1956-ban. In: Némethné Dikán Nóra – Szabó Róbert – Vida István (szerk.) (2009): *A budapesti egyetemisták és főiskolások 1956-ban*. Budapest, Nagy Imre Alapítvány – Gondolat. (Nagy Imre és kora. Tanulmányok, forrásközlések 5.) 8–70.
- CSAPLÁR FERENC (1967): *A Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- CSIKÓS JÓZSEF (1979): *Mit kell tudni a magyar ifjúsági mozgalmakról*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- DEMARTINI, JOSEPH R. (1985): Change Agents and Generational Relationships: A Reevaluation of Mannheim's Problem of Generations. *Social Forces* 1985/64, 1–16
- DÖBÖR ANDRÁS – JANCÁS CSABA (2000) [szerk.] „Ötvenhatnak az a megismételhetetlen hangulata” – beszélgetés Kiss Tamás szegedi diákvezérrel. [jegyzetek: Jancsák Csaba] *Belvedere Meridionale*. 2000/5-6. 53.
- EKLER GERGELY (2008): Hallgatói szervezetek 2008-ban. In: Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely [szerk.]: *Hallgatók és hallgatói szervezetek 20 évvel a rendszerváltás után – konferencia kiadvány*. Budapest: HÖÖK

- ESTERMANN, THOMAS – NOKKALA, TERHI – STEINEL, MONIKA (2011): *University autonomy in Europe II*. Bussels: EUA
- ESTERMANN, THOMAS – NOKKALA, TERHI (2009): *University autonomy in Europe I*. Bussels: EUA
- FEHÉRVÁRI BERTALANNÉ: *Összefoglaló*. BM Csongrád Megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztály 1957. június 17. ÁBTL 3.1.5. O-12797, ÁBTL 3.1.5. V-145252
- FEUER, LEWIS S. (1969): *The Conflict of Generations: The Character and Significance of Student Movements*. New York: Basic Books.
- FIZEL NATASA (2014): Kooperáció vagy integráció? A Szegedi Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a Ferenc József Tudományegyetem együttműködésének szegmensei 1928 és 1932 között. *Magyar Pedagógia* 114:4 237–257.
- FIZEL NATASA (2018a): *A magyar polgári iskolai tanárképzés története (1868–1947): Esély az együttműködésre – Professzionalizáció és intézményesülés*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- FIZEL NATASA (2018b): A szegedi Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola és a Ferenc József Tudományegyetem együttműködése a tanárképzés szolgáltatásban (1928–1947). *Gerundium: Egyetemtörténeti Közlemények* 9:3 51–65.
- FIZEL NATASA (2019): A polgári iskola helye és szerepe a közoktatás rendszerében a két világháború között. In: M., Pelesz Nelli [szerk.]: *Tudomány, oktatás, kultúra a két világháború közötti Magyarországon*. Szeged: Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány.
- GÁBOR KÁLMÁN (2001): *Elsőéves egyetemisták*. Budapest: Oktatókutató Intézet
- GÁBOR KÁLMÁN (2009): Magyar fiatalok a világháború társadalomban. *Korunk*. 20.évf. 2009. február. 76.

- GÁBOR KÁLMÁN (2012): *Válogatott ifjúságszociológiai tanulmányok*. Szeged: Belvedere Meridionale
- GÁBOR KÁLMÁN [1993] (2006): Ifjúsági korszakváltás, ifjúsági és politikai kultúra, a Kelet- és a Nyugat-európai fiatalok körében. In: Gábor–Jancsák 2006. 351–365.
- GÁBOR KÁLMÁN – JANCsÁK CSABA (2004) [szerk.]: *Ifjúsági korszakváltás – Ifjúság az új évezredben*. Szeged: Belvedere Meridionale
- GÁBOR KÁLMÁN – JANCsÁK CSABA (2006) [szerk.]: *Ifjúságszociológia*. Szeged: Belvedere Meridionale.
- GORDON, LEONARD (2000): Student movements. In: Borgatta, E. F. – Montgomery, R. J. V. [szerk.]: *Encyclopedia of Sociology* Vol. 5. New York: McMillan. 3068-3070.
- GYÁNI GÁBOR – RAINER M. JÁNOS (2007) [szerk.]: *„Ezerkilencszázötvenhat az újabb történeti irodalomban*. Tanulmányok. Budapest: 1956-os Intézet.
- GYERTYÁNFFY ISTVÁN: A polgári iskolai tanárképző intézetről – A növendékek társulásai. Idézi Bereczki Sándor 1996. 17–35.
- HABERMAS, JÜRGEN (é.n.): *A kommunikatív cselekvés elmélete*. Budapest: ELTE.
- HART, ROGER (1992): *Children's Participation: From Tokenism to Citizenship*. UNICEF.
- HEGYI ANDRÁS (1982a) [szerk.]: *Haladó ifjúsági mozgalmak*. Szeged: KISZ Csongrád megyei Bizottsága.
- HEGYI ANDRÁS (1982b) [szerk.]: *Fejezetek hat évtized történetéből*. Szeged: JATE.
- HORVÁTH BARNA (1942): *A közvélemény vizsgálata*. Kolozsvár.

- HRUBOS ILDIKÓ (1995): *A felsőoktatási rendszer válaszai a változó társadalom kihívásaira*. <http://www.mtapti.hu/mszt/19954/hrubos.htm>
Letöltés: 2018.05.13.
- IZSÁK LAJOS (2006) [főszerk.]: *Krónika 1956*. Budapest: Kossuth Kiadó – Tekintet Alapítvány.
- JANCSÁK CSABA (2008): Hallgatói demokrácia és a hallgatói önkormányzatiság Magyarországon (1988–2008) In: Farkas Olga – Jancsák Csaba [szerk.]: *Állampolgári kompetenciák kutatása és fejlesztése. Útkeresés és továbbadás az aktív állampolgárságra képzés folyamatában*. Szeged: Belvedere Meridionale, 39–56.
- JANCSÁK CSABA (2009): Miért jó a rossz a jóban?: A kétfarkú kutya jelenség megértése felé. In: Biró István [szerk.]: *Csatlakozás az Európai Ifjúsági Térséghez 3.0*. Szeged: Európai Ifjúsági Kutató-, Szervezetfejlesztő és Kommunikációs Központ. 29–63.
- JANCSÁK CSABA (2010a): A perifériáról a centrumba: '89. és a felsőoktatás világa. In: *Rendszerváltozások Kelet-Európában*. Szeged: Szegedi Társadalomtudományi Szakkollégium. 33–42.
- JANCSÁK CSABA (2010b): Hallgatói élet és ifjúsági szervezetek az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán. In: Kiss Róbert – Vajda Tamás [szerk.]: *Az állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola története (1928–1947)*. Szeged: Belvedere Meridionale. 117–133.
- JANCSÁK CSABA (2011) [szerk.]: *A szegedi szikra*. Szeged: Belvedere Meridionale.
- JANCSÁK CSABA (2011a): A magyarországi hallgatói mozgalom bölcsője – a szegedi MEFESZ. In: Jancsák 2011. 63–87.
- JANCSÁK CSABA (2011b): Az európai hallgatói szervezetek Bologna-kritikája. *Hungarian Educational Research Journal (HERJ)* 2011:2 38–50.

- JANCSÁK CSABA (2013): Ifjúsági korosztályok korszakváltásban. Budapest: Új Mandátum.
- JANCSÁK CSABA (2014a): Álomtalan ébrenlét: A hallgatói önkormányzatok útja a perifériáról a centrumba és vissza a perifériára. In: Szabó–Oross 2014. 111–127.
- JANCSÁK CSABA (2014b): Student Self-governance in Hungary in the New Millennium: Advocacy, Organisation, Entrepreneurship in the Higher Education Supermarket. *Belvedere Meridionale* XXVI. 4. 64–80. <https://doi.org/10.14232/belv.2014.4.5>
- JANCSÁK CSABA (2015): „Próféták”: Hallgatói demokráciakísérlet a hatvanas években. Szegeden. *Belvedere Meridionale* 27. évf. 4. sz. 129–139. <https://doi.org/10.14232/belv.2015.4.10>
- JANCSÁK CSABA (2016): *Az 1956-os forradalom indítószikrája a szegedi MEFESZ*. Szeged: Belvedere Meridionale.
- JANCSÁK CSABA (2017): Voices of Revolution: The History of Scroll No. MR D565. *Belvedere Meridionale* 2017:1 63–67. <https://doi.org/10.14232/belv.2017.1.5>
- JANCSÁK, CSABA – KÁTAI, GÁBOR (2013): Youth Services, Participation of Youth: Youth Policy in Hungary (2006–2012). *Belvedere Meridionale* 25:4. 88–100. <https://doi.org/10.14232/belv.2013.4.6>
- JANCSÁK CSABA – MATISCSÁK ATTILA (2004): Hallgatói mozgalom és az önkormányzatiság a ’80-as ’90-es években. In: Gábor–Jancsák 2004. 150–166.
- JANCSÁK CSABA – NAGY TAMÁS – SZEGFÜ LÁSZLÓ (1995) [szerk.]: *A tanítványait szerető, tisztelő, megbecsülő ember. Emlékezés Eperjessy Kálmán születésének centenáriumán (1993. február 11.)* Szeged: JGYTF Történettudományi Tanszék.
- KARÁDY VIKTOR – VALTER CSILLA (1990): *Egy országos vonzaskörű szegedi főiskola. A Polgári Iskolai Tanárképző diplomásai (1928–1950)*. Szeged: JGYTF

- KÁTAI GÁBOR (2006): *Gondolatok az ifjúságpolitikáról és eszközeiről*. Szeged: Belvedere Meridionale
- KÁTAI GÁBOR – KÁDÁR PÉTER (2006) [szerk.]: *Ifjúsági szolgáltatások 2000–2006*. Szeged: Belvedere Meridionale.
- KELLEY, HAROLD H. (1980) [1968]: A vonatkoztatási csoportok két funkciója. In: Pataki 1980. 200–209.
- KÉRI LÁSZLÓ (1984): Az ifjúság és a politikai változások. *Ifjúsági Szemle* 1984/4.
- KERR, CLARK (1982): *The Uses of the University*. Cambridge: Harvard University Press.
- KISS RÓBERT KÁROLY (2007): Humanista tudós a diplomácia porondján. *Szeged*. 2007/11. 18–20.
- KISS RÓBERT KÁROLY (2012): A Szegedi Egyetemi Ifjúság egységszervezet létrejötte. In: Vajda Tamás – Kiss Róbert Károly [szerk.] (2012): *Egyetemi ifjúsági egyesületek Szegeden 1919 és 1944 között*. Szeged: SZTE, 101–115.
- KISS TAMÁS (2002): *Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége – 1956, Szeged*. [Jancsák Csaba szerk.] Szeged: Belvedere Meridionale
- KOCSIS MIKLÓS – KUCSERA TAMÁS GERGELY [szerk.]: *Hallgatók és hallgatói szervezetek 20 évvel a rendszerváltozás után – konferencia kiadvány*. Budapest: HÖÖK
- KOZMA TAMÁS (2005): *Kié az egyetem?* Budapest: Új Mandátum
- KUCSERA TAMÁS GERGELY – SZABÓ ANDREA (2009a): A hallgatói mozgalom fejlődéstörténete. In: Szabó, Andrea – Kucsera Tamás Gergely [szerk.]: *A magyarországi hallgatói mozgalom húsz esztendejéről*. Budapest: HÖÖK a Hallgatókért Alapítvány. 10–25.

- KUCSERA TAMÁS GERGELY – SZABÓ ANDREA (2009b): Bevezetés helyett – A modern magyarországi hallgatói mozgalomról. In: Kocsis Miklós – Kucsera Tamás Gergely [szerk.]: *Felsőoktatási Hallgatói Kisokos*. Budapest: HÖÖK a Hallgatókért Alapítvány.
- LADÁNYI ANDOR (1986): *Felsőoktatási politika 1949–1958*. Budapest: Kossuth.
- LENGYEL ANDRÁS (1986): *Dudar*. Budapest: Országos Közművelődési Központ.
- LENGYEL ANDRÁS (2004): A Szegedi Fiatalok mozgalma és Bálint Sándor. *Tiszatáj* 2004/augusztus. 57–68.
- LITTKE AURÉL (1933): Tanévzáró beszéd. *Országos Polgári Iskolai Tanáregyesületi Közlöny 1932/1933*.
- LUKÁCS PÉTER (2004): A felsőoktatás expanziója. In: Gábor–Jancsák Csaba 2004. 19–25.
- M. KISS SÁNDOR (1995): *Szent-Györgyi Albert és a Szegedi Egyetemi Ifjúság*. Budapest: MTA Szociológiai Kutatóintézet.
- MANNHEIM, KARL (1952): *Essays on the Sociology of Knowledge*. New York: Oxford University Press.
- MANNHEIM, KARL (1969): A nemzedéki probléma. In: Huszár Tibor – Sükösd Mihály [szerk.]: *Ifjúságszociológia*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 31–68.
- MELEG CSILLA – REZSŐHÁZY RUDOLF (1997): Értékek és választások. Belga és magyar egyetemisták véleményeinek összehasonlítása. *Valóság* 1997/5, 1-16.
- MERTON, ROBERT (2000): *Társadalomelmélet és társadalmi struktúra*. Budapest: Gondolat kiadó

- MICHELLER MAGDOLNA (1992): *Egyetemisták és a hatalom. A magyar egyetemi hallgatók és a hatalom viszonya 1945–1957*. Szeged: JATE.
- MIKLÓS PÉTER (2007): „A politika behatolt az életembe”. Szent-Györgyi Albert politikai szerepvállalása. *Szeged*, 19 (2007). 11. sz. 21–23
- MIKLÓS PÉTER (2009): Radnóti Miklós szegedi éveiről. In: Miklós Péter: „*surranva kell most élned itt.*” *Tanulmányok Radnóti Miklósról és költészetéről*. Szeged: Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány. 33–41.
- MIKLÓS PÉTER (2011a): *A szegedi bölcsészkar Radnóti Miklós diákéveiben. Tanulmányok Radnótiról, kortársairól és a szegedi egyetemről*. Szeged: Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány
- MIKLÓS PÉTER (2011b): Szent-Györgyi Albert politikai szerepvállalása. In: Miklós Péter: *A szegedi bölcsészkar Radnóti Miklós diákéveiben*. Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány, Szeged, 109–122.
- MIKLÓS PÉTER (2014) [szerk.]: *Sík Sándor eszmekörei*. Szeged: Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány.
- MIKLÓS PÉTER (2017): „*Részt vettem a szabadságharc megmozdulásaiban*” *Putnik Tivadar (1929–1998)*. Újszentiván: Újszentiván Község Önkormányzata.
- MIKLÓS PÉTER (2019): Radnóti szegedi professzorai. In: M. Pelesz Nelli [szerk.]: *Tudomány, oktatás, kultúra a két világháború közötti Magyarországon*. Szeged: Radnóti Szegedi Öröksége Alapítvány. 186–202.
- MILL, JOHN S. [1831] (1942): *The Spirit of the Age*. Chicago: University of Chicago Press.
- MOLNÁR ADRIENNE – KÖRÖSI ZSUZSA – KELLER MÁRKUS (2006): *A forradalom emlékezete*. Budapest: 1956-os Intézet.

- MOLNÁR JÁNOS (1967): *Ellenforradalom Magyarországon 1956-ban*. A polgári magyarázatok bírálata. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- NAGY ÁDÁM (2007) [szerk.]: *Ifjúságsegítés. Probléma vagy lehetőség az ifjúság?* Belvedere Meridionale – Palócvilág Alapítvány – Új Mandátum Könyvkiadó.
- NAGY ISTVÁN (2005): „... *a fiatal szívek forradalma*.” Szeged: Bába Kiadó.
- NAGY MÁRIA (2001): A tanári pálya választása. In: Papp János [szerk.]: *A tanári pálya*. Debrecen: Debreceni Egyetem, 103–122.
- NÉMEDI DÉNES (2005): *Klasszikus szociológia 1890–1945*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- NEWMAN, JOHN H. (2001): Az egyetem eszméje a tudás célja önmaga. In: Tóth Tamás [szerk.]: *Az európai egyetem funkcióváltozásai*. Budapest: Professzorok Háza. 215–225.
- ÖKRÖS CSABA (1997): *Eper és bér*. (szakdolgozat.) Szeged: JATE.
- PAKU IMRE (1941) [szerk.]: *Az Egyetemi Színjátszó Társaság ismeretterjesztő füzetei I*. Szeged.
- PALOVECZ JÁNOS (1981) [szerk.]: *Magyar felsőoktatás helyzete*. Budapest: OKI.
- PARSONS, TALCOTT (2000a): A modern társadalmak rendszere. In: Felkai Gábor – Némédi Dénes – Somlai Péter [szerk.]: *Olvasókönyv a szociológia történetéhez. II. Szociológiai irányzatok a XX. században*. Budapest: Új Mandátum. 40–62.
- PARSONS, TALCOTT (2000b): Társadalmi struktúra és anomia. In: Felkai–Némédi–Somlai 2006. 62–91.
- PÉTER LÁSZLÓ (1969): *Szeged fõlszabadulásától az ország fõlszabadulásáig*. Időrendi áttekintés. Szeged, Somogyi Könyvtár.

- PÉTER LÁSZLÓ (2006): *1956 előtt, alatt, után*. Szeged: Belvedere Meridionale.
- PUKÁNSZKY BÉLA (1987): Tanárképző vagy egyetem? Adalékok a kolozsvári egyetem Szegedre költözéséről (1919–1921). *Magyar Pedagógia*, 1987/4. 424–433.
- PUKÁNSZKY BÉLA (1996): Tanárképzés a Kolozsvárról Szegedre költöző egyetemen. In: *Adatok Dél-Magyarország iskolaügyének történetéből*. Budapest: Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum, 114–123.
- PUKÁNSZKY BÉLA – NÉMETH ANDRÁS (1996): *Neveléstörténet*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó [12.2. Az „ötvenes évek”]
- PUSZTAI GABRIELLA (2011): *A láthatatlan kéztől a baráti kezekig*. Budapest: Új Mandátum.
- PUSZTAI GABRIELLA (2015): Tanulmányi eredményességet támogató tényezők az egyetem falain belül és kívül. In: Pusztai Gabriella és Kovács Klára [szerk.]: *Ki eredményes a felsőoktatásban?* Nagyvárad–Budapest, PARTIUM–PPS–ÜMK. 79–96.
- RADNÓTI MIKLÓS (1933): *Lábadozó szél* (versek) Szeged.
- RADNÓTI MIKLÓS (1934): *Kafka Margit művészi fejlődése*. (doktori értekezés) Szeged.
- RADNÓTI MIKLÓS (1935): *Újhold* (versek). Szeged.
- RAINER M. JÁNOS (2016): Mit akartak a forradalmárok. *A magyar október. A BBC History különszáma*. 4–9.
- REICHERT, SYBILLE – TAUCH, CHRISTIAN (2003): *Trends 2003 – Progress towards the the European Higher Education Area. Bolognafour years after: Steps toward sustainable reform of higher education in Europe*. Brussels: European University Association

- RÉVÉSZ SÁNDOR (2007): Kommunisták a forradalomban. In: GYÁNI GÁBOR – RAINER M. JÁNOS [szerk. (2007): *„Ezerkilencszázötvenhat az újabb történeti irodalomban.* Tanulmányok. Budapest: 1956-os Intézet. 203–321.
- REZSOHAZY, RUDOLPH (2006): *Sociologie des valeurs.* Paris: Armand Colin.
- ROMSICS IGNÁC (1999): *Magyarország története a XX. században.* Budapest: Osiris
- SCHILLING GÁBOR (1944): A szegedi évek. In: Schilling Gábor [szerk.]: *Az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola Évkönyve az 1942/43. tanévről.* Szeged: ÁPITF
- SCHULZE, GERHARD (2000): Élménytársadalom. A jelenkor kultúrszociológiája. A mindennapi élet esztétizálódása. *Szociológiai Figyelő* 2000/1-2, 135–157.
- SETÉNYI JÁNOS (1994): Felsőoktatás politika. *Educatio.* 1994/1. 36–49.
- SHERIF, MUSAFAER (1980) [1968]: A vonatkoztatási csoport fogalma az emberi kapcsolatokban. In: Pataki Ferenc [szerk.] (1980): *Csoportlélektan.* Budapest: Gondolat. 185–199.
- SÍK SÁNDOR (1941): Hamlet. A szegedi bemutató századik évfordulójára. In: Páku Imre [szerk.]: *Az Egyetemi Színháztársaság ismeretterjesztő füzetei I.* Szeged. 12–15.
- SIURALA, LASSE (2002): *A European framework for youth policy.* Directorate of Youth and Sport, Council of Europe Publishing
- SOMLAI KATALIN (2016): Megmozdul a nép. *A magyar október. A BBC History különszáma.* 10–15.
- SOMLAI PÉTER (1997): *Szocializáció.* A kulturális átörökítés és társadalmi beilleszkedés folyamata. Budapest: Corvina

- STEHR, NICO (2002): *A modern társadalmak törékenysége: tudás és kockázat az információs korban*. [ford. Farkas János] 8. http://www.rezler-foundation.hu/bme/files/egy.doc#_toc520060836 utolsó letöltés: 2008.10.17. 20:58. 128.
- SUSÁNSZKY PÁL – GERŐ MÁRTON (2014): A Hallgatói Hálózat (HaHa) mobilizációs jellemzői. In: Szabó–Oross 2014. 129–146.
- SZABÓ ANDREA (2008): *Politikai tiltakozások Magyarországon, 1993, 2003*. (PhD értekezés) ELTE
- SZABÓ ANDREA (2009): A magyar egyetemisták és főiskolások társadalmi helyzete a 2000-es évek közepén. In: Szabó Andrea – Kucséra Tamás Gergely [szerk.]: *A magyarországi hallgatói mozgalom húsz esztendejéről*. Budapest: HÖÖK a Hallgatókért Alapítvány.
- SZABÓ ANDREA (2015): *Az egyetemisták és főiskolások Magyarországon*. Szeged: Belvedere Meridionale.
- SZABÓ ANDREA – KUCSERA TAMÁS GERGELY (2006): A magyarországi főiskolai-egyetemi hallgatói mozgalom története, 1998–2006. Budapest: HÖÖK a Hallgatókért Alapítvány
- SZABÓ ANDREA – KUCSERA TAMÁS GERGELY (2009) [szerk.]: *A magyarországi hallgatói mozgalom húsz esztendejéről*. Budapest: HÖÖK a Hallgatókért Alapítvány.
- SZABÓ ANDREA – OROSS DÁNIEL (2014) [szerk.]: *Racionálisan lázadó hallgatók II.: Apátia – radikalizmus – posztmaterializmus a magyar egyetemisták és főiskolások körében*. Szeged–Budapest: Belvedere Meridionale – MTA TK PTI.
- SZABÓ MÁTÉ (1986): Alternatív társadalmi mozgalmak és reform Magyarországon. *Iffúsági Szemle* 86/6 Interneten itt: www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/esemeny.nsf/.../Szabó%20Máté.doc Utolsó letöltés 2013.12.09.
- SZABÓ MÁTÉ (1993a): *Alternatív mozgalmak Magyarországon*. Budapest: Gondolat.

- SZABÓ MÁTÉ (1993b): A társadalmi mozgalmak szektora és a tiltakozás kultúra Magyarországon. *Politikatudományi Szemle* 1993/3. 45–70.
- SZABÓ MÁTÉ (1998): *Társadalmi mozgalmak és politikai tiltakozás*. Budapest: Villányi úti könyvek
- SZABÓ TIBOR – ZALLÁR ANDOR (1989): *Szent-Györgyi Albert Szegeden és a Szent-Györgyi Gyűjtemény*. (Tanulmányok Csongrád Megye Történetéből XV.) Szeged: Csongrád Megyei Levéltár, 9–102.
- SZENT-GYÖRGYI ALBERT (1946): L'Expérience de Szeged. *Entraide Universitaire Internationales*. Geneve 1946/4. 46–48.
- SZENT-GYÖRGYI ALBERT (1975): *Az élet jellege*. Budapest: Magvető Kiadó.
- SZENTIRMAI LÁSZLÓ – RÁCZNÉ MOJZES KATALIN (1999) [szerk.]: *A Szege-di Tudományegyetem múltja és jelene*. Szeged: JATE.
- SZILASI LÁSZLÓ (2014): Anyu ne félj! <https://litera.hu/irodalom/elso-kozles/szilasi-laszlo-anyu-ne-felj.html>
- SZÖGI LÁSZLÓ (2003) [szerk.]: *Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Története*. Budapest: ELTE.
- TAKÁCS JÓZSEF (1985): Az ügy érdekében. beszélgetés Pikó Andrással. *Gondolat-jel* 1985/4. 20–26.
- TARROW, SIDNEY (1998): *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- TEMESI FERENC (1986, 1987): *Por*. Budapest: Magvető. 2. kötet.
- TILLY, CHARLES (1995): *Popular Contention in Great Britain, 1758–1834*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

- TÓTH TAMÁS: A napóleoni egyetemről a humboldti egyetemig. In: *Az európai egyetem funkcióváltozásai : Felsőoktatástörténeti tanulmányok*. Bp., PH, 2001 <http://www.fil.hu/tudrend/Tt/egy-kot/toth2.htm> *letöltés: 2006.10.15. 16.30*
- ÚJSZÁSZI ILONA (2006): *A szabadság pillangója*. Szeged: Belvedere Meridionale.
- ÚJSZÁSZI ILONA (2010) [szerk.]: *A szegedi felsőoktatás integrációjának története (1581–2010)*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem.
- UTASI ÁGNES (2013): *Kötelékben. Szolidaritás-hálók és közélet*. Szeged: Belvedere Meridionale.
- VAJDA TAMÁS (2009): Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiuma. In: Olasz Sándor – Zelena András [szerk.]: *„Mert annyit érek én, amennyit és a szó” Szegedi Radnóti-konferenciák*. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. 213–228.
- WAGNER FERENC (1938): Babiczky Ede – Tóth Gyula: A Botond Bajtársi Egyesület Évkönyve I. : 1921/22. – 1936/37. *A cselekvés iskolája* 1938. (6). 493–494.
- WEBER, MAX. (1998) [1918]: A szociológiai és közgazdasági tudományok „értékmentességének” értelme. In: Weber, M.: *Tanulmányok*. Budapest: Osiris. 70–126.
- ZINNECKER, JÜRGEN [1986] (2006): Fiatalok a társadalmi osztályok terében. Új gondolatok egy régi témához. In: Gábor–Jancsák 2006. 69–94.
- ZINNECKER, JÜRGEN [1990] (2006): Gyermekkor, ifjúság és szociokulturális változások. In: Gábor–Jancsák 2006. 95–116.

Levéltári források:

1940. CsML [Csongrád Megyei Levéltár] VIII. 5. (Horthy Miklós Tudományegyetem Rektori Hivatal iratai) 5. doboz 389/1940-41
1940. CsML VIII. 5. [Horthy Miklós Tudományegyetem Rektori Hivatal iratai] 7. doboz 870/1940-41
1955. MOL M-KS 276 53/239 [Az MDP KV 1955. június 30-i határozata]
1957. ÁBTL 3.1.9. V-145252 Szegedi Megyei Bíróság Büntetőperes iratai. [Sipos István tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1957. augusztus 26.]
1957. B.M. Csongrád Megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Nyomozó Osztálya, Szeged. [Szolgálati jelentés, 1957. augusztus 23.]
1957. CsML Szeged Megyei Bíróság Büntetőperes iratai [Grynaeus Tamás vallomása] B.117/1957
1957. CsML Szeged Megyei Bíróság Büntetőperes iratai B942/1957 [Ábrahám Antal 1957. június 14-i bejelentése Baróti Dezső fegyelmi ügye kapcsán.]
1957. CsML Szegedi Megyei Bíróság büntetőperes iratai B.I.1113/1957/3 [Péter László peres iratai]
1957. CsML Szegedi Megyei Bíróság Büntetőperes iratai. B. 1249/1957. [Székely László tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1957. augusztus 28.]
1957. CsML Szegedi Megyei Bíróság Büntetőperes iratai. B. 1249/1957 [Kiss Tamás és társai per anyagai]
1957. CsML XXV. 9/b. Szegedi Megyei Bíróság Büntetőperes iratai B.942/1957; ÁBTL 3.1.9. V-143357 [Baróti Dezső tanúkihallgatási jegyzőkönyv, 1957. június 10.]

Jogszabályok, jogi dokumentumok:

1868. Az 1868. évi XXXVIII. tc. [polgári iskola intézményéről]
1872. A Vallás és Közoktatásügyi miniszter 1872. évi 34.102. sz. rendelete [A polgári iskolai pedagógusok képzéséről]
1873. A Vallás és Közoktatásügyi miniszter 1873. évi 945. sz. rendelete [A polgári iskolai tanárképző intézetek létrehozásáról]
1941. évi XV. tc. (1941.08.08.) [A házassági jogról szóló 1894. évi XXXI. tc. kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről.]
1956. A MEFESZ Szervezeti és Működési Szabályzata. Közli: Jancsák 2011. 91–100.
1959. Magyar Népköztársaság Legfelsőbb Bírósága Bf. II. 135/1959/43. [Kiss Tamás és társai perének ítélete]
1986. A művelődési miniszter 20/1986. számú rendelete [A felsőoktatási intézmények szervezetéről és működéséről.]
1986. A művelődési miniszter 24/1986. számú rendelete [A felsőoktatási intézményekben működő KISZ-szervezetek, továbbá a hallgatói közösségek és a hallgatói képviselők jogairól]
1992. Az Európai Tanács 237. határozata [Európai Charta a fiatalok részvételéről a helyi közösségek és régiók életében]

Újságcikkek, sajtóinterjúk, tudósítások:

- DM = *Délmagyarország* 1940. december 14., 1941. április 2., október 21. és 1956. október 21., 1988. szeptember 29., október 28., november 24. lapszámai
- HH = *Hétfői Hírlap* 1956. október 21. lapszáma
- MN = *Magyar Nemzet* 1940. december 21. lapszáma
- SzH = *Szegedi Híd* 1941. május, december, 1942. január, március, június lapszámai
- SzI = *Szabad Ifjúság*, 1956. október 20., 21. lapszámai
- SzN = *Szegedi Napló* 1940 december 14., december 21., 1941. február 21., február 28., március 19. lapszámai
- SzÚN = *Szegedi Új Nemzedék* 1940. december 21., 1941. március 8., 9., 27., 30., április 1., 2. lapszámai
- Tiszatáj = 1974/9. lapszám [Bálint Sándor interjú]

A kötetben szereplő interjúrészletek:

- ALMÁSI KORNÉL = Elhangzott 2008. december 6-án Szegeden rendezett „20 éves a hallgatói mozgalom” konferencián.
- BARTHEL-RÚZSA ZSOLT = Elhangzott 2008. december 6-án Szegeden rendezett „20 éves a hallgatói mozgalom” konferencián.
- BENKED LÁSZLÓ = Az interjú Jancsák Csaba (Belvedere Meridionale) készítette 2010. március 29-én.
- EKLER GERGELY = Elhangzott 2008. december 6-án Szegeden rendezett „20 éves a hallgatói mozgalom” konferencián.

FÁBRI GYÖRGY = Az interjút Erhardt Ágoston (Belvedere Meridionale) készítette 2002-ben.

FEKETE CSABA = Az interjút Erhardt Ágoston (Belvedere Meridionale) készítette 2002-ben.

GARAMHEGYI ÁBEL = Az interjút 2012-ben a Belvedere Meridionale megbízásából készítette Bakos Csilla, Mihály Andrea és Somogyi Katalin.

GILLY GYULA = Elhangzott 2008. december 6-án Szegeden rendezett „20 éves a hallgatói mozgalom” konferencián.

HAMVAS LÁSZLÓ = Az interjút Rácz Beáta (Belvedere Meridionale) készítette 2008-ban.

KÁDÁR-CSOBOTH PÉTER = Az interjút Jancsák Csaba (Belvedere Meridionale) készítette 2009-ben.

KISS TAMÁS = „*Ötvenhatnak az a megismételhetetlen hangulata*” – beszélgetés Kiss Tamás szegedi diákvezérrel. (Döbör András – Jancsák Csaba) Belvedere Meridionale, 2000/5-6. 52–65.

KISS TAMÁS = „*Soha, sosem az Én került az előtérbe, hanem mindig a Mi*” – interjú Kiss Tamással In: Kiss Tamás: Magyar Egyetemisták és Főiskolások Szövetsége – 1956, Szeged. [szerk. és jegyzetekkel ellátta: Jancsák Csaba] Szeged: Belvedere Meridionale 2002. 133–159.

KUCSERA TAMÁS GERGELY = Elhangzott 2008. december 6-án Szegeden rendezett „20 éves a hallgatói mozgalom” konferencián.

MAJÓ ZOLTÁN = Az interjút Erhardt Ágoston (Belvedere Meridionale) készítette 2002-ben.

MAJÓ ZOLTÁN = Az interjút Ökrös Csaba készítette. (Ökrös 1997.)

NAGY DÁVID = Az interjút 2013. január 25-én készítette Oross Dániel.

PIKÓ ANDRÁS = Az ügy érdekében. beszélgetés Pikó Andrással. *Gondolat-jel* 1985/4. 20-26.

PIKÓ ANDRÁS = Az interjút Erhardt Ágoston (Belvedere Meridionale) készítette 2002-ben.

ROMÁN ISTVÁN = Az interjút Jancsák Csaba (Belvedere Meridionale) készítette 2010 márciusában.

SKULTÉTY TAMÁS = Az interjút Erhardt Ágoston (Belvedere Meridionale) készítette 2002-ben.

SZILASI LÁSZLÓ = Az interjút Pauleczki Andrea (Belvedere Meridionale) készítette 2007-ben.

SZENT-GYÖRGYI ALBERT = Az interjút 1973-ban Kardos István készítette (szövege szerkesztett formában itt: Szent-Györgyi 1973. 57–116.)

Online források:

A MEFESZ dokumentumai: www.mefesz.hu

A Szabad Európa Rádió 1956. októberi műsorai: <http://szer.oszk.hu>

Névmutató

Ábrahám Antal	88
Abrudbányai Iván	88, 92, 93, 118, 125
Ács Lajos	123
Ács Vilmos	92, 93, 99, 118, 125
Alaksza Helmut	87
Almássy Kornél	170, 171, 172, 176
Alpár Gyuláné	75
Ambrus János	92, 93, 99, 118, 125
Aszalós János	92, 93, 125
Babiczký Ede	34
Bálint Géza	75
Bálint Sándor	43
Bárdos Lajos	72
Baróti Dezső	43, 45, 59, 60, 87, 99
Barthel-Rúzsá Zsolt	170, 177
Beck Bernát	40
Benked László	163
Budai György	43
Csekő Árpád	68
Csernák Emília	77
Csete Iván	92, 94, 118
Csonka Emil	115
Deák Tibor	92

Ekler Gergely	169
Eperjessy Kálmán	69, 70,
Erdei Ferenc	42
Erdélyi Lajos	68
Erdey-Grúz Tibor	82, 83
Fábri György	142, 145, 150
Farkas Józsa Márton	107
Farkas Mihály	90, 111
Fekete Csaba	166
Fitos Vilmos	34
Fodor Gábor	99
Garai György	96
Garamhegyi Ábel	154
Gerendás Mihály	68
Gertig Béla	72
Gilly Gyula	150
Gordos István	77
Gönczöl Dezső	92, 94, 96, 99, 125
Görög József	88, 89
Grynaeus Tamás	92
Gyarmati Fanni	59
Gyertyánffy István	67
Gyulai Ágost	68
Gyulai Lenke	45
Halasi Nagy József	30, 51
Halász György	92, 107
Halász Péter	116

Halász Szabó László	34
Hámori Károly	92, 94, 118
Hamvas László	163
Hermann Egyed	75
Holczer Tibor	72
Hont Ferenc	44, 58
Horváth István	45, 46, 49, 58
Horváth József	77
Imre Sándor	68
Jaczkovics László	158
Jancsó Gábor	92, 118
Jordán Margit	72
Jung Péter	34
Kádár Attila	92, 106, 118
Kádár Péter	172
Kiss Sándor	41
Kiss Tamás	85, 87, 88, 92, 94, 96, 99, 104, 118, 123, 124, 125
Klebensberg Kuno	64
Kogutowicz Károly	55
Kónya Albert	108, 109, 123
Kristó-Nagy István	51
Kubinyi I. Zoltán	71
Kucsera Tamás Gergely	168, 171, 172
Lacher Edit	77
Ladányi Andor	83
Lejtényi András	87, 88, 95, 96, 98, 99, 118, 124, 125

Littke Aurél	65, 68
Lőkös Zoltán	61
Lukács György	105, 122
Majó Zoltán	162
Marosán György	123
Mikes Imre [Gallicus]	113, 115
Nagy Dávid	175, 178, 179
Nagy Imre	90, 105, 122
Nagy Imre gyógyszerészhallgató	92
Nyikos István	52
Ortutay Gyula	42
Paál István	58
Pálfi Gyula	96
Pálfy József	39
Paróczai Gergely	92
Perbíró József	99
Péter László	59, 60, 61, 62
Pikó András	130, 139, 142, 143, 145, 146
Polner Ödön	31
Pusztai Éva	89
Putnik Tivadar	90, 92, 95, 106
Radnóti Miklós	43
Rajk László	75
Rákosi Mátyás	91, 115
Reitzer Béla	42
Resli Pál	92
Rolkó Gyula	68

Román István	166
Sárdy Béla	77
Schilling Gábor	64
Sersli István	92
Sík Sándor	45, 47, 57, 59
Sipos István	88
Skultéty Tamás	158, 159, 161
Szabó László	155, 158,
Szabolcsi Gábor	51
Szász Károly	45
Székely László	90, 92, 95, 99, 125
Szent-Györgyi Albert	27, 28, 29, 34, 36, 37, 38, 39, 47, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58
Szilasi László	141
Szögi [Szeghy] Endre	72
Szőke Sándor	92
Szőke Sándor	117
Szőkefalvi-Nagy Béla	59, 60, 61, 76,
Sztálin, J. V.	91
Tomori Viola	42
Tóth Géza	105
Tóth Imre	87, 88, 92, 92, 99, 125
Tóth Kata	45, 46, 49
Uzdóczi-Zadravecz István	75
Varga Edit	99
Vargha Károly	75
Várkonyi Hildebrand Dezső	59

Várszegi Márton	72, 77
Veres Elemér	34
Vető Miklós	92, 125
Vezényi Pál	92
Vicsay Lajos	68
Wagner Ferenc	71
Závodszky Levente	68
Zolnai Béla	59